

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Bays Gård i Rudkøbing

EN KØBMANDSGÅRD
GENNEM 200 ÅR

Forfattere til denne bog er:

Hans Larsen, Langelands Museum

Ole Mortensøn, Langelands Museum

Jens Møllerup, Rudkøbing byhistoriske Arkiv

Udgivet i rækken »Meddelelser fra Langelands Museum« i serien Kulturhistoriske studier.

Omslagsfoto: Birte Kudsk

Tegninger: Jens Bech

Sats: Syfoma Sats, Svendborg

Lay-out, montage og repro: Grafisk Center, Svendborg

Tryk: Langelands Centraltrykkeri

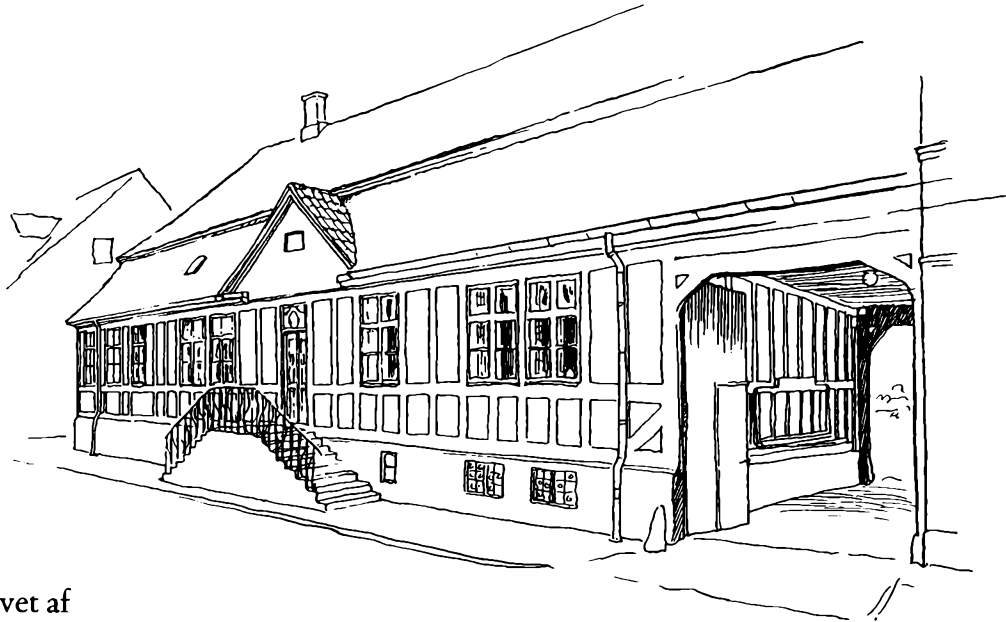
Provenuet ved salg af denne bog går ubeskåret til Langelands Museum og Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

ISBN 87-980444-5-1

HANS LARSEN . OLE MORTENSON . JENS MOLLERUP

EN KØBMANDSGÅRD GENNEM 200 ÅR

- Bays Gård i Rudkøbing

Udgivet af
DORRIT OG FLEMMING BORCH
1982

Indholdsfortegnelse

Forord	3
--------------	---

Hans Larsen:

Beboerne i Østergades søndre side i året 1801	5
Bays Gård	8
Salthandel på Norge	12
Et skib i søen 1794	13
Købmanden og krigen	16
C. P. Bays jordiske gods	19
Krisetider	21
Hans Henrik Bay og krisen	22
Brændevin	23
Toldindberetninger om brænderi på Langeland	27
Brændevinsbrænding i Bays Gård	28

Ole Mortensøn:

Østergade 1916	30
Købmandsgården skifter ejer og udseende	34
De radikale på Langeland og Folkebladets start	35
Brydningsår 1905 – 1920	38
Avisdrift og lokalpolitik i mellemkrigsårene	40
Fra krigscensur til bladdød	47
Slægten vender tilbage, og bygningerne restaureres	51

Jens Møllerup:

Ejerhistorie før 1782	53
Slægten Bay kommer til	55
En ny generation rykker ind	57
Slægten i Strandgården	61
En ensidig kærlighedsaffære	63
3. generation på gården	65
Den sidste Bay på gården	67
Redaktørboligen	71
De nuværende ejere	73

Kilde- og litteraturfortegnelse	75
Personregister	77

Det er med stor taknemmelighed overfor Rudkøbing byhistoriske Arkiv og Langelands Museum og hele familien Bay, som har hjulpet os og inspireret os, at vi lader denne bog fremstille i anledning af 200 året for opførelsen af forhuset på Bays Gård.

Det var et mærkeligt sammentræf af heldige omstændigheder, at slægtens gamle gård var til salg på det tidspunkt, hvor vi var begyndt at tænke på at trække os tilbage, og hvor vi havde råd til at købe og restaurere den.

Bays Gård er nu færdigrestaureret. Vi vil med denne bog udtrykke vor glæde over det færdige arbejde og også gennem den delagtiggøre andre i glæden.

Rudkøbing 1982.

Dorrit og Flemming Borch

Beboerne i Østergades søndre side i året 1801

En gang om året gik fattigforstanderens folk rundt til alle husstandene i Rudkøbing for at samle ind til byens fattige. Lad os følge indsamlingsfolkene på deres tur fra hus til hus i året 1801. Dog nøjes vi med at følge dem, mens de besøgte husrækken på den søndre side af Østergade, de huse, som dengang var nummererede fortløbende fra 43 til 51. Disse er i dag de lige numre i Østergade fra nr. 2 til 32. De fleste af husene, som stod i 1801, er nu revet ned og erstattet med dem, vi ser i dag.

Et af de huse, der stadig ser ud som dengang, er præstegården. I 1801 var det provst Suhr, der boede der med sin kone og to børn. Men faktisk boede der mange flere i præstegården. Der var nemlig hele seks tjenestefolk, fire karle og to piger. Så mange skulle der til for at drive præstegården og den tilhørende jord. Provsten sad altså helt godt i det, og han kunne sagtens undvære de 2 rigsdaler årligt, som det hørte sig til, at de bedrestillede borgere gav til de fattiges kasse. I skat til kommunen betalte han et lignende beløb, nemlig 2 rd. og 4 mark om året.

I huset ved siden af præstegården boede høker og værtshusholder Mads Andreasen. Han betalte næsten dobbelt så meget i skat som provsten, antagelig af en indtægt, der var langt mindre. Til gengæld kunne han tillade sig at nøjes med at give et symbolsk beløb på 4 skilling til de fattige. Den 32-årige Karen Christensdatter var det eneste tyende i huset. Hun skulle opvarte Mads, hans kone Maren Nielsdatter Ravn og deres to-årige søn foruden gæsterne.

Gørtler Lars Mortensen var den næste. Han var den eneste af den profession i byen, så ligningsfolkene havde skønnet, at han måtte have råd til at betale 3 rd. 5 mk. 15 sk. i skat. Selv om der ikke var nogen hjemmeboende børn at forsørge, så kneb det for ham og konen med at få det til at løbe rundt. Det kostede også penge at have hans gamle mor på 74 år boende, selv om hun stadig hjalp, det hun kunne, i den daglige husholdning. Fattigvæsenets folk fik ikke så meget som en skilling her. For at

hjælpe lidt på økonomien havde de lejet et værelse ud til den 26-årige ugifte stolemager Lars Michelsen; men heller ikke hos ham var der penge at hente ved indsamlingen til de fattige.

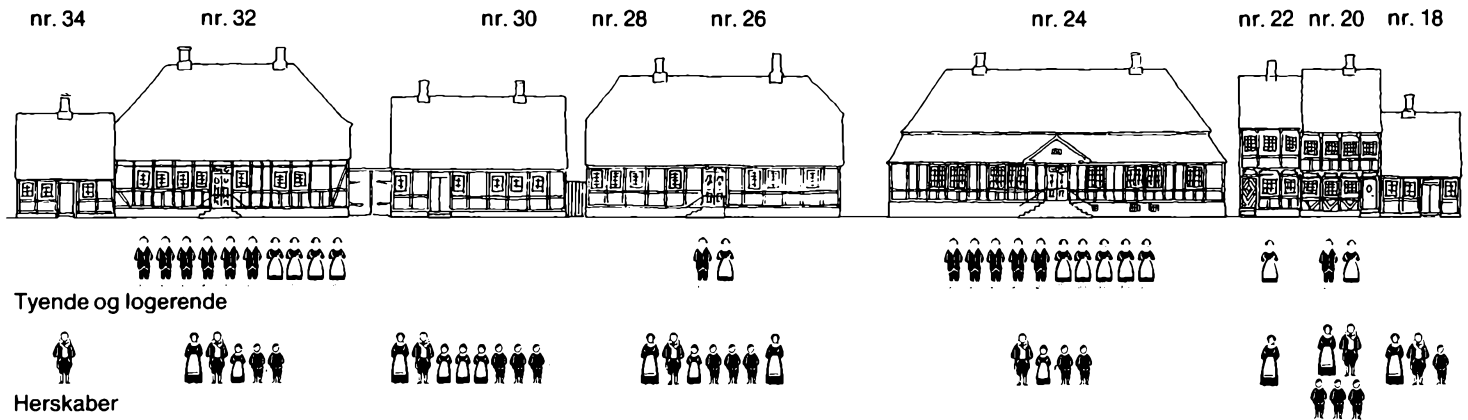
Derefter kom folkene fra fattigvæsenet til den 70-årige madamme Schrøder, der var enke efter en velhavende snedker. Det var hendes tjenestepige, den 19-årige Elisabeth, der lukkede op, og en mark gav hun dem fra enken.

I det hus, der dengang havde nr. 46 a, boede de to ugifte kvinder Marie Madsdatter og Agatha Bonsen, der drev systue sammen med enken Elisabeth Dorothea. De havde taget den 9-årige Peder i pleje, og et værelse havde de lejet ud til student Kannevorf på 32 år. Han var søn af den afdøde sognepræst i Fåborg, H. R. Kannevorf. Da han ikke havde nogen til at finansiere sine studier, tjente han nu til livets ophold ved at give bedre folks børn privatundervisning. På et tidspunkt blev han huslærer hos købmand H. H. Bay, og det er sandsynligvis takket være denne købmand, at han fik midler til at gøre sit studium færdigt. Efter at han var blevet cand. theol. kom han tilbage til købmandsgården, og i 1813 var han den, der havde indsigt i H. H. Bay's regnskaber. Da Kannevorf døde i 1837, havde han opnået at blive forligelseskommissair. Men nu i 1801 havde han kun til dagen og vejen, hvorfor han ikke gav penge til fattigkassen. Heller ikke de andre beboere i Østergade 46 a havde penge til overs til de fattige, men kommunen mente, at Marie havde råd til at betale en årlig skat på 2 rd. og 2 mk.

Hårdt slid i alle døgnets lyse timer – når der da var noget at lave – for sadelmager Førsterling i nr. 46 b. Indtil nu havde Gud villet, at de på 7 år skulle have 4 børn, og Ingeborg var kun 32 år, så der kunne komme mange endnu. Tjenestefolk kunne det slet ikke nytte noget at tænke på at fæste. Det kneb i forvejen med at mætte de mange munde, og så kom ligningsfolkene og ville have over 3 rigsdaler i skat. Derfor gik fattigvæsenets folk også forgæves her.

Helst anderledes stod det til i det næste hus, for her boede selveste byfoged og landsdommer Steffen Jørgensen. Han var

Nu Østergade

Rekonstruktion af husrækken på den søndre side af Østergade i 1801. Foran husene er anbragt et antal personer, som svarer til husenes beboere. I forreste række står herskabet og deres børn. Bag dem ses, hvor mange karle og piger, der tjente i hvert af husene.

den højeste verdslige myndighed i byen. En dygtig og velmenende embedsmand var han, og Rudkøbings indbyggeres vel lå ham stedse på sinde. Det var takket være ham, at byen havde fået et nyt rådhus, og talløse var de dokumenter, han havde skrevet under på, siden han kom til byen i 1789. Foruden kone og to børn boede der to kontorbetjente i huset. Også en kusk havde logi hos byfogeden, hvordan skulle han kunne passe sit embede uden at have én til at køre for sig? Tre tjenestepiger var der; mindre kunne ikke gøre det, når der skulle holdes hus her. Foruden de forskellige honorarer, som udførelsen af det ærefulde hverv kunne give, havde Steffen Jørgensen indtægterne fra 7 tønder land jord, som hørte under embedet. Han blev lignet til at betale 14 rd. og 8½ sk. i kommuneskat. Til de fattiges kasse gav han de to rigsdaler årligt, som det sømmede sig.

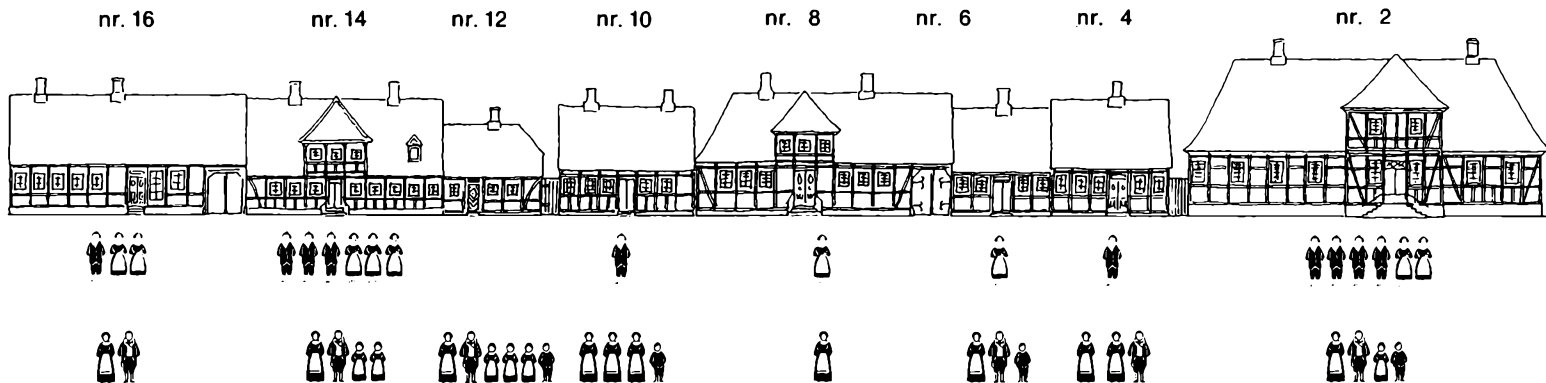
Det var gode dage for bager Hofman i nr. 48 a. Han var kun i begyndelsen af 30-erne, så det kunne lade sig gøre at overkomme de 7 tønder land, som han havde at passe ved siden af bageriet i Østergade. Nogen børn havde konen Judith endnu

ikke skænket bageren, derfor havde Hofman taget den 11-årige Johan som læredreng. Virksomheden var stor nok til, at der var arbejde til to tjenestepiger, men til de fattige gav bageren kun 3 mark.

Der var mange snedkere i Rudkøbing, og nu, da han var ved at nærme sig de 60 år, svigtede kræfterne for snedker Møller i nr. 48 b. Sønnen Rasmus på 19 år gik godt nok hjemme og hjalp til, men håndværket lå ligesom ikke for ham. Konen var også ved at blive gammel, og ligningsfolkene kunne godt se, at han havde økonomiske problemer, så han slap med at betale 1 rd. 5 mk. 8 sk. i skat. Men de fattiges kasse skulle have en mark. Det var ikke til at vide, om man selv før eller siden måtte bede om at blive forsørget af kassen.

I nr. 48 c boede Anne Marie Pedersdatter og Hans Christian Jørgensen, som levede af at sy handsker. De var begge i deres bedste alder og kunne sagtens overkomme at forsørge både sig selv og den børneflokk, der indtil nu var blevet til 3. De havde en læredreng på 12 år, og i det værelse, som de kunne undvære, havde de fået indkvarteret en 64-årig spinderske. Der kunne nok blive råd til at betale de godt 2 rigsdaler, handskemager Jørgensen var blevet lignet til. Til overs til fattigkassen havde han en mark.

Abelone i nr. 48 d var enke efter Peder Betjent, og nu ernærede hun sig med sin spinderok. Det gav ikke meget; men hun skulle alligevel betale mere i skat end handskemageren inde ved siden af. Hvis ikke der havde været lidt på kistebunden, var

det ikke godt at vide, hvordan det skulle gå. Abelone havde jordemoderen Karen Penning boende. For fattigforstanderens folk var der ikke noget at hente i det her hus.

I nr. 49 boede den 67-årige købmand Christian Poulsen Bay. Han var enkemand, men de tre voksne børn Morten, Erik og Dorothea Helena boede stadig hjemme. Købmand Bay drev handel og landbrug, og han havde 4 skibe i søen. Takket være denne virksomhed var han byens rigeste mand. Der var 5 piger og 5 karle til at klare det daglige arbejde på den store købmandsgård. Hertil kom alle søfolkene – en 3-4 stykker på hvert skib. Søfolkene boede dog ikke i købmandsgården. De havde deres huse andetsteds i byen. Købmand Bay gav årligt de 2 rd. til de fattige, som det forventedes af ham. I kommuneskat gav han 38 rd. 5 mk. 11 sk. Det var småpenge for den mand. Men nok om ham i denne omgang. Det er nemlig hans hus, det nuværende Østergade 24, der er emnet for denne bog.

I det næste hus boede Jørgen Krogsgaard, der var ansat i toldvæsenet som vejer og måler, og derudover havde han det tillidshverv at være brandinspektør. En enkelt karl var tilstrækkelig til at passe det landbrug på 8 tønder land, han havde af byens jorder. Den 16-årige Anne var eneste tjenestepige, men hun stod ikke alene med at passe huset. Foruden fruene boede nemlig den 46-årige jomfru Vith i huset. Vejermesteren betalte 5 rd. 2 mk. 9 sk. i skat, og han mente at have sin samvittighed i orden, når han betalte 1 mk. 8 sk. til de fattiges kasse.

Povel Jacobsen i nr. 50 b var en mand, der havde prøvet lidt af

hvert. For tiden ernærede han sig som vognmand, brændevinsbrænder og landmand. Engang var han møller i den vestre Hine mølle uden for byen; men i 1795 solgte han til møllebygger Schnohr for en pæn sum penge. Der var 6 hjemmeboende børn, som alle hjalp til, så de klarede sig uden tjenestefolk. De 10 tønder land og de mange medhjælpende børn skulle nok kunne få det til at løbe rundt. Det mente skattevæsenet også, så han skulle betale over 5 rd. i skat. Til de fattige gav han en mark.

For enden af Østergade, lige inden for Østerport, var et godt sted for en købmand at have sin gård. Købmanden hed Niels Hansen. Målt i jordejendom, antal skibe og den skat, han skulle betale, var han halvt så rig som C. P. Bay i nr. 49. Han gjorde imidlertid ikke så meget ud af sin rigdom. Det viste han blandt andet ved kun at give 4 mark til de fattige. Til at klare købmandsgårdens drift havde han 6 karle og 4 piger boende.

Dengang var en byport en toldgrænse. Tolderen havde titel af konsumtionsbetjent, og han boede meget praktisk her lige ved Østerport. Conrad Tidemann hed han, og han var ugift. Han står ikke på indsamlingslisten til de fattiges kasse.

Indsamlingsfolkene fortsatte på den anden side af Østergade, men vi forlader dem her og forsøger at få et overblik over, hvad det er for folk, vi har besøgt.

Vi har kikket indenfor hos 16 husstande. De 8 fik deres hovedindkomst fra håndværk. Handelsvirksomhed i større eller mindre målestok ernærede 3 af husstandene, og i 4 huse var forsørgeren embedsmand. De bedrestillede havde, foruden

deres erhverv i købstaden, noget jord, så de også havde indtægt fra landbrugsbedrift. Endelig var der en pensionist.

Her i Østergade var der nogle, der havde mange penge. Det var købmændene, byfogeden og provsten. Der var andre, det gik helt pænt for; men der var mange af husstandene, hvor det daglige slid var en forudsætning for at komme op over sultegrænsen. Og dog var det borgerskabet, der boede her i alle husene, omend fattigdom herskede i nogle af dem. Daglejere og tiggere havde ikke deres bolig i Østergade. Ganske vist boede her tyende, men i de tider boede tjenestefolk hos dem, de tjente. Hvor der var rige folk, var der også tyende.

Det er påfaldende, at der ikke var én eneste sømandsfamilie, der havde til huse her. Søfart var jo dog byens hovederhverv. Men søfolkene boede i den modsatte ende af byen, i Ramsherred og tilstødende gader.

I den ovenstående opgørelse over folk, der havde deres hjem på den søndre side af Østergade, har det været husstanden, folk er blevet inddelt efter. Man kunne også vælge at dele folk op efter deres sociale status på tværs af husstandene. Så kan man se, at ud af de 105 individer, der tilsammen boede i husrækken, udgjorde tyendet den største gruppe. Der var 40 af dem. Den næststørste gruppe var børnene, som kommer op på 30, når man tæller både plejebørn og hjemmeboende børn med. Der var 11 hustruer, der ikke havde andet erhverv end at være hjemmegående. De 5 kvinder, der havde eget erhverv, tjente til livets opretholdelse ved at spinde eller sy. To kvinder levede af penge, de havde arvet. Tilbage er en gruppe på 17 mænd, som havde almindelige borgerlige hverv inden for handel, håndværk eller undervisning.

Bays Gård

Kom man nord fra og skulle ind i Rudkøbing, var det Nørreport, man skulle igennem, og så fortsatte man ind gennem Nørregade. Kom man fra øst eller syd, gik vejen ind gennem Østerport og videre ad Østergade.

De fleste, som passerede ud og ind ad byens porte, var bønder. De ville sælge deres landbrugsprodukter, og de ville

På frontespiceren over indgangsdøren sidder et relief, som blev sat op, da huset blev bygget. Midt i relieffet ses en vægt. Den symboliserer købmanserhvervet, og over den står på latin: SOLI DEO GLORIA, hvilket betyder: Æren tilkommer alene Gud. Initialerne står for Christian Poulsen Bay og Dorthea Helene Bay, hvilket var navnene på byggherren og hans hustru. Under vægten står husets byggeår.

købe nogle af de herligheder, som købmanden havde at byde på i byen.

Der var flere købmænd i en provinsby som Rudkøbing, og de konkurrerede indbyrdes om at få bønderne til at køre ind i deres gård med korn. Kornet kunne købmanden nemlig sende med sine skibe til Norge eller Tyskland, hvor det blev byttet til jern, træ eller kolonialvarer.

Det var en fordel for købmanden at have sin gård liggende, hvor det var nemmest at fange bønderne, og det var umiddelbart inden for en af byportene.

Omkring år 1800 lå der da også købmandsgårde både i Nørregade og Østergade.

Lige inden for Østerport lå Niels Hansens købmandsgård, to huse længere inde boede købmand Bay i det nuværende Østergade 24.

Hvor Østergade 24 nu ligger, har der været købmandsgård langt tilbage i tiden. 1745 hed købmanden Rudolph Sebbelov, og omkring 1760 hed han Gregers Vranghel. Fra 1763 ejede Jens

Østergade omkring år 1900. Nr 24 ses helt til højre i billedet.

Pilegaard stedet. Efter dennes død 1780 arvede Christian Poulsen Bay købmandsgården.

Indtil 1782 lå der to huse, der hvor forhuset til Østergade 24 nu er. Det ene af de to huse var i to etager, det andet kun i én. De var begge i bindingsværk, og hver på 8 fag. Selv om der var to huse, hørte de begge til købmandsgården.

Huset, der afløste dem i 1782, var, når man ser bort fra ombygninger, det samme som står i dag. Det var som forgængerne bygget af bindingsværk, og det var 17 fag langt. Hvert fag var på 2 alen og 9 tommer. I bredden blev det 15 alen, mod de gamle nedrevne 10½ alen.

Det kom til at stå på en høj muret sokkel, som rummede kælder i den vestlige halvdel. Hele stueetagen blev brugt til beboelse, og over denne etage var der to lofter, som begge brugtes til lager. For at give plads på lofterne fik huset brudt tag (mansard). Det blev belagt med blå hollandske tagsten mod gaden og røde tegl mod gården.

Husets facade har formentlig været symmetrisk, da det blev bygget. Frontespicen over indgangsdøren og trappen virker

stadig midtpunktssamlende, selv om ombygninger gennem tiderne har fjernet symmetrien.

Den mest iøjnefaldende ombygning skete, da der blev sat port i den vestlige ende af huset. Da huset blev beskrevet i brandtaksationsprotokollen i 1867, var porten sat i. Da Johannes Bay overtog huset, fik han det forlænget med 3 alen, idet den gamle bindingsværksgavl i østenden blev revet ned og erstattet med en grundmur, som stod de knap 2 meter længere mod øst.

På de få fotografier, vi har af huset fra slutningen af 1800-tallet, kan man se, at bindingsværket var i samme farve som murværket, der fylder mellemrummene mellem egeplankerne ud. Det var i de år, da bindingsværk blev opfattet som gammeldags. Nu, da bindingsværk igen er pænt, bliver plankerne fremhævet af den brune farve mod det gule murværk.

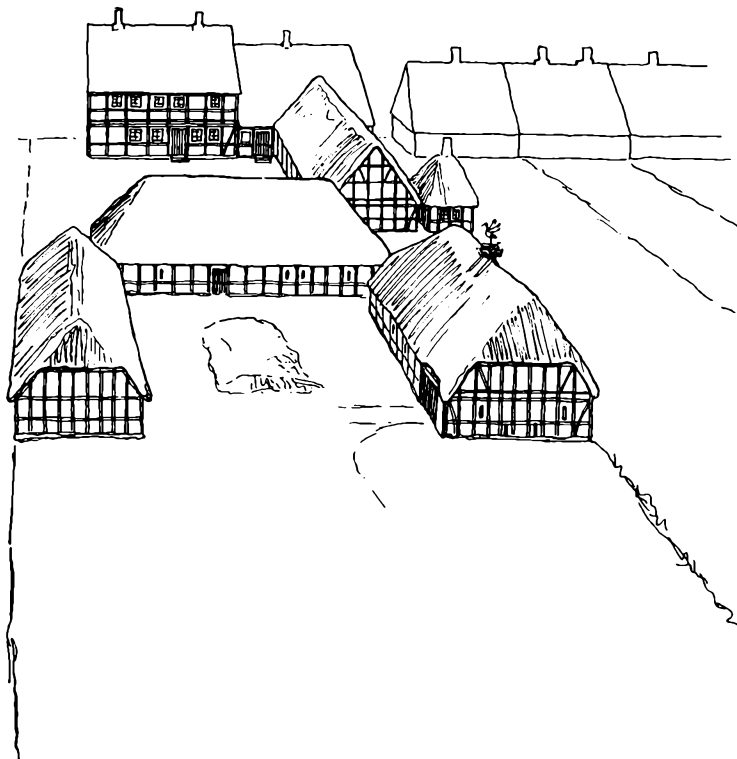
I 1867 var rummene i huset fordelt sådan, at der var to stuer, en dagligstue, et sovekammer og fire gæsteværelser. Derudover var der en gang og en trappe op til loftet.

I 1882 blev huset beskrevet som følger: Forstue, rullestue,

kontor, dagligstue, spisestue, sal, sovekammer, gang og nu kun to gæsteværelser. Til gengæld var der nu indrettet et kloset. Der var trægulve i alle rummene, og væggene var oliemalede med fodpanel. Over to værelser var der gipsloft, resten havde bræddeloft.

Det var imidlertid kun den mindste del af købmandsgården, der kunne ses fra gaden.

Den ældste beskrivelse, vi har af bygningerne, er fra 1761. Da var der foruden forhusene et sidehus til bryggers og pakkammer ved gårdens østre side. Sandsynligvis er det den sidebygning, der stadig findes. Dengang var den på 8 fag á 2½ alen foruden en forlængelse med 2 fag. Parallelt med forbygningerne lå en 18 fag lang landbrugsbygning. Heri var lo, lade, stald og brændehus. Endelig var der en svinesti på 1½ fag.

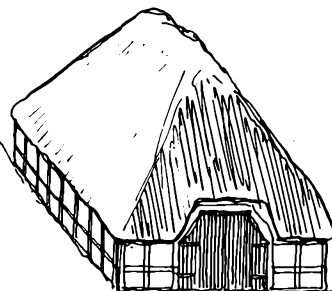
Af bygnings-beskrivelsen kunne man lige så godt få det indtryk, at her boede en bonde, der drev handel, som en købmand, der havde landbrug ved siden af. Men landbrug hørte nu engang med til en købmandsgård dengang.

Da Jens Pilegaard havde købt ejendommen, kom der nye bygninger op at stå med få års mellemrum. 1771 blev der bygget en ny lo og lade på 12 fag i den østre side af baggården. Parallelt med denne bygning blev der i vestsiden af grunden bygget en stald, som også var på 12 fag. Det var i 1777, stalden blev bygget.

På en toft, der stødte op til grunden, blev der i 1780 bygget en kornhjelm på 9 fag. Væggene var af træværk, og taget var af strå. Alle de øvrige bygninger havde tegltag. I løbet af de næste år blev kornhjelm forlænget, så den i 1785 var på 23 fag.

Fra omkring år 1800 og til 1867 er de oplysninger, der er overleveret om bygningerne, ret tilfældige. I en liste over særligt brandbare huse, som er udarbejdet engang mellem 1832 og 1838, står der, at købmand H. H. Bay's enke havde en kornhjelm på 23 fag, som stødte op til de andre bygninger. Den var beklædt med brædder fra foden til taget. Tagbeklædningen er ikke nævnt her, så man kan slutte, at stråtaget, som kornhjelm oprindelig var beklædt med, i 1830-erne var erstattet med tegltag. De øvrige bygninger må også være blevet udbyggede, siden kornhjelm nu stødte op til dem.

I 1830-erne var der desuden et lille hus omtrent 100 skridt fra de andre bygninger. Det var tækket med strå og blev benyttet til at sidde i, når der skulle holdes vagt over vasketøjet og haven.

Rekonstruktion af den Bay'ske gård i 1781, set fra bagsiden. Ud mod gaden var der to huse. De blev året efter erstattet af det nuværende hus.

Carl Bay i konfirmationsdragt – 1823.

Efter 1838, da Carl Bay overtog købmandsgården, kom brænderi og landbrug til helt at dominere virksomheden. Det har også sat sit præg på bygningerne. Brænderibygningen, som stadig findes, bærer årstallet 1848.

Ejendommen blev takseret i 1867 og 1882, hvorfor vi ved noget om, hvordan der så ud bag Østergade 24 i de år. Der var ikke den store forskel på de to beskrivelser, derfor kan situationen i 1867 også ses ud af tegningen, der nogenlunde giver, hvordan bygningerne lå i 1882.

Den væsentligste forandring, som fandt sted i de 15 år, var, at der blev opført hestegangshus. Det har formentlig været korn-

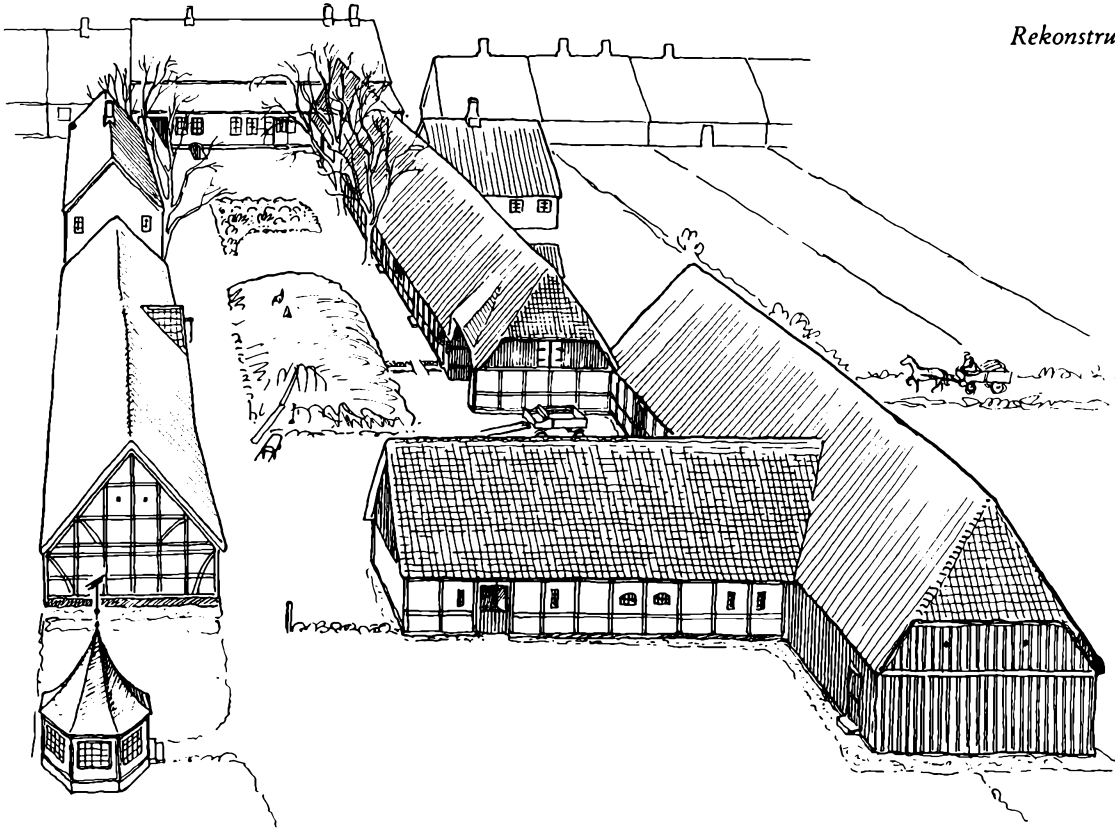
varer, som skulle bruges til brændevinsfremstillingen, der blev formålet her. Blot kan det undre, at hestegangen ikke blev anbragt i nærheden af brænderiet. Som det ses af tegningen, var der nu port i den vestre ende af forbygningen, og hvor Østergade 22 nu ligger, var der en 4 alen høj mur. Bag den lå et skur, som blev brugt til at opbevare kul i.

Brænderiet lå i den underste etage i det grundmurede hus, som ligger til højre, når man kommer ind gennem porten. Denne bygning var $16\frac{3}{4} \times 15\frac{1}{4}$ alen og havde to etager. På førstesalen lå maltloftet. Sammenbygget med dette hus i sydlig retning lå en 87 alen lang bygning. De 8 nordligste fag heri var i to etager. Umiddelbart op ad brænderiet fandtes maltekøllen. I bredden fyldte den 2 fag, og i højden optog den begge etager. De resterende 6 fag i førstesalen var ét rum, men hvad det blev brugt til, fremgår ikke. De resterende 33 fag i stueetagen blev brugt til stald, skærelø, karlekammer, ridehus og port. Stalden var så stor, at der var plads til de 80 malkekøer, som udgjorde besætningen, da den var størst.

I østsiden af gården lå som i århundredet før en sidebygning, som for øvrigt delvis stadig findes. Det var en bindingsværksbygning, som i 1700-tallet havde været på 8 fag. I slutningen af 1800-tallet var den forlænget til 31 fag, som ialt var 77 alen lang. Men ikke nok med det; der var tilbygget 6 fag vognport i sydenden og 4 fag til mælkestue i østsiden.

I selve sidebygningen fandtes køkkenet, fadeburet, spisekammeret og folkestuen. Desuden var der en gang, et værelse og et pigekammer. I forbindelse med mælkestuen var der også et ostekammer. Hermed var pladsen imidlertid end ikke fuldt udnyttet. Der var et rum, hvor det var påtænkt at indrette pigekammer, og i flere rum var det meningen, at der skulle indrettes sulekamre. Endelig var der lokum, hønsehus og brændehus.

Øst for denne sidebygning lå en tidligere accisebod. I folkemunde kaldet den gamle toldbod. Også den findes endnu. I de kun 10×10 alen var der plads til 2 værelser, en gang, spisekammer og køkken. Der var afrevne vægge med fodpanel, og i de to værelser var der bræddegulv. Det var altså en hel lille lejlighed på knap 40 m^2 . Carl Bay havde fået lov til at udvide den gamle toldbod til denne størrelse i 1852.

Bagved »toldboden« lå det omtalte hestegangshus, og bag ved det igen var der et halvtagshus, som blev brugt til latrin og materialehus.

Inde i gården lå en 23 fag lang lade, som formentlig er den samme kornhjeml, som omtaltes 100 år tidligere, nu blot i udvidet størrelse. Sammenbygget med laden lå et tværhus, som brugtes til svinehus, materialehus, vognport og huggehus.

For sig selv lå et bræddeskur, som indeholdt en vandbeholder. Det har formentlig været brænderiets private vandværk.

Endelig lå der i haven et ottekantet lysthus, som var bygget i egebindingsværk. Bindingsværket var udfyldt med brændte sten, og tagstenene var glasserede. I diameter var det $6\frac{3}{4}$ alen.

Lysthuset havde bræddegulv og loft, og der var engelske vinduer.

Salthandel på Norge

Købmændene tilrettelagde selv deres handel, og de bar selv såvel risiko som fortjeneste.

På enkelte punkter blandede staten sig dog i handelen. Der lå et statsligt saltværk i Norge. For at sikre, at saltet herfra blev afsat, blev de byer, hvorfra der sejlede handelsskibe til Norge, pålagt at hente bestemte mængder salt.

1786 blev det pålagt Rudkøbing-købmændene tilsammen at hente 314 tønder salt i Norge. 1788 blev ordren gentaget. Ved

en rådstuesamling blev saltet fordelt på de forskellige købmænd, og idet man må gå ud fra, at fordelingen blev foretaget i forhold til den handel, de i forvejen drev på Norge, vil hele listen over navnene blive gengivet her:

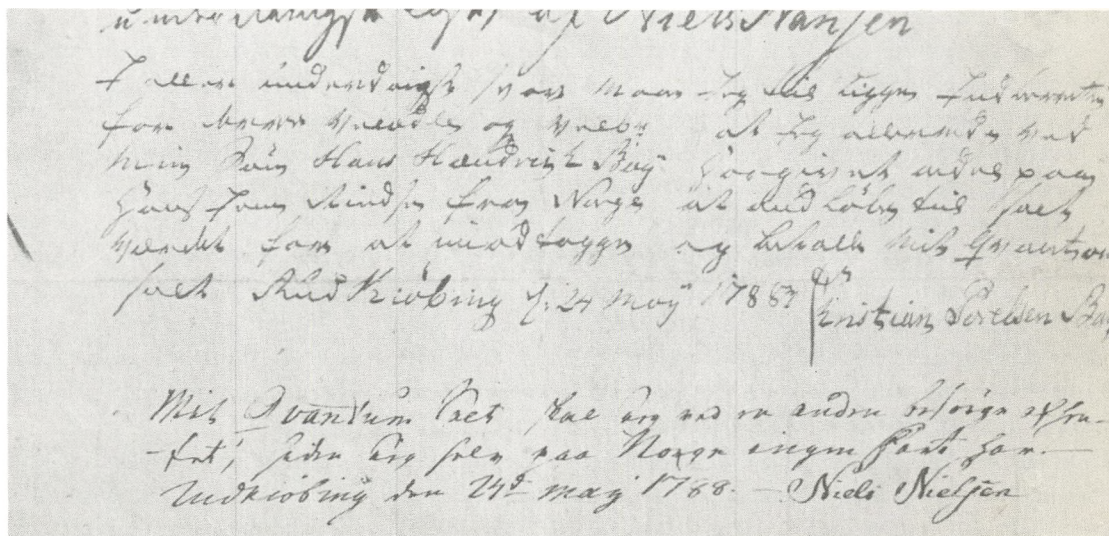
Hr. Basballe	58 Tdr.
Hr. Bay	58 Tdr.
Hr. Stage	37 Tdr.
Hr. Bendixen	15 Tdr.
Hr. Kier	40 Tdr.
Hr. Boye	25 Tdr.
Hr. N. Hansen	29 Tdr.
Hr. Niels Nielsen	10 Tdr.
Hr. Rasmus Larsen	11 Tdr.
Hr. Thygesen	20 Tdr.
<u>Hr. Peder Poulsen</u>	<u>10 Tdr.</u>
	314 Tdr.

som udgjør det Byen paalagte Quantum.

Sådan så listen ud i 1786. Men handelen ændredes fra år til år, og da listen blev brugt i 1788, stemte den ikke mere overens med virkeligheden. Niels Nielsen havde nu ikke nogen fart på Norge, hvorfor han ville lade en anden hente sit kvantum. C. P. Bay havde allerede det år opfyldt sin kvote, idet han havde ladet sin søn Hans Henrik Bay hente salt i Norge.

Et skib i søen 1794

I det sidste tiår af 1700-tallet hørte mellem 14 og 18 større skibe hjemme i Rudkøbing tolddistrikt. Store var de dog ikke i vår tids målestok. Deres lasteevne blev målt i commercelæster, ofte forkortet til læster, og en læst svarer til to tons. Den mest almindelige størrelse på handelsskibe, hjemmehørende i Rudkøbing i de år, var mellem 17 og 19 læster. De mindste skibe, der blev registreret i toldvæsenets lister, var omkring 6 læster, og de største her fra byen var på omkring 30.

C. P. Bay's og Niels Nielsens egenhændige kommentarer til påbudet om at hente salt i Norge.

Lad os følge et af skibene gennem et år for at få et indtryk af, hvad det var for en handel, Rudkøbing-købmændene drev. Vi vil tage med C. P. Bay's jagt »De 4 Brødre« på dens rejser i året 1794.

Hele vinteren havde den ligget opankret. Om vinteren sejlede man ikke med handelsskibene. Da lå de i Lindelse Nor eller andre steder, hvor der var læ for vinterstorme og isgang. I havnen kunne de ikke ligge opankret, for Rudkøbing fik først en egentlig havn i 1820-erne. Indtil da havde byen kun en anløbsbro.

I 1794 begyndte årets første rejse for »De 4 Brødre« den 17. marts. Det 13 læster store skib stævnedes ud mod Wismar med en last af typiske danske landbrugsvarer. Den bestod af 500 tønder havre og 20 stk. saltede flæskesider. Ifølge tolderens protokol var lasten 693 rd. 48 sk. værd.

Ifølge en liste fra 1794 over Rudkøbing-skibe var »De 4 Brødre« bygget i 1776, og byggestedet var Rudkøbing. I protokollen over skibscertifikater kan man se, at der ikke blev bygget et skib af det navn i byen det år. Derimod byggede skibsbygger Anders Lauritzen en jagt til C. P. Bay det år, som fik navnet »De 3 Brødre«. Denne jagt blev af den lokale opmåler anført til at have en drægtighed på 11½ læster. Første gang skibet kom til København, blev det imidlertid målt om, og herefter kunne det officielt rumme 13 læster.

Det er sandsynligt, at »De 3 Brødre« er samme jagt som den, der 18 år senere hedder »De 4 Brødre«. Hvis det er tilfældet, kender vi målene på den. I længden var den 48 fod og 2 tommer, hvilket er lidt over 15 meter. Bredden var knap 5 meter, og lastrummets dybde var knap 2 meter.

I 1794 var Rasmus Buch skipper på jagten »De 4 Brødre«, og den rejse til Wismar, som han var stået ud på den 17. marts, varede til 5. april. Så var han hjemme i Rudkøbing igen. Han havde været om ad Lübeck, og returlasten var noget mere varieret end den afsendte havde været. Der var 9 tønder Lüneburger salt, 3 kister med ialt 9200 stk. citroner, 5 td. hampefrø, 2 td. hørfrø. ¾ td. tvebakker, 4 ris gråt papir og 2 ris brunt papir. Endelig var der en lille kasse med et spejl og godt 160 kg løse hampeblår. Tolderen opgjorde den del af lasten, som han var interesseret i, til en værdi af 100 rd. 66 sk.

Derudover var der 12 td. indenlandsk salt, så den samlede værdi har nok ligget omkring 130 rd.

Det er forbløffende at se, at eksportlasten var over 6 gange så meget værd som importlasten. Hvis der skulle være nogen forretning i det, må skipperen have haft kontanter med hjem; men det skriver tolderen ikke noget om.

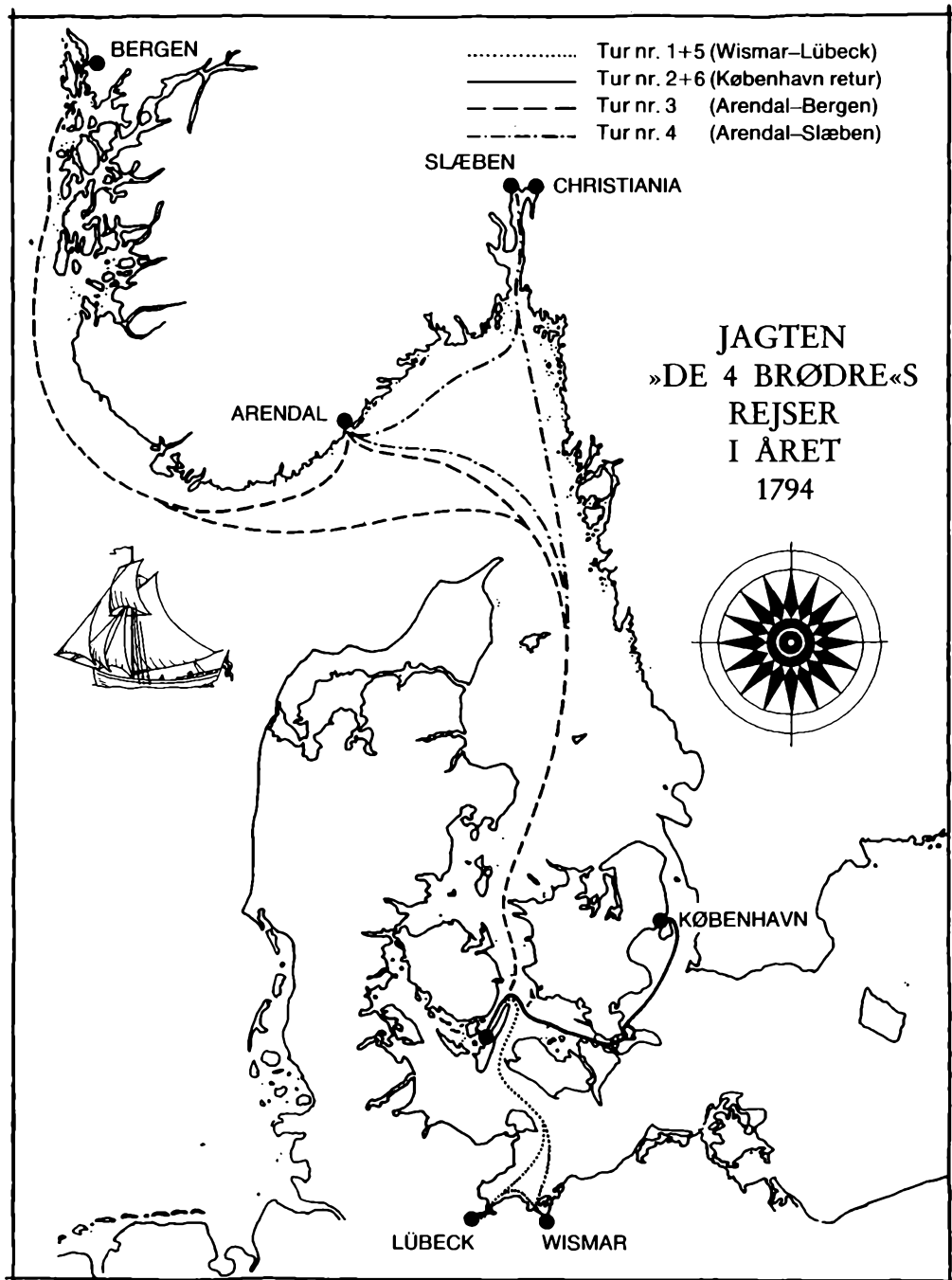
Allerede den 11. april stak jagten til søs igen. Nu var det København, der var målet. Københavnerne skulle have korn og kød ligesom tyskerne; men der var mange flere forskellige varer med denne gang. Sandt at sige lignede lasten en krambod. Der var 2 gamle jerngryder, en kasse brugte sengeklæder og en plov. Af levende dyr var der et par kalkuner og et par små høns. Der var forskellige varer i meget små mængder, så som 2 skp. rugmel, 4 lispund kløverfrø, en skp. byggryn, et lispund røget kød og 4 lispund oste. Nogle varer var der imidlertid også større mængder af: 441 td. havre, næsten 1½ tons smør, 100 sider røget flæsk, som tilsammen vejede næsten 2½ tons. Af skind var der 66 stk. ubehandlede kalveskind og 116 hareskind, og af æg var der 6 volle = 480 stk. Endelig var der stemplet papir fra året før, som skulle til København. Skibets reder, C. P. Bay havde nemlig oplaget af stemplet papir i Rudkøbing, og nu sendte han restbeholdningen af 1793-papir, der ialt var stemplet for 3482 rd. 13 sk., retur, fordi det var forældet.

Tolderen har ikke sat nogen værdiangivelse på lasten til København. Grunden var formentlig, at det var indenlandsk transport; men det ser ud til, at jagten var stoppet til bristepunktet.

Retur fra København var der bedre plads til varerne. 7½ tons stenkul og 36 td. tjære var det, der fyldte mest. Men derudover var der mindre partier af sukker, sirup, skedevand (salpetersyre), snustobak m.m. Skibet kom til Rudkøbing med denne last den 6. maj, og allerede en uge efter afgik det til Norge.

430 td. havre, 50 td. byg, 10½ volle æg og 2 td. smør havde »De 4 Brødre« med til Arendal. Da Norge var indenlandsk område, har tolderen heller ikke i det tilfælde angivet varernes værdi.

Skibet var en måned og 10 dage om rejsen til Norge og retur. Da det ankom til Rudkøbing den 23. juni fra Bergen, havde det typiske norske produkter om bord: 2 tons tørfisk, 26 td. tran,

Jagten »De 4 Brødre« gjorde seks rejser i 1794. To til Norge, to til Nordtyskland og to til København.

4½ td. sild, 264,5 kg talglys, 6 par kværnsten og 600 stk. brædder.

Også næste rejse gik til Arendal. I lasten var der ved afrejsen den 10. juli 70 td. rug, 10 td. hvede, 138 td. byg og 124 td. havre. Af smør og ost var der henholdsvis godt en ton og 3½ tons, foruden 75 sider røget flæsk.

Fra Arendal sejlede jagten til Slæben, en anløbsplads lige i nærheden af Christiania (det nuværende Oslo), og da den ankrede op ved Rudkøbing, var 10 af jagtens 13 læster fyldt med melkalk. Derudover kunne der være plads til 300 strå-lægter og knap en ton jern i stænger. Det ser ud til, at skipperen tilfældigt er faldet over et mindre parti kommen, som han har kunnet få til en fordelagtig pris i en af de norske byer. Han havde nemlig 256 pund kommen i lasten, hvad man ellers ikke skulle forvente kom fra Norge.

Hen i august sejlede »De 4 Brødre« med landbrugsvarer for 315 rd. 68 sk. til de nordtyske byer. Returlasten var et meget varieret udbud af kolonialvarer til en værdi af 449 rd. 49 sk. Der var gode ting som kaffe, korender, rosiner, risengryn og meget andet.

Nu kunne jagten lige nå en rejse til København, inden den skulle lægges op for vinteren. Denne gang var der udelukkende fødevarer om bord til københavnerne. Retur var der som sidst kul og tjære foruden en del kolonialvarer. Og ikke af mindst vigtighed: om bord var der stemplet papir til en værdi af 4390 rd. 48 sk., som skulle bruges i løbet af 1795 til at skrive skøder og lignende afgiftspligtige skrivelser på.

Det var nu blevet den 18. november, og mandskabet, der foruden skipperen bestod af 2 matroser og eventuelt en skibsdreng, kunne holde den lange vinterferie hjemme hos familien i Rudkøbing. Og C. P. Bay kunne glæde sig over, at jagten »De 4 Brødre« igen et år havde givet ham god fortjeneste ved at fragte langlandske landbrugsprodukter til Nordtyskland, Norge og København.

Men foruden »De 4 Brødre« ejede C. P. Bay i 1794 to andre skibe, nemlig jagten »Ebenetzer« på 18 læster og galeasen »De 3 Søstre« på 19½ læster. Med sine 13 læster var »De 4 Brødre« altså det mindste af de tre.

Mens »De 4 Brødre« foretog de 6 nævnte rejser, var »Eben-

etzer« ude på et tilsvarende antal; dog gik hele 4 af dens rejser til Norge. Den femte gik til Flensborg og den sjette til København. »De 3 Søstre« var derimod kun ude på 3 rejser i årets løb, og de gik alle til Norge.

C. P. Bays tre skibe rummede tilsammen 50½ læster, og han var dermed byens største skibsreder. Den samlede drægtighed for hele Rudkøbings handelsflåde var 243 læster, fordelt på 11 jagter og 3 galeaser. Næststørste skibsreder var greven i Trane-kær, idet han ejede en galease på 30 læster. På trediepladsen kom købmandsenken madam Basballe med 2 jagter på tilsammen 29 læster. Kun 2 af skibene var ejede af skipperen selv; men det ene af de to var kun på 9 læster, og det andet, der ganske vist havde en pæn størrelse, nemlig 19 læster, var byens ældste med hele 37 år på bagen. Bortset fra greven og de to selvejende skippere, havde alle rederne titel af købmænd. I 1794 var der 8 Rudkøbing-købmænd, der kunne prale af at have skibe i søen. De 6 af dem havde kun ét hver.

Købmanden og krigen

I begyndelsen af 1800-tallet var Danmark i krig med England i to omgange. Første gang varede det kun kort tid. Det var i 1801. Anden gang var i årene 1807–1814. Krigen førtes mest på havet, så den påvirkede i høj grad Rudkøbing-købmændenes vilkår.

Det var meget vigtigt for forsyningssituationen i Danmark, at der blev sejlet; men endnu vigtigere var det, at der blev sejlet levnedsmidler til Norge, da den del af riget ikke kunne brødføde sig selv. Derfor udsatte kongen i 1801 en præmie på 100 rigsdaler til de skippere, der trodsede englændernes blokade og sejlede derop.

Selv om den engelske blokade i 1801 kun blev kortvarig, nåede 8 Rudkøbing-skipperne at få de 100 rd. To af de skippere, der gjorde krav på præmien, fik imidlertid afslag, for det var kommet frem, at de havde haft pas fra den engelske admiral Parker. Det var H. Buch og A. Rasmussen, som sejlede for C. P. Bay.

Bay opgav dog ikke lige med det samme at få præmien til sine skippere. Han skrev til myndighederne, at flere af de skippere,

P. A.

Na Collegium af den med Magi. Rektors
 Befalelse forberedning af 17de d. 11de m.
 juniets Resolution fra Skibsejers
 C. P. Bay i Betænding af den saavel
 Skibbet Bue og Præmiepen, og havde
 Præmie af 100rd for overbragte kornet,
 indlev til Norge, ingeniøren kan finde
 sig foranlediget til at afvige fra
 den i Regnen afgivne Anfølelse, saa
 vilde man anmode Magi. Rektors Befalelse
 at tillige give ham, at det derom
 maaske kan ske fortlivende, da bemeldte
 Skibbet der have været forfjæret med
 den engelske Admiral Parsons Skib,
 ingeniøren kan tilligge præmie.
 General Land-Oeconomie og Commerce
 Collegium d. 29 Novbr. 1803.

J. Schumacher
 Medl. af Lovet Schumacher

C. P. Bay
 Magistraten
 Rudkøbing

Schumacher

I 1801 kunne skippere, der vovede sig til Norge, få en præmie på 100 rd. Det gjaldt dog ikke dem, der havde sikret sig engelsk pas. Her er det afslag, C. P. Bay fik, da han søgte for to af sine skippere.

der var blevet belønnede, også havde haft engelsk pas. Det argument kunne myndighederne dog ikke godtage, og faktisk sendte »General Land Oeconomie og Commerce Collegiet« en anmodning til kongen om at foranstalte en undersøgelse af,

hvem der uretmæssigt havde modtaget præmien; men der er ikke noget, der tyder på, at undersøgelsen blev foretaget.

Det ser ud til, at nogle Rudkøbing-købmænd har haft udmærkede forbindelser til englænderne, siden de kunne skaffe sig pas fra dem.

C. P. Bay havde også søgt de 100 rd. for en tredje skipper, men heller ikke han fik præmien. Han var nemlig først sejlet til Norge efter at faren for at blive opbragt af engelske skibe var drevet over.

Sommeren 1808 afgav det kongelige feltkommissariat en bestilling på korn hos C. P. Bay. Det var der ikke noget mærkeligt i. Der skulle bruges meget korn til soldaters og hestes forplejning. Men alligevel efterlod denne handel en del papirer i Rudkøbing magistrats arkiv. Det skyldes nogle spanske soldaters nærværelse.

Feltkommissariatet bestilte 100 td. hvede, 200 td. rug og 600 td. havre. Prisen skulle være henholdsvis 8, 5 og 3 rd. pr. Tønde. Det var en pæn handel til 3600 rd. 28. juli sendte feltkommissariatet brev til amtmanden i Svendborg om, hvor kornet skulle opmagasineres. Amtmand Schumacher sendte beskeden videre til Rudkøbing den 30. juli, og byfogeden sørgede for, at Bay fik besked den 2. august.

Hveden og rugen skulle oplægges i Rudkøbing, for senere at blive sendt til Sjælland. Og det hastede; men det burde dog kunne ske under sikre omstændigheder, skrev myndighederne. Det usikre var i den forbindelse passagen af Storebælt, hvor englænderne patruljerede. Havren skulle ikke så langt, den skulle afleveres i Svendborg.

Der blev ikke nævnt nogen dato for, hvornår kornet skulle afleveres, og den første ugestid fik Bay da heller ikke gjort alvor af at levere det. Så skete der pludselig noget, som gjorde, at det slet ikke var tider at tænke på den slags transaktioner.

Fredag den 12. og lørdag den 13. august dukkede der pludselig 8000 spanske soldater op på Langeland, ud over de 1000, som allerede var stationeret på øen. Spanien var ligesom Danmark på Napoleons side mod England; men da der udbrød oprør i Spanien, rettet mod franskmændene, besluttede de spanske soldater, der opholdt sig i Danmark, at tage hjem og kæmpe sammen med oprørerne.

Hjulpet af englænderne lykkedes det for størsteparten af spaniolerne at samle sig på Langeland. Herfra skulle de igen udskibes, når englænderne havde fået samlet en flåde, der var tilstrækkelig stor til formålet.

Så længe som muligt havde spaniolerne forsøgt at skjule deres flugtplaner; men da de ankom til Langeland, var mytteriet åbenbart, og øen var altså besat af store fjendtlige troppstyrker. Selv om soldaterne var »fjender«, så byfoged Westengaard det som sin opgave at sørge for madforsyninger til dem. Han besluttede at bruge af det korn, som feltkommissariatet havde bestilt hos Bay.

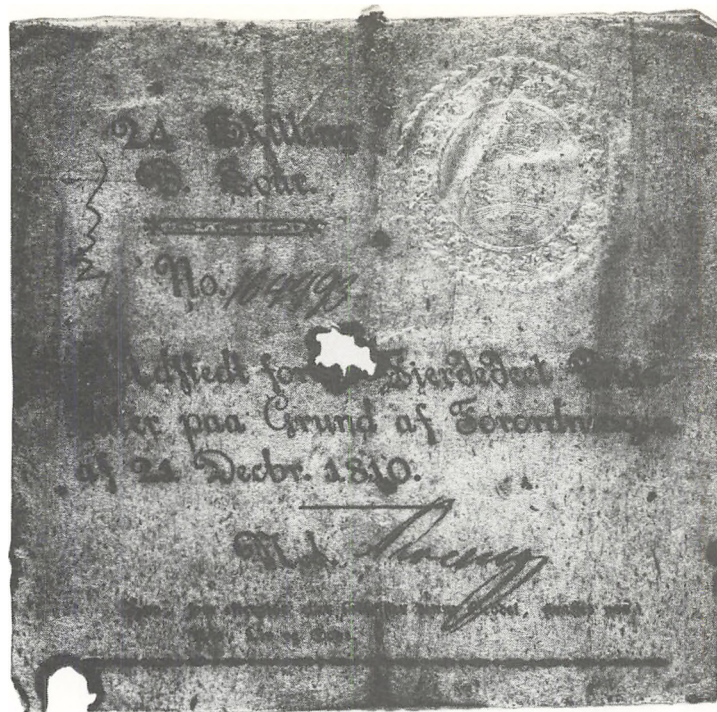
Søndag den 14. august fik Bay besked på at levere 24 td. hvede til tre af byens bagere. Men allerede tirsdag måtte Westengaard lade 8 td. korn mere slippe ud til bagerne. Om torsdagen var det nødvendigt med 16 tønder, og hermed var næsten halvdelen af hvedeforrådet brugt op på mindre end en uge. Heldigvis rejste spaniolerne allerede den følgende mandag, så det blev ikke nødvendigt at tære mere på beholdningen.

Da alt igen var fredeligt og roligt i byen, blev det aftalt, at de resterende 52 td. hvede sammen med rugen skulle afleveres hos byfogeden. Men Bay ville ikke risikere mere vrøvl end højst nødvendigt, så han fik to agtværdige borgere til at syne kornet inden afleveringen for at få bekræftet, at det var »forsvarligt Kiøbmands-Gods, lovlig behandlet og aldeles ubeskadiget.«

Havren må også være blevet afleveret, for den 24. september 1808 sendte feltkommissariatet en anvisning på 2900 rd. for havren og rugen. 19. december samme år kvitterede Bay for at have modtaget pengene for de 52 td. hvede. De resterende 384 rd., som spaniolerne havde spist for, måtte Westengaard selv betale Bay ud af sin egen lomme.

Under alle omstændigheder var spaniolertiden indbringende for købmændene. De spanske soldater havde penge, og de ofrede gerne, hvad der var nødvendigt for den luksus, det var at supplere feltrationen med røget flæsk og lignende, som gemte sig på købmændenes lagre.

For at opretholde trafikken over Storebælt trods englændernes blokade havde de militære myndigheder på Langeland oprettet en varslingsstjeneste, som søfolkene kunne bruge, når de skulle krydse bæltet. Hvis passagen ved Omø var spærret,

Under krigen med englænderne var en 24-skilling ikke, hvad den havde været på grund af inflation. Derfor blev den udmøntet på papir i stedet for metal. Denne seddel blev i mange år opbevaret på Borregården i Hennemved, og det er sandsynligt, at den har været i omløb på Langeland, dengang, den var gyldig betalingsmiddel.

blev der hejst flag på Frankeklint på Nordlangeland. Skulle man til Lolland, ville et flag på toppen af Fakkebjerg på Langelands sydende vise, om der var fjendtlige skibe i området. Også ved Steensgaards mølle var der et advarselsflag. Men som meddelelsen om advarselsflagene slutter, så var hensigten blot at forøge forsigtigheden ved overfarten, og enhver måtte bruge »Sømandskab og Konduite og ei blot forlade sig på Signalerne«.

Englænderne havde taget den danske krigsflåde i 1807, derfor skete det, at købmændenes skibe blev udskrevet til militærtransporter. Det var tilfældet i sommeren 1808, fordi de spanske soldater skulle sejles over Storebælt. I den anledning var Nyborgs havn fuld af handelsskibe.

Nu blev det englænderne, der gav spaniolerne skibslejlighed via Langeland og til ganske andre steder end Sjælland. Og desværre for købmændene tog englænderne de skibe med, som havde ligget i Nyborg. For Rudkøbing alene betød det, at byen mistede 9 skibe på tilsammen 177 læster. Tilbage var 10 skibe på ialt 220 læster. Blandt de bortførte skibe var »De 4 Brødre«, som vi fulgte en sæson i 1794.

Det ser ud til, at englænderne ikke havde brug for så små både, som handelsskibene var. I hvert fald lod de dem ligge i Göteborg havn, og det blev et svensk-dansk problem, om rederne skulle have deres skibe igen. Det fik de, på trods af at Danmark og Sverige var på hver sin side i krigen, og de bortførte skibe blev atter anført på skibslisten i 1810.

På forespørgsel fra myndighederne efteråret 1808 berettede rederne i Rudkøbing om deres skibes tilstand. C. P. Bay meddelte, at de to skibe, han havde tilbage efter englændernes skibsrov, begge lå til reparation. August 1809 var de stadig til reparation. Det ene manglende storbommen og bovsprødet. Det andet manglende blandt andet en mast. Bay påstod, at det ikke var muligt at skaffe de fornødne reservedele for penge.

Om C. P. Bays skibe sejlede de næste par år, vides ikke; men da amtmand Schumacher fra Svendborg var en tur i Rudkøbing i slutningen af november 1811, fandt han, at »Christiansgave«, der er et af de to netop nævnte skibe, ikke var forsvarligt at sejle med, fordi det trængte til en ny mast.

Han meddelte byfogeden, at skibet skulle sendes til syn i Nyborg, når masten var udskiftet.

På trods af skibets elendige tilstand var lasten stoppet til bristepunktet. Det fremgår af et brev fra søløjtnant Thomsen til byfogeden, hvor han advarede mod, at administrationen benyttede såvel »Christiansgave« som et andet skib, tilhørende Hans Nielsen og H. H. Bay i fællesskab, da det skibsrum, som administrationen havde brug for, forlængst var optaget.

Amtmanden besluttede da også, at administrationen slet ikke ville bruge de to skibe.

Selv om det sikkert har været rigtigt, at det var vanskeligt at fremskaffe det fornødne til at reparere skibene med, har skibsrederne formentlig ikke været kede af at have en undskyldning for ikke at stille deres skibe til rådighed for admini-

strationen. De ville formentlig gerne have dem i behold endnu den dag, krigen var forbi.

Når man læser om tiden 1807–14, kan man konstatere, at danskernes sø-guerillakrig mod englænderne plejer at spille en meget dominerende rolle. Der blev udrustet i tusindvis af kaperbåde, som ind imellem fik heldige priser, og nogle af kaperne og deres redere tjente styrtende med penge.

Langelænderne glimrede ved kun at have udrustet ét kaperskib. Det var kammerråd Madsen på Hjortholm, der i 1810 viste sit fædrelandssind ved at skaffe kaperbrev til skibet »Langeland«. Rudkøbing-købmændene holdt sig helt uden for den metier.

C. P. Bays jordiske gods

Købmand Christian Poulsen Bay døde 4. oktober 1813. Han havde skrevet testamente, og heri stod, at byfoged Herholt og forvalter Schiel fra grevskabet Langeland skulle være eksekutorer.

I dette afsnit vil den skifteprotokol, som eksekutorerne førte, blive brugt til at vise, hvori den rigdom bestod, som den velhavende provinskøbmand besad.

Tolkningen af skifteprotokollen vanskeliggøres noget af, at Bay døde det år, da statsbankerotten fandt sted. Det var altså midt i en tid med en rivende inflation, og det er undertiden svært at gennemskue, hvad de nævnte beløb virkelig er værd. De pengebeløb, der vil blive nævnt i det følgende, er alle angivet i den nye møntenhed fra statsbankerotten, rigsbankdaler = 6 mark = 96 skilling.

Det, arvingerne var ivrigst til at dele, var boets rede penge. I chatollet i den afdødes dagligstue lå ialt næsten 8000 rbd. Et beløb, der var i samme størrelsesorden som værdien af gården med udhuse og grund.

Der var flere rede penge på vej til boet. Købmanden havde nemlig haft skibe i søen til det sidste, og fra de forretninger, som skipperne havde gjort, skulle boet have 4500 rbd. Der var

andre forretningsforbindelser, som skyldte den afdøde penge. I alt havde boet på den måde over 9000 rbd. tilgode.

Beholdningen af obligationer og lignende værdipapirer var forbløffende lille. Deres værdi kom kun op på ca. 1300 rbd.

Ifølge hovedbogen var købmandens gæld på 6500 rbd. Det var alt sammen løs gæld. Der var ingen gæld i jord, huse eller skibe.

I boopgørelsen er jordejendomme, huse og skibe slået sammen i én pulje, og på grund af den forvirrende pengesituation er det umuligt at se, hvor stor en del af værdierne, der var på landjorden og hvor stor en del, der var på søen. Men tilsammen udgjorde denne post godt 40.000 rbd. ud af boets samlede værdi på 90.000 rbd.

Hvis man til de 40.000 rbd. lægger værdien af andre produktionsmidler, som landbrugsredskaber og kreaturer m.m., kommer denne post akkurat op over halvdelen af boets værdi.

I købmandsgårdens lagre lå en del varer. Korn var den vigtigste af dem. I efteråret 1813 var der mindst 400 tønder, hvilket svarer til en værdi på ca. 5000 rbd. Men ellers var der alle mulige varer, både en gros og en detail: salt, kul, tømmer, klæde, snustobak og meget, meget mere. Tilsammen havde varerne en værdi af mindst 10.000 rbd.

En sidste gruppe af værdier i boet er indbo. Det kan deles i rene luxusting på den ene side og møbler, tøj o.l. på den anden side.

Luxustingene, der bestod i guld og sølvtøj foruden finere porcelæn m.m., havde en værdi på over 10.000 rbd. Resten af indboet, hvoraf noget solgtes på offentlig auktion, kom end ikke op på det halve.

Da boet var gjort op og alle udgifter trukket fra, var der lidt over 70.000 rbd. til deling mellem tre sønner og en datter. Sønerne fik hver 20.000, og datteren fik 10.000 rbd. Sådan var arveloven dengang.

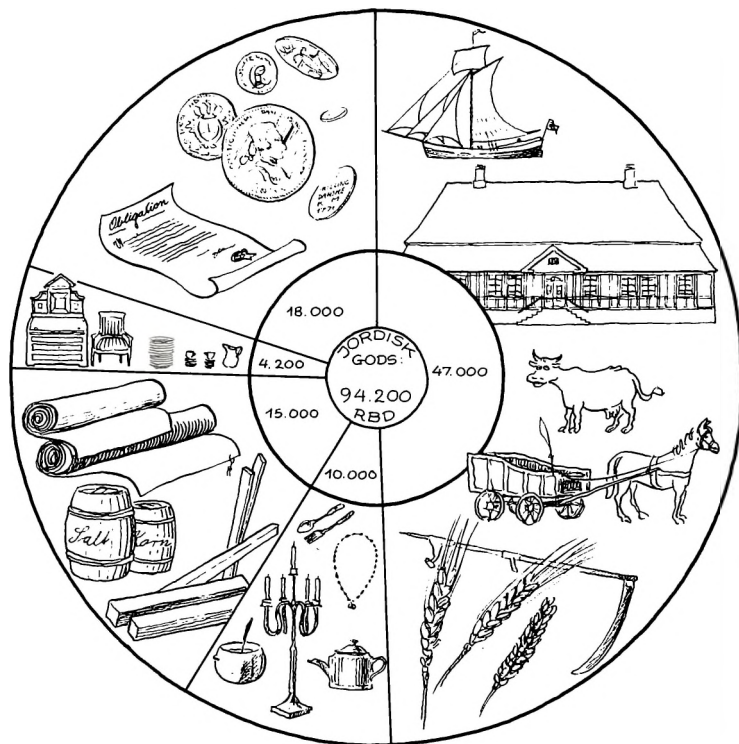
Der var ikke gået 3 uger fra dødsdagen, inden der var lavet et overslag, så man kunne se, at arven ville blive i den størrelsesorden. Det var især svigersønnen, transportforvalter og købmand Fahnøe, der pressede på for at få en hurtig opgørelse. Han stod og manglede penge til terminen. Hans økonomi har åbenbart ikke været nær så sund som svigerfaderens.

Tjenestefolkene blev betænkt fredag den 21. oktober. Der var 8 karle og 7 piger, som blev kaldt ind for at få deres del af det rige dødsbo.

Den afdøde havde skrevet i testamentet, at de, der havde tjent ham over et år, skulle foruden deres retmæssige løn have et helt års løn oveni.

Men hvor meget tilkom der da tjenestefolk dengang? Tjenestefolkene fik løn hver 1. maj og 1. november. Nu fik de, hvad der tilkom dem indtil 1. november 1813.

Malkepigen Inger havde kun været i gården siden maj, så hun fik kun de 6 rbd. 4 mk., som hun retmæssigt tilkom. De fleste andre tjenstepiger i det Bayske hus fik 8 rbd. 2 mk. for et halvt års tjeneste. De fleste af karlene var ansat som daglejere, og de fik mellem én og to mark om dagen. På et halvt år kunne det

Da C. P. Bay døde i 1813, efterlod han sig værdier for 94.200 Rigsbankdaler. Tegningen viser, hvordan disse værdier var fordelt.

blive til et beløb mellem 30 og 60 rbd. Tjenestedrengen Anders var ikke berettiget til mere end 5 rbd. for det halve år.

Det var helt normale lønninger for datidens tyende, selv om det lyder af meget lidt. Men tjenestefolk fik alle deres daglige fornødenheder dækket af husbonden, så hverken kost eller logi skulle pengene strække til. Eventuelt måtte de bruges til klæder, men ellers var det luksusforbrug eller opsparing, den halvårsløn skulle bruges til.

Hvis man en dag skulle stifte bo, ville det være godt at have penge og lidt udstyr på kistebunden. En og anden karl kunne vel også have drømme om engang at få foden under eget bord. Men hvor langt strakte da en normal tyendeløn? Det kan man få et indtryk af ved at sammenligne lønningerne med værdier, som forskellige ting blev ansat til ved boopgørelsen efter C. P. Bay.

Hvis malkepigen Inger ville bruge sine penge til luksus, kunne hun for eksempel købe hørlærred. På købmandsgårdens varelager lå der en rulle på 62 alen, som blev vurderet til 120 rbd. Det bliver altså en pris på næsten 2 rbd. pr. alen (63 cm). Det var ikke mange alen hørlærred malkepigen kunne få for sin halvårsløn.

En karl, der ønskede at blive selvstændig, kunne måske drømme om at købe hest og vogn. I boet var der 8 heste, og de blev i gennemsnit vurderet til 260 rbd. 9 vogne til forskellige formål var i gennemsnit 136 rbd. værd. Et pænt seletøj var 50 rbd. værd, og et brugt kunne fås for omkring 20. Der skulle spares sammen i mange år, når lønnen pr. halvår var på 60 rbd.

Nu var det også ualmindelig dårlige tider for folk, der var lønnede i årene omkring 1813. Det var inflationstider, og lønnen fulgte slet ikke med de stigende priser. For de fleste tjenestefolk i det bayske hus, var der i den specielle anledning et ekstra års løn til at råde lidt bod på pengeforringelsen.

Krisetider

Så længe økonomien løb rundt, var købmanden en af de betydningsfulde borgere i sin by. Mange købmænd havde tillidsposter som branddirektør, havnekommissionsmedlem eller kirkeværge.

Men den dag kongens foged bankede på døren hos en

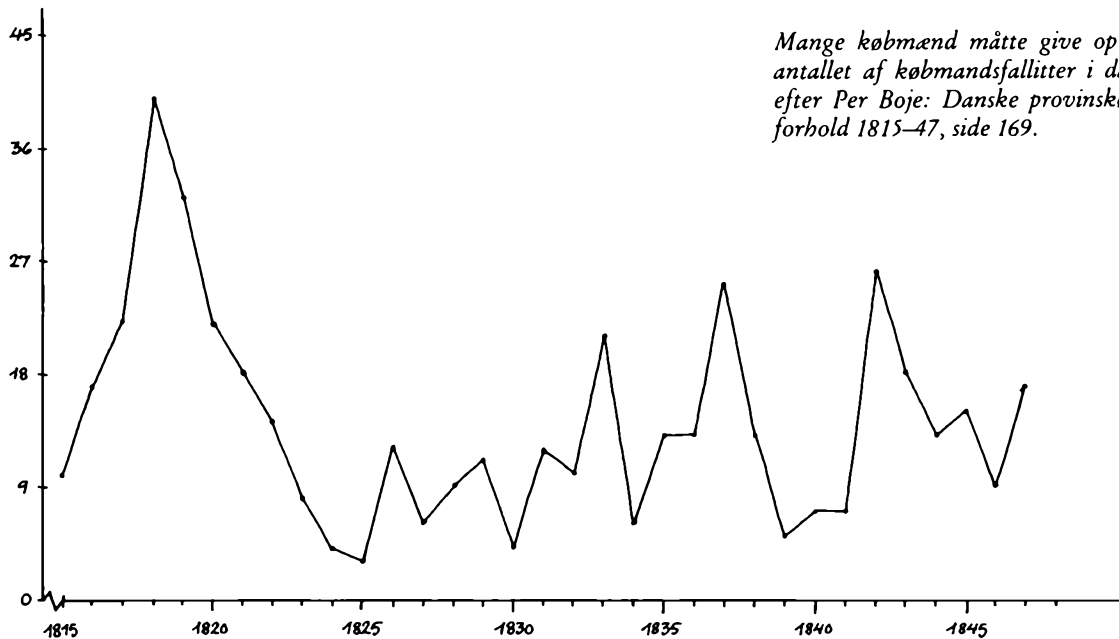
insolvent købmand, var det slut med alle herlighederne. Og det gjorde han hos mange købmænd rundt omkring i danske købstæder i årene omkring 1820. Årsagen var meget dårlige verdensmarkedspriser på korn. Der var krise i dansk landbrug og hos de købmænd, der levede af at eksportere landbrugsprodukter.

1. april 1819 bankede kongens foged på hos Morten Bay, der var én af de tre sønner, som havde været med til at dele arven efter C. P. Bay. Han havde ligesom sine to brødre taget borgerbrev som købmand. Da tiderne blev dårlige, lånte han penge, og det kneb med at betale renter og afdrag. Det var før, der var kreditforeninger og pengeinstitutter, så man lånte af forretningsforbindelser eller andre, man kendte.

Alle vidste, det var sløje tider, og at det normalt ikke tjente noget formål for kreditorerne at kræve en forgældet købmand konkurs. Derfor kunne de, der skyldte penge, ret let få henstand med tilbagebetalingen. Fare på færde var der imidlertid, hvis en kreditor døde og efterlod sig umyndige arvinger. Så skulle skifteforvalteren varetage arvingernes interesser, og det betød blandt andet, at boets udestående fordringer skulle kræves ind. Når det kneb for en debitor med at opfylde skifteforvalterens betingelser, blev kravet overgivet til kongens foged.

Det var netop, hvad der skete for Morten Bay. En af dem, han skyldte penge, var død, og nu skulle pengene falde. Selv om der blev lavet en afdragsordning, kunne han ikke klare det. Fogeden beslaglagde Mortens købmændsbog, og hele hans bo blev gjort op. Der var kun dækning til kreditorer med første prioritet i fast ejendom og til dem, der ellers havde forret, såsom kongelige skatter, apoteker- og lægeregninger. Folkeholdet fik også de lønninger, de havde krav på; men den almindelige regningsgæld var der kun 12–13% dækning for.

Nu var Morten ikke købmand mere. Det var ikke bare et firma, som han havde ejet, der var gået fallit – nej, det var ham selv, der var falleret. Der gaves ingen muligheder for at starte på en frisk. I realiteten var en fallent en umyndiggjort person, for hvem den fremtidige bopæl var fattiggården, hvis ikke han havde familie, som han kunne ligge til byrde. Morten havde ikke nogen børn, han kunne bo hos; men han havde masser af

Mange købmænd måtte give op i 1818 og 19. Kurven her angiver antallet af købmandsfallitter i danske provinsbyer. Den er gengivet efter Per Boje: *Danske provinskøbmænds vareomsætning og kapitalforhold 1815–47*, side 169.

velhavende familie, der kunne hjælpe ham. I folketællingslisten fra 1834 kan man se, at han boede hos brorsønnen Pilegaard Bay i Nørregade. »Ingen Næringsvej« står der i listen som hans erhverv.

Andre købmænd gik det ligesom Morten Bay. I 1825 blev Chr. Ravn Hansen erklæret fallit af skifteretten. Det gik til på den måde, at hans far, Niels Hansen, havde lånt ham 5500 rbd. Da faderen døde, krævede skifteforvalteren, at han skulle betale renter af gælden. Niels Hansen havde nemlig testamenteret penge til sin husholderske og dennes datter, og da der ikke var rede penge i boet til at sørge for deres underhold, krævede skifteforvalteren de nævnte renter. Chr. Ravn Hansen ville ikke anerkende, at faderens husholderske var berettiget til arv, og han sagde nej. Det skulle han ikke have gjort, for myndighederne foretog derefter skifteforretning hos ham for at få pengene. Desværre viste det sig, at han var insolvent, og han blev erklæret konkurs.

Ved samme lejlighed kunne det have gået Hans Henrik Bay ligesådan. Niels Hansen var hans svigerfar, og også Hans Henrik havde lånt penge af den gamle. De to svogre, Chr. Ravn

og Hans Henrik, var solidariske i deres vægring ved at betale renter. Først da Chr. Ravn var erklæret konkurs, bøjede Hans Henrik sig og gik med til at betale så meget, der var nødvendigt for de to umyndige arvingers underhold. Som vi skal se om lidt, ville Hans Henrik Bay sikkert have været lige så ilde stedt som svogeren, hvis myndighederne havde kikket ham i regnskaberne. Nu slap han med skrækken.

Chr. Ravn blev knækket af skifteforvalteren, og da han døde i 1836, efterlod han sig ikke noget af værdi. Han var blevet underholdt af familien.

Hans Henrik Bay og krisen

Nogle købmænd undgik på mirakuløs vis at blive erklæret konkurs. En af dem var som nævnt Hans Henrik Bay, som havde arvet købmandsgården i Østergade, da faderen Christian Poulsen Bay døde. Her vil vi tage temperaturen på hans købmandsvirksomhed, målt ud fra det, der kan læses i skøde- og panteprotokollen; nemlig hvor store lån han har taget.

Hans Henrik Bays underskrift.

Da H. H. Bay etablerede sig som købmand i 1799, var det gode tider for handelen. Han fik en købmandsgård i Nørregade og et skib som arveforsbud, og det var tilstrækkeligt for ham at optage et lån på 1500 rd. for at have den fornødne startkapital. Det gik tilsyneladende udmærket for ham de første 10 år. I hvert fald optog han ikke nye lån i fast ejendom.

Indtil 1809 havde han kun ét skib. Fra det følgende år havde han to skibe. I de usikre krigstider var der gode penge at tjene for den modige købmand. H. H. Bay optog i årene 1809–12 ialt over 6000 rbd. i lån for at udvide forretningen. Da faderen døde i 1813, fik han en god arv, og nu kunne han klare sig i 5 år uden at tage nye prioritetslån.

1818 kneb det med kapital, så han måtte låne 4000 rbd. Året efter, det var det år, da broderen Morten bukkede under, måtte Hans Henrik ud at låne 16.000 rbd. Dette ser ud til at have klaret problemerne, for i de følgende år var det kun småbeløb, han lånte. Men pengene har alligevel ikke strakt til at han kunne hjælpe broderen.

1819 havde H. H. Bay stadig to skibe. I løbet af de næste par år solgte han dem begge og købte et af sin anden broder Erik, der også havde besvær med at komme gennem de vanskelige tider. 1823 var den gal igen. I januar måtte han sælge sit sidste skib; men tilsyneladende lykkedes det ham at købe det tilbage, da han fik rejst 4900 rbd. Næsten al hans faste ejendom var allerede belånt, så nu blev også løsøret sat som pant.

Det var tilsyneladende to af familiens venner, der trådte hjælpende til. Den ene var cand. theol. Kannevorf, eller den samme person, som den student Kannevorf, der i 1801 logerede i Østergade 46 a. Det er sandsynligt, at han kunne takke H. H. Bay for, at han var blevet i stand til at afslutte sine studier, og nu kvitterede han ved at låne købmanden sine sparepenge i nødens stund.

1824 gik Bay til præsten for at hente hjælp. Provst Lund støttede byens handelsliv ved at købe en obligation af ham for 800 rbd. Så var det også slut med at rejse penge rundt omkring. Næste gang en kreditor bankede på, måtte det gå via retsvæsenet. Forligelseskommissæren fik det ordnet sådan, at en gæld på 750 rbd. kunne afdrages over nogle år.

1825 måtte forligelses-kommissæren igen træde til for at hjælpe den betrængte købmand. Nu var det handelsforbindelsen i København, der krævede sine penge. Gælden var på 6227 rbd., og selv om han fik tilbudet om at betale i rater, slog evnerne ikke til. Københavnerfirmaet eftergav ham så lidt over halvdelen af gælden. 900 rbd. skulle betales til næste termin, og resten blev lavet om til langfristet gæld. En måned forinden havde broderen Erik fået en lignende ordning med samme københavnerfirma. Hans gæld var dog kun godt 4000 rbd.

De dårlige tider afspejler sig tydeligt i listen over skibe, der hørte hjemme i Rudkøbing. I det sidste årti af 1700-tallet medtog toldereren kun de skibe på sin liste, som var over 6 læster. Byen havde dengang 14–16 handelsskibe med en gennemsnitsstørrelse på omkring 17 læster. I 1823 var der kun 7 skibe i Rudkøbing, som rummede 6 læster eller derover. Det år var til gengæld alle småskibene taget med på listen, så det samlede antal kom op på 38.

Da H. H. Bay døde i januar 1827, 57¼ år gammel, var kornpriserne igen begyndt så småt at blive bedre, men det nåede han ikke at få gavn af.

Brændevin

»Ingensteds synes Lysten til Brændeviin at være bleven saa almindelig som paa Langeland; og derfor er her ikke mindre end 6 privilegerede Vertshusholdere, foruden saa mange andre,

som brænde Brændeviin til Udsalg.« Sådan skrev byfoged Steffen Jørgensen i 1796, og han havde ret i, at der var mange, der brændte til udsalg. Det er muligt, der slet ikke fandtes nogen opgørelse over hvor mange.

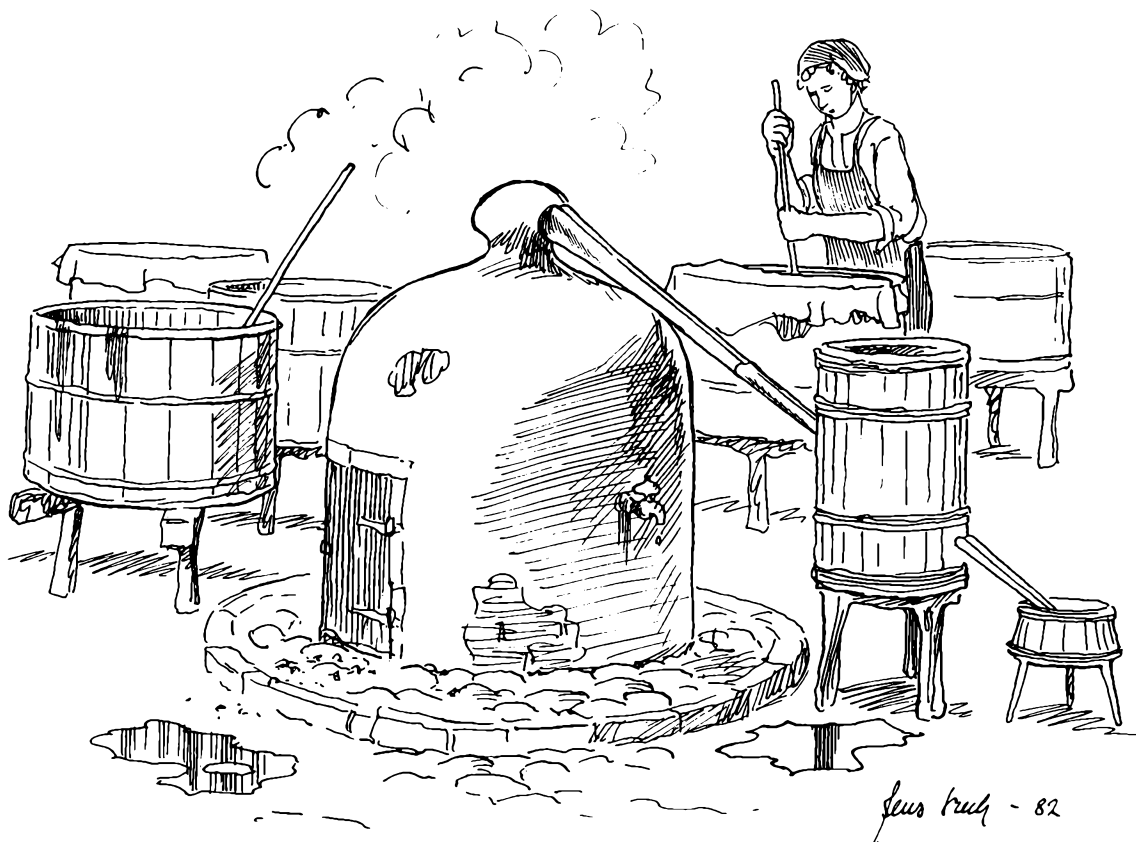
Men ca. 15 år efter fandt en registrering sted af alle i Rudkøbing, som havde redskaber til at fremstille brændevin med. Der var 44 navne på listen. 12 af de anførte var købmænd, nogle var håndværkere; men nok så overraskende er, at en del af brændevinsbrænderne var embedsmænd. Man kan finde kordegnen, byskriveren, vejermesteren, skoleholderen og min-sandten også provst Suhr.

Der kunne købes brændevin hos 39 af dem; resten har åbenbart kun produceret til eget forbrug. Hos nogle kostede

brændevinen 44 skilling potten, hos andre 48 skilling. Hvis man købte en gros, kunne den stærke væske fås for 40 skilling nogle steder. (1 pot = ca. 1 liter).

Ved 32 af brænderierne står der, hvor tit de havde gang i kedlen. Da der også står, hvor meget de brændte hver gang, kan man lave et overslag over, hvor stor brændevinsproduktionen var i Rudkøbing. Den var omkring 20.000 pottes om året. 50 år senere viser en opgørelse, at produktionen nu var 10 gange så stor. Langelands befolkning var i samme tidsrum kun steget med omkring 60%.

Da brændevinsforbruget næppe er blevet 10-doblet i løbet af 1800-tallets første halvdel, må man konstatere, at listen enten er misvisende, eller også har brænderne i Rudkøbing langt fra

Et gammelt brændevinsbrænderi. Når der skulle fremstilles brændevin, begyndte man med at lade korn gære i et mæskekar. Det er et sådant kar, brændevinskarlen står og rører i. Men alkoholprocenten kunne ikke blive særlig høj ved denne gæring. Derfor blev mæskekarrets indhold, når det var færdiggæret, hældt over på destillationsapparatet, som ses i forgrunden. Brændevinen dryppede ned i den lille potte, nederst til højre.

været alene om at dække det langlandske marked i begyndelsen af 1800-tallet. I 1840-erne var det næsten udelukkende den lokale brændevin, der blev drukket på øen.

Ligesom andre håndværk skulle brænderi ifølge datidens lovgivning foregå i købstæderne. Den del af det langlandske marked, som Rudkøbing ikke forsynede, har været dækket ved import enten fra Svendborg eller fra Nyborg, hvis der da ikke var bønder, der brændte i smug.

Næsten al brændevinen i Rudkøbing blev i 1810 brændt på byg. Kun to købmænd flottede sig og brugte hvede. Det var Schibbyger og C. P. Bay. De tog imidlertid samme pris for deres brændevin, som de andre tog for bygbrændevinen. Måske har det været af reklamehensyn, de to købmænd har brugt den ædlere kornsart. Enhver god handel skulle skylles ned med brændevin, så det har nok kunnet betale sig for en købmand, at han var kendt for at lave god brændevin.

Brændselet under kedlerne var næsten udelukkende brænde. Kun en enkelt brugte tørv. Der var stor forskel på de kedler, de forskellige havde. Den mindste kunne rumme 160 liter, den

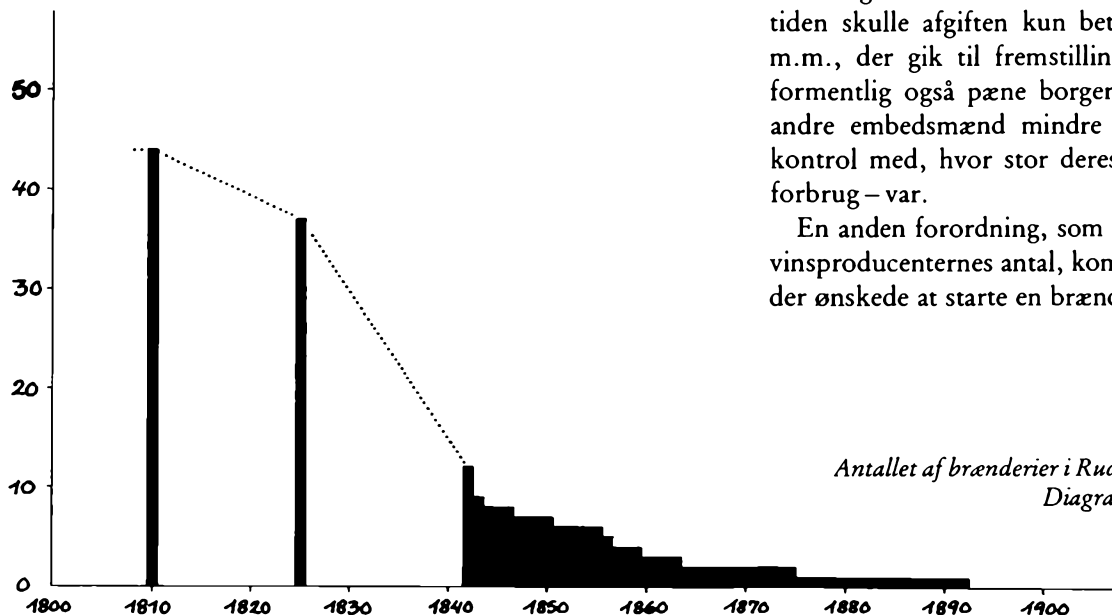
største 850 liter; men der var ingen, der havde mere end én kedel.

Midt i 1820-erne var der ifølge toldvæsenets opgørelse 37 steder i Rudkøbing, hvor der blev brændt brændevin. Selv om tallet er næsten lige så stort som 15 år tidligere, så er der meget, der tyder på, at langt de fleste kun brændte meget lidt. I en opgørelse over de forskellige erhvervsdrivende i Rudkøbing fra omkring samme tid, får man nemlig at vide, at der kun var 5 brændevinsbrændere. I 1842 var de 37 brænderier skrumpet ind til 12.

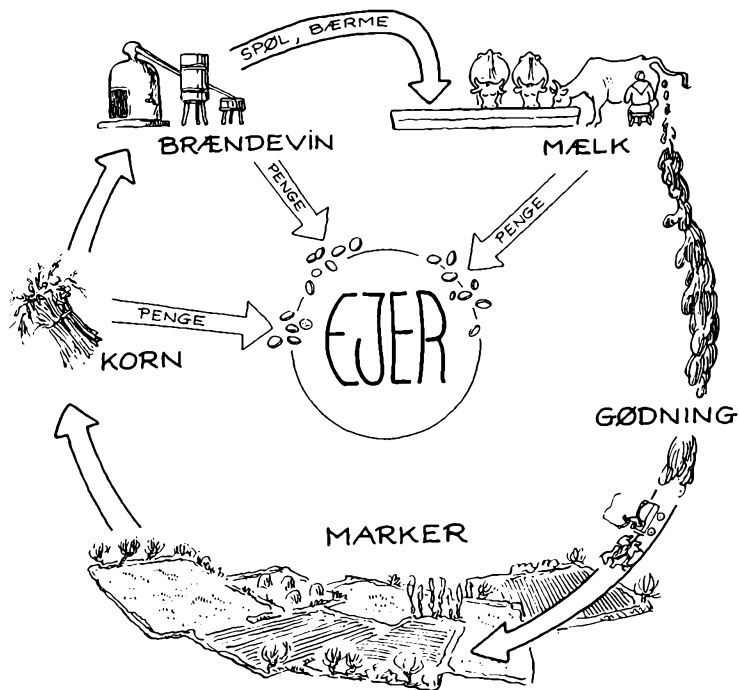
Ud over blot at konstatere, at det var på grund af udviklingen, at tallet var faldende, kan man godt finde faktorer, som har trukket i den retning. 1804 blev der udstedt en forordning, hvorefter alle de beholdere, der var beregnet til brændevinsfremstilling, dvs. mæskekar, kedler og tilhørende hatte, skulle måles og stemples. Hver gang, der skulle brændes, måtte indehaveren herefter en tur hen på toldkammeret og betale en afgift, der svarede til rumfanget af de kar og kedler, der skulle benyttes til netop den brænding.

Herved blev det sværere at snyde sig fra at betale den afgift, der ifølge loven skulle betales af brændevinsbrænding. Før i tiden skulle afgiften kun betales af den mængde korn, malt m.m., der gik til fremstillingen. Men den nye ordning gav formentlig også pæne borgere som provsten, byskriveren og andre embedsmænd mindre lyst til at brænde, når der var kontrol med, hvor stor deres produktion – og dermed deres forbrug – var.

En anden forordning, som i længden indskrænkede brændevinsproducenternes antal, kom i 1812. Ifølge den skulle enhver, der ønskede at starte en brændevinsproduktion, have modtaget

Antallet af brænderier i Rudkøbing blev ved med at skrumpet ind. Diagrammet viser udviklingen i 1800-tallet.

Brændevinsbrænding kunne med fordel drives sammen med landbrug.

undervisning i et velindrettet brænderi eller i en specielt dertil oprettet skole i København. Der var knaphed på råvarer i den tid, da forordningen blev udstedt, og et væsentligt sigte med den har sikkert været at få dem mere effektivt udnyttet. Men håbet om en forbedret kvalitet af det produkt, som var så vigtig en del af hverdagen, har sikkert også spillet ind.

Omkring 1820 blev der udgivet bøger af C. A. Brøndum om, hvordan man med fordel kunne indrette sin brændevinsproduktion, så den brændevinsbrænder, der ønskede at forbedre sit produktionsapparat, havde gode muligheder for at finde ud af, hvordan det kunne gøres.

Hertil kom naturligvis tekniske fremskridt, som efterhånden muliggjorde stordrift. Men ifølge byskriver Rasmussens bog, som udkom i 1849, satte mangelen på vand grænser for, hvor stor brændevinsproduktionen kunne blive i Rudkøbing. Han hævdede, at brøndene gav for lidt vand.

Men var der problemer med at fremskaffe vandet, så var der også problemer med at fjerne det, efter at det var brugt. Spildevandet fra såvel Bays som Petersens brænderi blev nemlig ledt ud i en rende på Østergade, hvilket især om vinteren var til stor gene for beboerne i den yderste ende af gaden. I et indlæg i den lokale avis den 17. juli 1854 udtryktes forundring over, at dette spildevand ikke blev ledt bag ud i marken.

	1845	1846	1847	1848	1849	1850*	1851	1852	1853	1854
I. Petersen	48.640	48.400	41.200	45.200	48.000	38.000	50.800	51.600	52.800	60.000
P. Petersen	3.360	1.400	840	—	—	—	—	—	—	—
C. Bay	72.760	60.180	48.620	46.240	68.870	54.870	73.160	96.720	92.380	90.830
Emil Bay, fra 1847 H. I. Hansen	68.000	69.600	72.000	69.000	69.770	50.400	80.000	84.400	78.120	67.620
Mogensen	7.200	5.816	5.940	11.760	31.080	16.980	27.500	22.440	13.200	—
Rasmussens enke	4.725	2.800	1.300	2.100	2.460	2.000	1.600	100	—	—
Probst	6.900	270	—	5.290	6.780	4.660	8.640	6.480	5.940	720
Møller	1.000	1.200	800	900	900	400	—	—	—	—
C. N. Olsen									8.390	22.458
L. Randrup/A. Boyes enke										3.128/1.936
Rudkøbing ialt	212.585	189.666	170.700	180.490	227.860	242.578	241.700	261.740	250.830	246.692

Hen imod slutningen af århundredet var der kommet gang i tendensen til monopolisering af spritfremstillingen, som C. F. Tietgen var den drivende kraft i. Det er ikke usandsynligt, at lukningen af det sidste Rudkøbing-brænderi i 1890-erne har noget at gøre med »De danske Spritfabrikker«s fremgang.

Toldindberetninger om brændevin på Langeland

I 1800-tallets midte skulle tolderne rundt omkring i landet lave indberetninger til centraladministrationen om, hvordan erhvervslivet trivedes i deres distrikt. Derfor har vi også oplysninger om brændevinserhvervets forhold i Rudkøbing i de år.

I 1843 skrev tolderen, at der var indført en forbedret indmæskningsmetode i de to største af byens brænderier. Nu tilsatte man kunstigt gæringsmiddel i stedet for den mere kostelige tilsætning af øl. De to brænderier er ikke omtalt med navn.

I samme rapport får vi at vide, at der ikke er opdaget nogen ulovlig brændevinsbrænden på Langeland. Tolderen mente, at det også vanskeligt kunne finde sted, idet toldvæsenet havde gode forbindelser til adskillige sogneforstandere. Problemet med smugbrænding var særligt aktuelt det år, fordi det offentlige

netop havde givet frit lejde til folk, der var i besiddelse af ulovligt brændevinstøj, til straffrit at aflevere det. På Langeland havde det frie lejde kun skaffet to ulovlige sæt brændevinsredskaber frem i lyset.

1844 konstaterede tolderen, at der i de senere år var sket en forøgelse af brændevinsproduktionen. Han filosoferede over, hvad grunden hertil kunne være, og kom frem til, at en god høst havde forøget købelysten, samtidig med at brændevinens pris var sat ned. Desuden var Rudkøbing-brændevinen blevet så meget bedre, at den nu kunne udkonkurrere brændevinen fra Svendborg og Nyborg. Det var især på Nordlangeland, der tidligere blev importeret meget fra disse byer.

Selv om det var den lokale brændevin, man drak på Langeland, måtte brænderierne holde en så lav pris, at de også hvad det angik, kunne konkurrere med den udenøs. Det var kartoffelbrænderierne, der trykkede priserne; men den langlandske jord var nu engang bedre anvendt til korndyrkning end til kartoffeldyrkning. Derfor blev man ved med at bruge korn her på øen. Kun ét af de mindre brænderier i Rudkøbing prøvede i 1846 at anvende kartofler; men forsøget var ikke vellykket.

Når kornbrænderierne overhovedet kunne klare konkurrencen, skyldtes det, at indehaverne selv drev landbrug. I 1844 havde de tre største brænderier i byen henholdsvis 60, 50 og 30

1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863
78.200	75.030	73.344	65.232	56.378	56.776	54.758	43.090	40.662
—	—	—	—	—	—	—	—	—
94.840	94.720	93.220	97.216	90.706	87.668	90.706	82.894	85.932
60.880	58.500	62.136	51.456	47.436	34.170	26.130	13.266	4.422
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
4.320	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
27.543	27.600	24.060	17.472	7.872	—	—	—	—
12.124	1.200	—	—	—	—	—	—	—
27.907	257.050	252.760	231.376	202.392	178.614	171.594	139.250	131.016

Fra 1845 til 1863 findes i toldvæsenets arkiv, tal for de enkelte virksomheders brændevinsproduktion i Rudkøbing. Produktionen er opgjort i pottes = liter; men i datidens statistikker blev mængden omregnet til 8° alkohol = 47,4% alkohol. Det er disse omregnede tal, som findes her. Styrken af de enkelte produkter kendes ikke.

**) Statistikken for de enkelte virksomheder dækker i 1850 ikke hele året. Derfor er den angivne sum det år større end summen af de enkelte tal.*

stykker hornkvæg, som kunne nyde godt af biprodukterne fra brændevinsfremstillingen. De tre brænderier havde det år ¹³/₁₄ af byens produktion.

Nogle år har toldereren regnet ud, hvor stort det årlige forbrug pr. langelænder var. I 1843 var det 10¹⁶/₁₇ potter. De to følgende år var det på 13¹⁵/₁₇. Det skinner helt klart igennem, at toldereren skammede sig på langelændernes vegne, når man kunne se i statistikken, at forbruget af den stærke drik var på vej opad. Han fandt forklaringer og undskyldninger, og i 1845 kunne han heldigvis påvise, at forbruget på Ærø var én til to potter større pr. indbygger, end det var på Langeland.

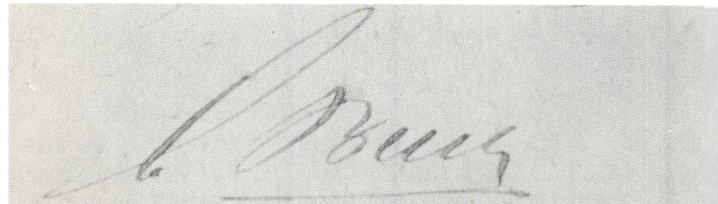
1852 får vi at vide, at brændevinsproducenterne kunne afsætte produktet lige så hurtigt, som de kunne tilvejebringe det.

1854, 55 og 56, der er de sidste 3 år, rapportererne skulle sendes ind, afsluttede toldereren hver gang med det beklagende omkvæd, at »Maadeholdsforeninger eller Afholdenheds-Selskaber, saavidt mig bekjent, ikke eksisterer eller synligen kan spores her paa Øen.« De afholdsforeninger, han efterlyste, begyndte først at dukke op på Langeland i 1880-erne, og selv da var det ikke nogen større folkebevægelse, der blev skabt på afholdssagen.

Brændevinsbrænding i Bay's Gård

Bay's brænderi var det sidste af de langelandske, der var tilbage i slutningen af århundredet. Men Bay-navnet var også med på den ældste liste, som findes over brænderier i Rudkøbing. I begyndelsen af 1800-tallet havde såvel C. P. Bay som to af hans sønner, Hans Henrik og Erik, hver deres brænderi.

Som for alle andre brændere i byen dengang var det kun en bibeskæftigelse, som egentlig kun skilte sig ud fra det at salte

Carl Bays underskrift.

„Totalafholdsbladet“

udgivet af Laurids Jørgensen,
kan til enhver Tid bestilles hos Posten.
Drukkenstab er fordærlig, idet den odelægger Formue, Sundhed, Sædelighed, Huslykke og Borneopdragelse. „Totalafholdsbladet“ vil af al Magt modvirke denne Last. Enhver Ven af Værdeligheden bør derfor støtte dette gode Formaal ved snarest mulig at bestille Bladet. Prøv Oktober Kvartal, 50 Gr.

Avisannonce fra den tid, hvor afholdsbevægelsen begyndte at vinde frem på Langeland. (Langelands Avis 27. januar 1883).

sild eller sylte rødbeder derved, at toldereren skulle opkræve afgifter af fremstillingen.

Morten Bay var den eneste af de tre brødre, der ikke havde brænderi, da den gamle døde i 1813. Derfor var det naturligvis ham, der arvede brændevinstøjet, som redskaberne kaldtes. Dets værdi blev opgjort i metalværdi, hvilket måske siger noget om, at datidens brændevinstøj var ret simple instrumenter.

Brænderi-karrene hos madam Bay blev målt op i 1827. Kedelkapaciteten var på det tidspunkt kun en anelse større end den havde været 17 år tidligere. Der er heller ikke noget, der tyder på, at der blev satset specielt meget på brændevinsfremstilling i de 11 år fra 1827 til 38, da hun stod for driften af købmandsgården i Østergade. På en skibsliste fra omkring 1830 kan man se, at madam Bay ejede skibet »De 3 Brødre« på 37½ læster. Det ser altså ud til, at købmandsgården blev drevet på den gammeldags alsidige facon, indtil Carl Bay overtog den fra sin mor i 1838.

Umiddelbart efter at han havde overtaget virksomheden, begyndte Carl Bay at udbygge produktionsapparatet i brænderiet. Mæskekapaaciteten blev fordoblet i 1838, idet han anskaffede et nyt mæskekar. 1840 blev mæskekapaaciteten igen udvidet, så der nu var 3 kar. Nu var kedlen blevet for lille i forhold til mæskekarrene, så den blev udskiftet i 1841 til én, der var dobbelt så stor. Fra 1843 havde Bay 4 mæskekar, og i 1856 udvidede og moderniserede han igen produktionsapparatet.

Størrelsen af kedlen, også kaldet panden, siger noget om brænderiets kapacitet:

1810	4 ²⁷ / ₆₈ tønder	1841	10½ tønder	1867	12 tønder
1827	5¾ tønder	1856	11¾ tønder	1882	12½ tønder

Omkring år 1800 kunne man klare brændevinsfremstillingen, blot man havde et mæskekar og brændevinskedel med tilhørende hat. Den industrielle fremstilling, som blev praktiseret fra midten af århundredet, krævede derudover en mængde udstyr, så som mæskevarmer, mæskesvaler, finmæskekar og meget andet.

Der findes vurderinger af brænderiets inventar i 1867 og 1882. Det første årstal var det 1460 rd. værd, hvilket svarer til 2920 kr. 1882 blev det takseret til 6400 kr. Af en eller anden grund blev panden holdt uden for vurderingen i 1867, så det er ikke meget galt, at værdien af produktionsapparatet er blevet fordoblet i løbet af de 15 år.

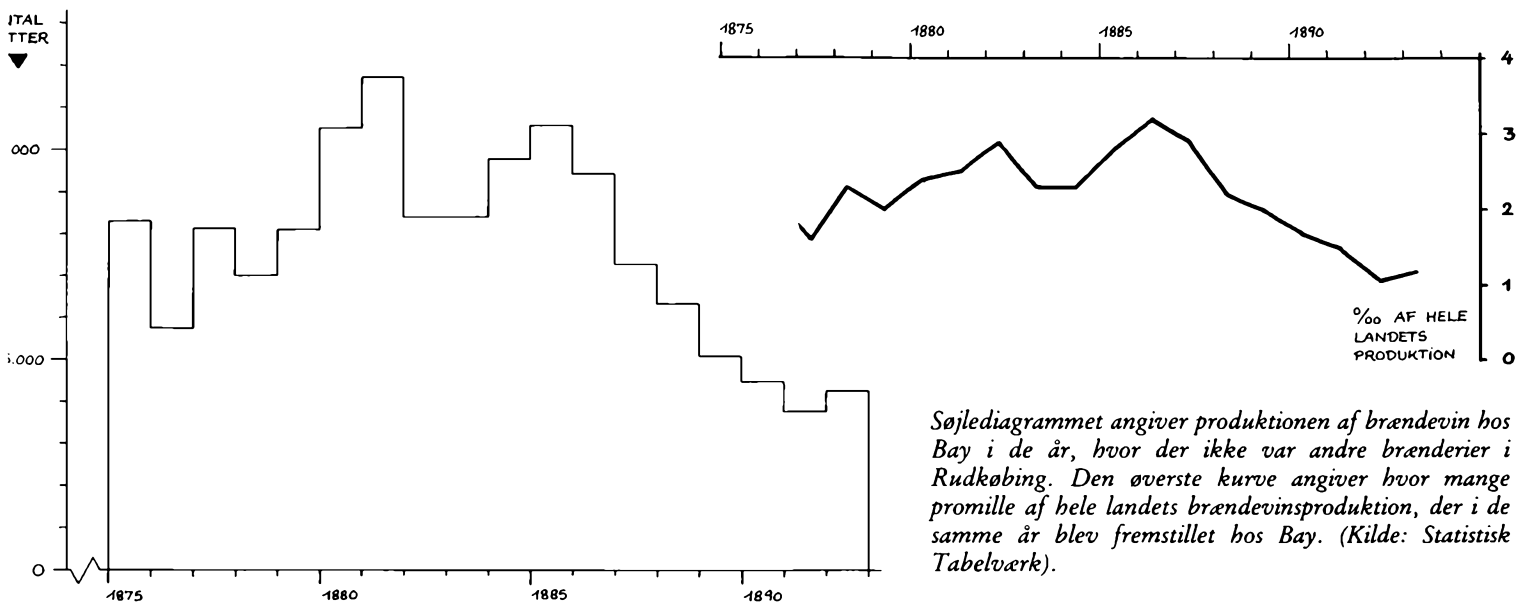
Selv om man undertiden finder Carl Bay og senere hans søn Johannes Bay omtalt som købmænd, så var det reelt brænderi og landbrug, de tjente deres penge på. Man kan se af folkeholdet, at det gik godt for dem. I 1830-erne var tyendets antal

14. Med årene steg det, så der omkring 1860 var 18 karle og piger, som boede på stedet. I 1860-folketællingen får vi at vide, hvad mange af tjenestefolkene lavede. Af 12 karle arbejdede de 4 i brænderiet, én var røgter, og én var staldkarl. De 6 øvrige er blot benævnt som tjenestekarle.

I over 30 år, fra 1850-erne til midt i 80-erne, lå brænderiets produktion og svingede omkring 90.000 potter om året. Fra det år, da Johannes Bay overtog virksomheden, skete der imidlertid en væsentlig forøgelse af effektiviteten. Udbyttet i forhold til størrelsen af de kar, der blev brugt under fremstillingen, steg fra 20 til omkring 27.

Desværre ved vi ikke præcis, hvornår Bay stoppede brændevinsproduktionen; men vi kan se af produktionstillene, at det gik jævnt nedad fra 1887. Konkurrencen fra De danske Spritfabrikker har sikkert været for hård.

Fra brænderiet blev nedlagt i begyndelsen af 1890-erne, til Johannes Bay solgte Østergade 24 i 1914, var landbruget hovederhvervet. Den tilhørende jord var omkring samme størrelse, som den havde været i over 100 år, nemlig ca. 100 tdr. land. Derfor herskede der stadig velstand i den tidligere købmandsgård.

Søjlediagrammet angiver produktionen af brændevin hos Bay i de år, hvor der ikke var andre brænderier i Rudkøbing. Den øverste kurve angiver hvor mange promille af hele landets brændevinsproduktion, der i de samme år blev fremstillet hos Bay. (Kilde: Statistisk Tabelværk).

Østergade 1916

Med 1. verdenskrig kom også nye tider til den gamle købmandsgård i Østergade og dens naboer. Facaden i nummer 24, Bay's gård, var stadigvæk den samme, men bag facaden var der sket store omvæltninger. Johannes Bay havde solgt gården, som igennem 4 generationer havde tilhørt slægten. Ejendommen var købt af A/S Langelands Folkeblad, og forhuset lejet ud til osteopkøber Niels Peter Thomsen. Han var bortrejst til København, da folketællingen blev foretaget, og de eneste beboere i den store ejendom var hans kone, deres datter og sønnen, der var student, samt en kvindelig pensionær ansat i Langelands Bank.

I naboejendommen nr. 26 var det gamle grundmurede etages hus blevet nedrevet og erstattet af en større toetages ejendom med beboet tagetage. Gasbergs hustru var blevet alene. Gasberg var sagfører, politisk engageret radikal og en af primus motorerne bag Langelands Folkeblads tilblivelse. Men han var en urolig sjæl, og i 1915 forlod han sin kone og rejste til København, hvor han fik ansættelse på et sagførerkontor. Han overlod sin kone ejendommen, og det var formentlig lejeindtægterne fra denne, der gav Anna Gasberg en årlig indtægt af 972 kr. Hun var alene uden børn, så pengene kunne nok række. Som lejere i huset havde hun tandlæge Korsgaard med en husbestyrerinde samt sagfører Søren Karnov med hustru, datter og ung pige. Også dengang havde tandlæger en ganske god indkomst, nemlig ca. 2000 kr., mens sagføreren, der havde overtaget Gasbergs forretning, måtte nøjes med 900,- kr. Til gengæld havde han en lille formue på 4.200,- kr.

Heller ikke den næste ejendom, Kvistgården nr. 28, lignede sig selv. Her boede slagtermester Hans Jensen. Han var kommet fra Svendborg til Rudkøbing i 1884 og havde i 1905 etableret sig i Østergade. Den gamle toetages overpudsede bindingsværksejendom var nedrevet, og en tidssvarende og rummelig toetages bygning med beboet tagetage og slagteri i gården var opført. Det havde været et bekosteligt byggeri – 15.000 kr. var overslaget – men Hans Jensen var en ganske

Billedet viser de nye ejendomme i Østergade nr. 26 og 28 samt nr. 30, med det skrå hjørnefag. Bag nr. 30 anes gavlen af den gamle bindingsværksgård, som blev nedrevet i 1911.

velhavende mand. I 1916 havde han en formue på 20.000 kr., en årsindtægt på 5.000 kr. og 2 slagtersvende, 1 lærling og 1 husassistent i sit brød. Slagtersvendene tjente for resten helt godt – 1.000 kr. hver om året.

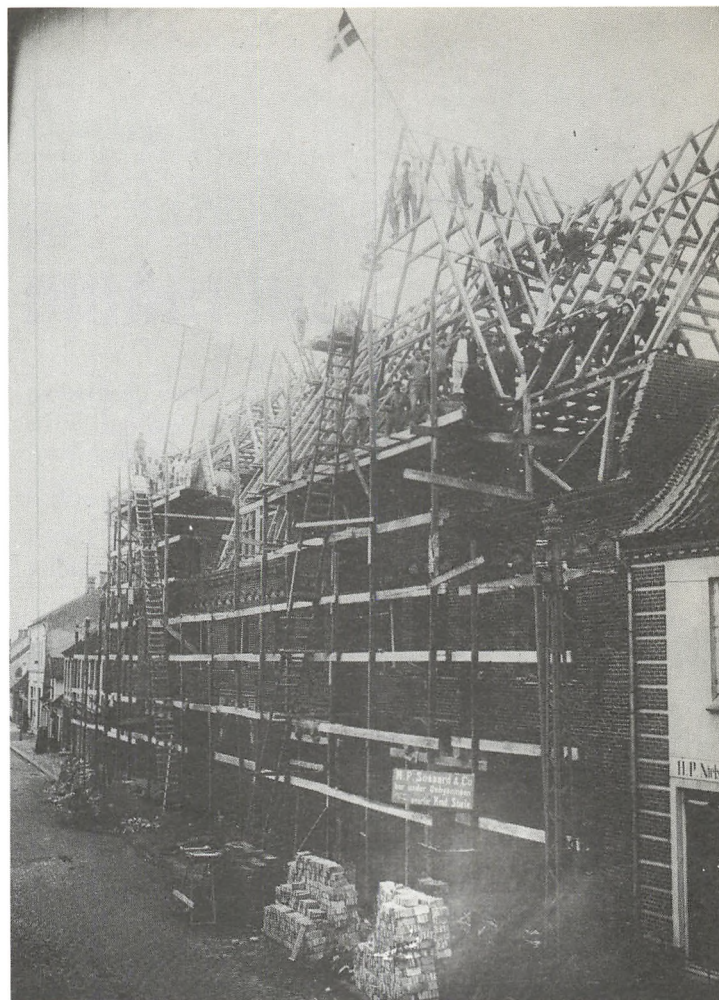
Til leje havde slagtermester Jensen manufakturhandler Valdemar Nielsen og hans familie.

Telefon 43. **Hans Jensen,** Telefon 43.
Kvistgarden.
 1ste Kl.s Paalægs- & Fedevareforretning.
Kun sunde og friske Varer føres.
 Alt af egen Tilvirkning.

I Østergade nr. 30, der ligger fremskudt i gaden, var alt ved det gamle. Huset var ejet af Marie og Agnes Hjorteberg. De to ældre frøkener havde overtaget ejendommen efter deres far, urmager Hjorteberg. Marie havde bestyret ejendommen og haft broderihandel, mens Agnes var kommuneskolelærerinde og begge var nu pensionister, men med formue og ung pige i huset. I ejendommen var der 2 butikker, og huslejen gav frøknerne en rimelig årsindtægt. Skomagermester P. Tang-Jespersen, den ene af butiksindehaverne, boede også i huset, som ikke havde ændret udseende siden det blev forhøjet med en etage i 1854.

Nr. 32-34 var en ny forretningsejendom med mange beboere. Den var ejet af den formuende træskofabrikant H. P. Nielsen, men i øvrigt havde Chr. Christensen bolig og manufakturhandel i ejendommen. Desuden boede og arbejdede der 2 håndværksmestre, nemlig sadelmager Langberg og smedemester Niels P. Andreas. Ejendommen var nyopført af H. P. Nielsen i 1911. Han havde fået 4.500 kr. af byrådet for at nedrive den gamle bindingsværksgård, der lå fremskudt i forhold til gadelinien, som det ses på gamle fotografier. Ved nedrivningen fik man løst et trafikalt problem, men Rudkøbing blev samtidig et smukt 1700-tals hus fattigere.

Bedre blev det ikke, da nr. 36-38, den østligste af Østergades store gamle købmandsgårde, i 1913 brændte. En ny stor grundmuret ejendom i 2 etager med beboelse i tagetagen blev opført. I 1916 var der kolonialhandel i ejendommen drevet af ejeren Chr. A. Jacobsen gennem en generation. Han hørte absolut til de mere velstillede, idet han havde en opspar-

Til dato er købmandsgården Østergade nr. 36-38 én af Rudkøbings mest imponerende grundmurede bygninger med en masse godt håndværk. Her ses bygningskomplekset ved rejsegildet i 1913/14. Til højre ses desuden lidt af nr. 32-34 med H. P. Nielsens Træskoforretning.

formue på 18.000 kr. Men foruden Jacobsen og hans familie, der talte 5 personer, boede der mange andre i den store nye bygning.

Manufakturhandler H. P. Søgård havde sin forretning og bolig i ejendommen. Hans husstand omfattede kone, 2 børn,

Nu Østergade

nr. 34

nr. 32

nr. 30

nr. 28

nr. 26

nr. 24

nr. 22

nr. 20

nr. 18

Antal personer, uanset barn eller voksen..

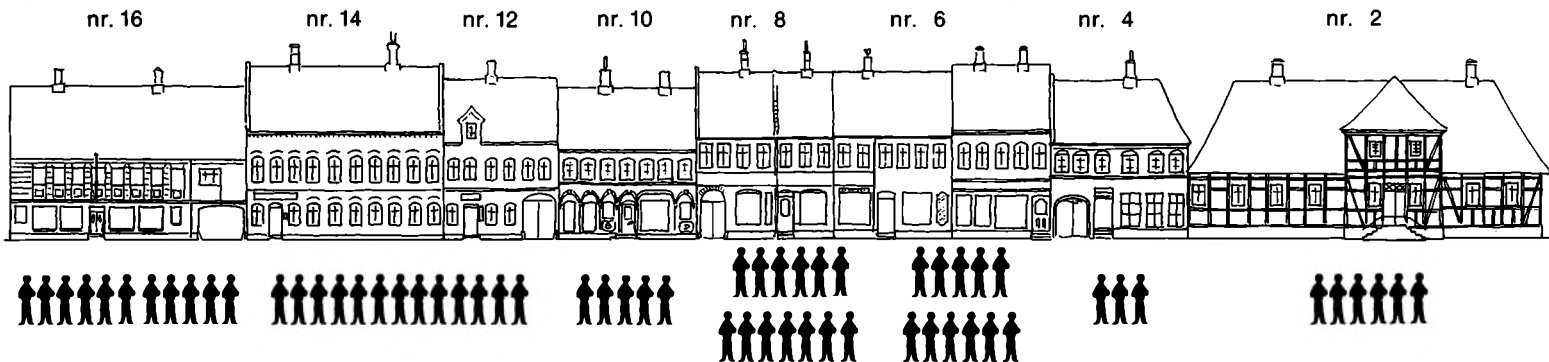
Den søndre side af Østergade, som den så ud i 1916. (Sammenlign tilsvarende tegning tidligere i bogen af samme husrække i 1801). Personerne foran husene angiver, hvor store de enkelte husstande var.

ung pige og kommis. Glarmester Moses havde også butik og værksted, kone og 2 døtre, mens Jørsine Bager var alene med en formue på 18.000 kr. Den store ejendom gav desuden plads til

arkitekt Ludvig Andersen, hans kone og en slægtning, farvehandler Hagh og hans kone, samt guldsmed Lang, der var enlig. Endelig boede Marie Nielsen i ejendommen. Hun var familieoverhovedet, men det var hendes datter, der var den egentlige forsørger. Hun var modehandlerinde og havde desuden en modedirektrice samt en yngre fuldmægtig logerende.

Dette fotografi fra 1917 viser Østergade set fra Østerport. Til venstre i billedet ses med trappen Østergade 24, derefter nr. 22, 20, 18 og Søllings gård.

Bevægede man sig fra Østergade 24 mod Torvet, var nærmeste nabo detaillist Nicoline D. Elving i det smalle toetagers grundmurede hus, der ligesom naboejendommen nr. 20 var nyopført i 1890. Som andre af de velstillede handlende havde hun formue, nemlig 14.000 kr., eller hvad der svarede til en håndværkers indtægt gennem mere end 20 år. I nr. 20 boede Birgitte Dahl, der ernærede sig som bundtmager. Elving og Dahl var enlige, og de små huse med butikker gav også dårlig plads for større familier.

Næste hus i rækken, nr. 18, var en nyopført ejendom med falsk hel gavl ud mod gaden. Huset var ejet af købmand Søllings enke, som havde lejet ejendommens butik og lejlighed til Carl Lange, som drev hatte- og pelsvareforretning. Købmand Sølling havde også ejet den store velassorterede købmandsgård nr. 16, der havde eget damp-kaffebrænderi. Da han pludselig døde af en akut blindtarmsbetændelse i 1909, stod enken alene med ejendommen, som blev solgt til købmand P. D. Junge. Han kom fra Ringkøbing og var en virkelig holden mand med en formue på 107.600 kr. Junge drev en stor gammeldags købmandshandel, og foruden hans hustru, 3 døtre og 1 søn boede der i købmandsgården en pige, 2 handelsmedhjælpere og 2 handelslærlinge.

Endelig boede i Østergade nr. 12 og 14 købmand Johannes P. Hansen. Han havde i 1890 købt den netop færdigombyggede gamle gård for 50.000 kr. Købmand Hansens husstand bestod af hans kone, 3 piger og en kommis. I ejendommen boede desuden modehandlerske Caroline Jørgensen med en pige og gæstgiver Chr. Nielsen drev Landmandshotellet, der havde til

huse i nr. 14. Landmandshotellet var kendt for sin skænkestue, der efter sigende var det sted i byen, hvor der blev konsumeret mest brændevin. Stående ved disken fik folk skænket et stort glas brændevin og dertil et glas hjemmebrygget stærkt øl. Et sådant sæt kunne bringe liv i enhver nok så forkommen rejsende fra landet. Landmandshotellet var startet i 1890, og det var

Østergade ca. 1905. Den store toetages bygning midt i billedet er Landmandshotellet.

Telefon 147.

Telefon 147.

Landmandshotellet

anbefaler sin Restauration til de ærede
By- og Landboere.

Altid 1ste Klasfes Varer.

Chr. Niessen.

kendt som samlingssted for øens venstremænd, bl.a. var folketingsmand Edvard Brandes hædersgæst på hotellet ved en fest arrangeret af venstrefolk i 1890.

Købmandsgården skifter ejer og udseende

Johannes Bay solgte i april 1914 sin ejendom. Han var en gammel mand, og kræfterne slog ikke længere til. Det betingede skøde blev underskrevet den 20. april, og foruden bygrunden, som huset stod på, matr. nr. 130 a, solgtes de tilhørende jorder, nemlig markjorderne matr. nr. 2 a, 2 n, 22 g, 7 d og 38 a. Med i handelen kom også et grundstykke ved Vejlen beliggende i Skrøbelev sogn – nr. 5 a. Dette grundstykke havde Bay ikke adkomst på. Men han havde besiddet det upåtalte siden 1850 og havde vundet hævd på det. I alt drejede det sig om ca. 112 tdr. land og 5 tdr. land Vejle. Johannes Bay forbeholdt sig ret til at blive boende frit og kvit indtil 1. november, selv om overtagesdatoen var den 1. oktober. Bay skulle drive sit landbrug videre til denne dag. Han havde stadig sin store besætning af køer. Ejendommen blev solgt uden inventar og besætning, men den overskydende fourage og gødning skulle tilfalde køberne.

Købesummen blev fastsat til 150.000 kr. og den blev berigtiget ved en kontant udbetaling på 20.000 kr. til Bay, samt udstedelse af en panteobligation til samme lydende på 43.000 kr. Desuden skulle en prioritetsgæld på 87.000 kr. til det grevelige Ahlefeldt-Laurvigske Fideikommis indfries.

Hvem var køberne? Det var to sagførere: Christian Poulsen, Svendborg, og Harald Clausen, Rudkøbing. For dem var købet en forretning. Allerede kort tid efter det betingede skødes underskrift opgav de to sagførere deres ret til at få endeligt skøde på ejendommens matrikler, – dvs. meningen var, at disse hurtigt skulle sælges videre til forskellige nye købere. Hvilket også skete. To matrikler – 2 a og 2 n – blev endda udstykket.

Den 18. juni blev selve købmandsgården samt en parcel af matr. nr. 2 a beliggende bag byparcellen handlet. Overtagesdatoen var endnu en gang den 1. oktober 1914, men forhuset kunne dog på grund af aftalen med Bay først overtages den 1. november. Selve købesummen blev aftalt til 32.750 kr., som køberen, A/S Langelands Folkeblad, skulle betale senest juni termin 1915. Som købere underskrev hele Folkebladets bestyrelse, nemlig: S. Sørensen, formand, V. C. Sørensen, M. Gasberg, A. Keilgaard, Kr. Kristensen-Tange, N. K. Larsen og K. Blochmann. Den 19. juni 1915 var købesummen betalt, og sagførerne skødede endeligt ejendommen til Langelands Folkeblad, der hermed havde erhvervet en velbeliggende og rummelig ejendom til sit fremtidige virke. Handelen fandt sted på et heldigt tidspunkt for bladet, før verdenskrigen og dens galoperende inflation. Købet blev annonceret i Folkebladet den 28. april 1914 på følgende måde:

»Som en Del af vore Læsere sikkert ved, har vi allerede længe haft det ret trangt og smaat i vore Lokaler i Ørstedsgade. Man har derfor været paa Udkig efter større og rummeligere Lokaler. Dette resulterede i Gaar i Købet af Hr. Johs. Bays gamle Gaard i Østergade. Ejendommen er et af de kønneste og mest stilfulde Eksempler paa de gamle Købmandsgaarde fra det attende Aarhundredes Slutning. Den er bygget 1782 vistnok af den nulevende Købm. Bays Oldefader og har tidligere været anvendt til Brænderi. Det er Meningen at istandsætte den og saavidt muligt føre Bygningen tilbage til dens oprindelige Skikkelse.«

Folkebladet havde fået foden under eget bord, men de bygninger, som bladet havde købt, var for en stor del landbrugsbygninger, som vanskeligt lod sig bruge til avisdrift. Følgen var, at en del af de gamle nu overflødige bagbygninger blev nedrevet. Ønsket om at bevare den gamle købmandsgård gjaldt nemlig kun forhuset. Først kom turen til den 11 fags lange bindingsværksbygning, hvor der var mejeri, svinetur, materialhus, vognport og huggehus. Ved samme lejlighed forsvandt et hestegangshus på 4 fag. I haven lå et 8-kantet lysthus, også det måtte væk. I 1917 blev så den 23 fag lange korn- og tærskelade i bindingsværk i gårdens østre side nedbrudt. Dermed standsede nedrivningerne – heldigvis – og med loven om bygningsfredning – vedtaget under det radikale ministerium Zahle i marts 1918 – blev der mulighed for at sikre bygningerne ved fredning. Den daværende redaktør Holger Kristiansen var ikke sen til at udnytte denne mulighed, og ved fredningskendelse af 28. februar 1919 blev forhuset fredet i klasse B.

En brandtaksation fra 1920 beskriver de tilbageværende bygningers anvendelse. Forhuset, der havde 5 ovne, var benyttet til beboelse. Der var for resten indlagt elektricitet. Forhuset var stadig udlejet. Sidehuset var indrettet til køkken og vask. Bladets kontorer var anbragt i den gamle 2-etages brænderibygning fra 1848, hvor også trykkeriet lå.

»Den gamle accisebod«, et mindre fyrrebindingsværkshus med tegtag, var indrettet til værelser.

De radikale på Langeland og Folkebladets start

Østergade 24 var blevet bladhus og højborg for den radikale politiske bevægelse på Langeland. Øen blev fra Det radikale Venstres start et af partiets stærkeste støttepunkter, og det kræver en forklaring, at netop langelænderne var tilhængere af Det radikale Venstre. Men faktisk havde den radikale bevægelse

Kort over købmandsgårdens jorder før salget i 1914.

på øen lange rødder, nemlig helt tilbage til grundlovens barn-
dom. De langelandske bønder, husmænd og fiskere ville have
valgret og folkestyre, og deres valgte repræsentant på den
grundlovgivende forsamling blev en af bondevennernes leder-
skikkelser, skomagermester og redaktør af Almuevennen, I. A.
Hansen, der var opvokset på øen. Da Hansen i 1866 stemte for
den reviderede grundlov, som indskrænkede den almindelige
valgret, blev han kasseret af øens vælgere. Det med demokratiet
var noget, langelænderne tog alvorligt. I 1880 blev Edvard
Brandes valgt til folketinget på Langeland. Brandes tilhørte den
radikale venstregruppe med Hørup som den ledende skikkelse.
Man kan synes, der var langt fra de langelandske landboere til
hovedstadens intellektuelle elite, men de havde samme mål: at
afskaffe det gamle system. På Langeland ville man af med

godsejervældet og fæstesystemet repræsenteret ved grevskabet
og de øvrige herregårde. De langelandske bønder og husmænd
var ikke blege for at støtte andre, som arbejdede for demokrati.
Derfor valgte man Edvard Brandes, og derfor gav man for
eksempel økonomisk støtte til de lockoutede københavnske
smede- og maskinarbejdere. Estrup og højreregeringen var den
fælles fjende. I 1885 stiftedes øens første demokratiske for-
ening, og ejeren af Langelands Avis blev formand.

Forligsbestræbelserne i 1890-erne splittede det demokratiske
Venstre i to lejre: De, der ønskede forlig med Estrup og Højre,
og de, der ønskede et systemskifte. Langelænderne hældede
stærkere mod den radikale linie end mod den moderate,
forhandlingslinien. Ved splittelsen viste det sig, at de moderate
og Højre kun kunne opnå flertal i Rudkøbing, og de »greve-

*Østergade 24 efter at Folkebla-
det rykkede ind i bygningen.
Der skete ingen større ændrin-
ger til gaden, og den beskedne
skiltning forstyrrede ikke faca-
den. Derimod kan man glæde
sig over, at annoncering på gavl-
len af nr. 26 ikke længere prak-
tiseres.*

lige« sogne Tranekær og Tullebølle – resten af øen var radikal. I 1892 blev Brandes da også genvalgt med 1205 stemmer mod modkandidatens 863. Redaktøren af Langelands Avis, Axel Rosenstand, havde nærmet sig forligstilhængerne, men i 1895 blev han afløst af den radikale redaktør Bro. Avisen var fortsat de radikales talerør.

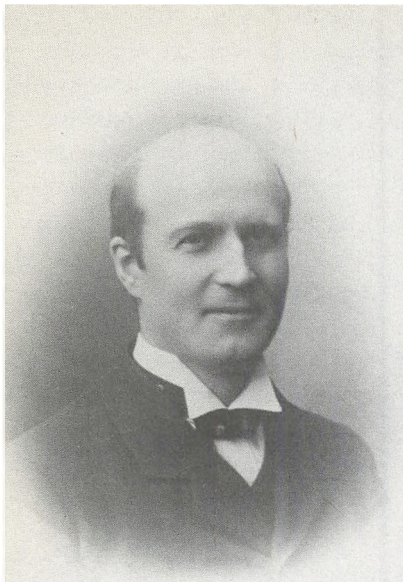
Forligsmodstanderne samledes nu i Venstrereformpartiet under ledelse af I. C. Christensen, som sejrede i 1901, og Venstre dannede regering. Men den forsigtige og godsejervenlige politik, der blev ført af ministeriet, blev mødt med utilfredshed i mange vælgerforeninger. Det var især forsvarssagen, der førte til stærk kritik af regeringen, og da de radikale venstrefolk nægtede at stemme for øgede forsvarsudgifter, blev de ekskluderet. Resultatet var stiftelsen af Det radikale Venstre 1905.

På Langeland viste den radikale fløj sig atter som den stærkeste. Et flertal af langelænderne holdt på den rene vare, og det blev henstillet til de moderate at forlade Demokratisk Forening. Kort efter århundredskiftet skiltes bøndernes og husmændenes veje for alvor. De første langelandske husmandsforeninger grundlagdes i 1903. Det var især de sydlangelandske sogne, der gik forrest i husmandsbevægelsen, og denne blev snart den stærkeste drivkraft i Det radikale Venstre – ja, husmandsforeningerne og Det radikale Venstre var i mange henseender samme sag.

Da redaktør Bro i 1905 solgte Langelands Avis til den Bergske Bladfond, stod de radikale uden presse, og det blev så besluttet at starte et nyt radikalt dagblad. I begyndelsen af december holdtes stiftende generalforsamling for Langelands

Valghandling på Torvet i Rudkøbing. Den 7. maj 1915 ved valget om den ny grundlov samledes vælgerne for sidste gang på Torvet i Rudkøbing. På træbalconen foran rådhuset ses Peter Munch. Han sluttede sin tale med ordene: »Lad os dermed forene det ønske for hele den civiliserede verden, at kampens og ødeleggelsens dage snart må følges af fredens og arbejdets tid. Lad os med ønsket derom udbringe et Leve Danmark vort fædreland!«

Portrætfoto af Peter Munch, optaget af Henriette Madsen, Humble.

»Når man nævner Liberalismen, må jeg sige, at jeg aldrig har tilhørt den liberalisme, der forkynder individets ret til ubegrænset selv-hævdelse på økonomiske områder. Den liberalisme, jeg bekender mig til, er ikke den økonomiske, men den politiske, hvis mål er for-ening af hensynet til den enkeltes og samfundets ret. Det er den opfattelse, som har præget den franske radikalismes og den engelske liberalismes programmer.« (1934).

Folkeblad, der skulle være »et radikalt frisindet Venstreblad, som kunde støtte en virkelig demokratisk Politik«. Allerede den 20. december 1905 kunne Folkebladets første nummer sendes på gaden. Det var gået stærkt. Fra Vendsyssel fik man en redaktør – Oscar Geismar –, og fra Bornholms Tidende købtes et helt trykkeri til 6.000 kr. Lokaler lejede man hos købmand Alex Jensen i Ørstedsgade. Til formand for bestyrelsen valgtes N. P. Hansen, møller i Illebølle, og som næstformand sagfører Gasberg.

Samme år dukkede den unge Peter Munch op på den politiske scene, og dermed fik de radikale på Langeland en lederskikkelse at samles om. Da Munch gik til valg i 1906, blev han ganske vist ikke valgt, idet højrevælgerne stemte på Det moderate Venstres mand, som derved fik flertal. Det var en slem skuffelse. Kun 82 stemmer skilte de radikale fra sejren. Men ved valget i 1909 blev Munch stemt ind i folketinget med et solidt flertal. En langelænder, der som barn var med ved selve valghandlingen, beretter: »Valget foregik på Torvet. Der var fest over valg-

dagen: masser af mennesker, flagene smældede i luften og enkelte af vælgerne var allerede lidt højrøstede. De havde taget forskud på valgets udfald. Oppe på en høj tribune var honoratiores samlet, øens førende mænd. Jeg husker tydeligt Chr. Petersen og Keilgaard fra Fodslette. Under valghandlingerne lagde jeg særlig mærke til én af kandidaterne, en meget veltalende mand, og det var let at mærke, at den unge veltalende mand havde det meste af forsamlingen på sin side. Det var første gang, jeg så Dr. Munch.«

Det blev ikke sidste gang, langelænderne stemte Munch ind i folketinget. I alle de følgende valg helt frem til 1943 sejrede Munch over sine politiske modstandere. I alt sad Munch 36 år som langelandskredsens repræsentant i folketinget, nemlig fra 1909–1945. Allerede kort efter første valg i 1909 blev han indenrigsminister i ministeriet Zahle. Fire år senere blev han forsvarsminister, hvilken post han bestred i syv år i den vanskelige tid under 1. verdenskrig. I årene 1929–1940 var Munch Danmarks udenrigsminister under skiftende regeringer ledet af Thorvald Stauning. Langelænderne måtte således dele Munch med hele landet, men det var der forståelse for, og tillige en smule stolthed over, at øens folketingsmand var minister. Langelænderne svigtede ikke Munch, til gengæld svigtede Munch heller ikke sin valgkreds. Herman Borgstrup, redaktør på Langelands Folkeblad, giver i sine erindringer Munch følgende skudsmål: »Dr. Munch passede sin kreds, også imellem slagene. Navnlig var han altid en sikker gæst ved de årlige grundlovsfester i Lindeskoven eller i Folkebladets have, som oftest ledsaget af fremtrædende personligheder fra politikens eller litteraturens verden ... Dr. Munch havde allerede i de første år opnået at komme i et sjældent hjerteligt forhold til sine vælgere. Hans jævne væsen og den rolige beherskede form taltale dem.«

Brydningsår 1905–1920

I 1907 flyttede bladets første redaktør, Oscar Geismar, til Kolding som redaktør for et radikalt blad dér. Geismar havde taget en god tårn i de to år, han redigerede, og var den rette

mand i de første brydningsår. Som Munch udtrykte det: »Han havde en egen evne til at gøre de andre edderspændt rasende indbyrdes!« Geismar havde samtidig givet Folkebladet et vist ry for skarp polemik. Selv skrev han: »Musikken i vore spalter kan minde om en stortromme, mens Ølandenes Dagblad (konservativt) mest af alt gør indtryk af en gammel lirekasse, som drejes af åndeligt invalide.«

Redaktørposten blev derefter besat med Holger Kristiansen. Folkebladet var over de værste etableringsvanskeligheder, men der stod stadig blæst om bladet og den radikale bevægelse i det første årti. Holger Kristiansen blev betragtet som en rebel – en farlig person. Der var krig på kniven mellem venstrepressen, repræsenteret ved Langelands Avis og Folkebladet. Og bedre blev det ikke, da Langelands Social-Demokrat i december 1908 startede med den iltre Carl Madsen som redaktør. Aviserne var bestemt ikke kedelige at læse dengang, og til tider nærmede de sig det groft injurierende som i 1912, da der virkelig faldt brænde ned over Holger Kristiansens hoved. Højre havde holdt et lukket møde på Hotel Langeland, hvor den radikale redaktør befandt sig uden for den lukkede dør og fik denne i hovedet, da en højredame ville forlade mødet. Med andre ord mente man at have grebet den radikale redaktør i at lytte ved døren. Langelands Avis skrev om episoden: »Det lyder utroligt, men ikke desto mindre er det den nøgne Sandhed, og det må efterhånden stå klart, hvor stor en Slubbert denne anmassende Person er.« Social-Demokraten fulgte trop og mente om skældsordet slubbert, at det var unødvendigt, idet: »Ved bestillingen som Spion klæber der i Forvejen saadan Foragt, at ingen Betegnelse i Sproget kan stille Udøveren lavere!«. Der blev dog intet sagsanlæg fra Kristiansen mod de øvrige blade i den sag.

Kampagnen mod Kristiansen fik nyt liv, da han i 1913 blev indvalgt i byrådet. Langelands Avis skrev nu: Det er en Skandale, at han ved Frækkhed og Held har faaet sig snyltet ind i dette.« Og Social-Demokraten skrev: »At Byraadet i de kommende 4 Aar skal belastes med en Personage som Holger Kristiansen er nærmest modbydeligt.« Holger Kristiansen lod sig dog ikke slå ud, men forfulgte på sin side den kurs, der var i overensstemmelse med hans holdning og bragte flere gange i sit blad referater fra lukkede byrådsmøder. Også

dette vakte opstandelse. Tonen var skarp, og det kostede noget at være radikal i de år.

Økonomisk var der fremgang for bladet. Selv om den radikale bevægelse mødte hård modstand, især i Rudkøbing, så var de radikale øens stærkeste politiske bevægelse, som det fremgik ved valget i 1909 og de efterfølgende valg. Det skortede da heller ikke på abonnenter. I 1907 lå holdertallet på 1100, mens Ølandenes Dagblad og Langelands Avis tilsammen havde 1450 holdere. I 1908 gav Alberti-skandalen de radikale vind i sejlene, og bladet kunne notere en fremgang på 107 abonnenter. Antallet af abonnenter steg støt og markant i årene 1911 og 1924. Fremgangen resulterede i, at man i 1926 havde ca. 1700 abonnenter spredt over hele øen. Der var også mange annoncer allerede fra bladets start. I perioden 1905–1910 ca. 17.000 stykker. Mange var faste, som gæstgiver Rasmussen, kollektørerne ved Landbrugslotteriet, Foderstofforretningen, C. Frydenberg i Kædeby og selvfølgelig købmænd i Østergade som Johs. Halvorsen og Michelsen (kolonial) og Waldemar Rasmussen og Øxenhaug (manufaktur). Annonceprisen var 10 øre pr. petit linie i 1912, og et abonnement kostede samme år 2 kr. pr. kvartal. Bortset fra selve det politiske og holdningsmæssige lignede Langelands Avis og Folkebladet hinanden. De var begge på 4 sider og trykt med krøllede bogstaver (fraktur). På side 1 bragtes de store nyheder, på side 2 de mindre og lokalstoffet, mens side 3 og 4 var forbeholdt annoncer, lokale notitser og gerne en føljeton.

Folkebladet var startet som et andelsselskab, men blev i 1914 aktieselskab. Aktiekapitalen var fra starten 48.920 kr., og der blev tegnet 475 aktier á 100 kr. og 71 aktier á 20 kr. Ifølge aktieselskabets love valgte generalforsamlingen en bestyrelse på 7 medlemmer, der alle skulle være stemmeberettigede aktionærer. Blandt aktionærerne var dyrlæge Caspersen, Snøde, doktor Søren Segel, Humble, gårdbestyrer Aage Keilgaard og gårdejer Chr. Petersen, begge Fodslette, ikke overraskende storaktionærer. De var alle radikale foregangsmænd og politikere. Caspersen var radikal pionér. Hans radikale engagement kostede ham hans job som dyrlæge for grevskabet i 1886, da han opstillede til landstingsvalget og valgtes. Lensgreven, der også sad i landstinget, følte sig ilde tilpas ved at sidde i tinget

med sin dyrlæge og afskedigede ham på gråt papir. Men blandt aktionærerne, der var spredt over hele øen, var der mange andre solide folk. For blot at nævne nogle: fabrikant P. Larsen i Humble, senere direktør for motorfabrikken i Ahlefeldtsgade i Rudkøbing, købmand Flindt i Lohals, bygmester Frederik Rasmussen i Rudkøbing, møller I. A. Hansen, Illebølle, møller Andersen, Hesselbjerg og gårdejer Valdemar Bendixen, Humble. En broget skare af husmænd, købmænd, gårdejere, fiskere, håndværkere og arbejdsmænd udgjorde bladets småaktionærer.

Avisdrift og lokalpolitik i mellemkrigsårene

Det radikale ministerium Zahle førte Danmark frelst gennem de vanskelige krigsår 1914–18, men måtte i foråret 1920 i forbin-

delse med det politiske røre ved genforeningen – specielt spørgsmålet om Flensborg – se sig afskediget af kongen. Denne antiparlamentariske handling bragte overalt de radikale på barrikaderne. Folkebladet udsendte løbeblade, og overskrifterne meldte: Forfatningskrise – Generalstrejke – til Kamp for Forfatningen. Efter 4½ døgn blev krisen løst, og en forsamling på 400 radikale langelændere fremsatte følgende resolution den 5. april:

»Langelands Demokratiske Forening udtaler:

en varm Tak til det afgaaede Ministerium Zahle for dets kloge Politik og dets dygtige Arbejde gennem de sidste 6–7 Aars vanskelige Tilstande;

sin dybeste Harme over det den 29. Marts skete Forfatningsbrud og beklager stærkt den ved Ministeriet Liebes

Billede af Tranekær. Grevskabet Langeland spillede en stor rolle for de særlige politiske forhold på øen. På fotografiet fra Tranekær knejser slottet over landsbyens huse, der var ejet af greven.

Udnævnelse skete Tilsidesættelse af den parlamentariske Statsskik, som har vundet Hævd i Danmark siden 1901;

sin Tak til Det radikale Venstre paa Rigsdagen og andre udenfor dette Parti staaende Besindige Mænd, som har medvirket til en Løsning af Krisen, hvorved Danmark er bleven forskaanet for en Katastrofe;

og kræver gennemført stærkere Garantier mod Krænkelse af det folkelige Selvstyre, end dem, den nugældende Forfatning indeholder, og den tilsiger sit Partis Repræsentanter paa Rigsdagen sin stærke Støtte ved det kommende Valg til Hævdelse af Folkets Ret til at være Herre i sit eget Hus.«

Året 1920 var præget af social uro også på Langeland. Den radikale politik gik ud på at forbedre landarbejdernes sociale forhold ved at gøre dem til selvstændige landbrugere. Men denne politik havde temmelig lange udsigter, og landarbejderne valgte at organisere sig. Grevskabet Langeland nægtede imidlertid at anerkende Landarbejderforbundet og at skrive overenskomst. Så gik landarbejderne i strejke på flere af godssets ejendomme. Folkebladet prøvede at balancere mellem arbejdsgiverforeningen og landarbejderforbundet. Strejken varede ikke længe og sluttede med en overenskomst mellem arbejdsgiverforeningen og forbundet, men overenskomsten blev kun sendt til én af aviserne, hvilket redaktør Kristiansen udtrykte berettiget forundring over. Folkebladet var stadig ikke kommet ind i varmen trods en afdæmpet sprogbrug i bladets spalter sammenlignet med Social-Demokraten, der angående landarbejderstrejken skrev: »Human er strejken, fordi den tilsigter at skabe bedre Kaar for arbejderne og børnene, der ikke skal gå en fremtid i møde som slaver på Ahlefeldts gods.« Der var stadig hård konkurrence mellem aviserne, men på nogle punkter kunne de dog samarbejde. For eksempel eksisterede der en fælles overenskomst mellem bladene og Sydfynske Dampskibsselskab angående fribefordring med skib for redaktørerne og et begrænset antal frirejser for de øvrige ansatte mod at pressen en gang ugentlig gratis bragte Sydfynskes fartplan.

Redaktør Kristiansen boede i en årrække i Ørstedsgade og siden på Spodsbjergvej over for sygehuset. Forhuset i Østergade var lejet ud, bl.a. i en tid til kredslæge Nyholm, men i

begyndelsen af 20-erne fik redaktøren bolig i Østergade 24. »Det var en stor forandring at bo midt i byen. Haven var meget fin, og min far fik præmie for den velholdte have,« husker Kristiansens datter, Terna Bak Jacobsen. Også de tre store valnøddetræer og det store gråpæretræ i gården husker hun, og hvordan drenge kom ind fra gaden og kastede sten op i træerne for at få valnødder eller pærer.

Bladets typografer, der udgjorde det tekniske personale, var organiseret i Dansk Typografforbund, som søgte at varetage arbejdernes interesser. I 1916 klagede Rudkøbing-afdelingen til forbundet over den voldsomme inflation. Lønningerne blev udhulet, og det kneb med at ernære sig for de kroner, der kom i lønningsposen. De langlandske typografer anbefalede derfor en dyrtidsregulering. Men ellers var der roligt omkring bladet og så godt som aldrig arbejdskamp. Under generalstrejken i 1920 nedlagde også typograferne arbejdet. Men strejken varede kun én dag. Der var ansat 7–8 typografer på Folkebladet, idet meget arbejde jo skete i hånden. En sættemaskine havde man dog, men vinkelhagen blev flittigt brugt.

Penge lånte Folkebladet ved forskellig lejlighed i Langelands Sparekasse. Som ejer af Østergade 24 skulle man tro, at Folkebladet havde nemmere ved at låne penge. Det var vel også tilfældet. I 1925 udstedte Sparekassen således en panteobligation på 20.000 kr. med panteret i matrikel 130 a. Samtidig krævede man dog bestyrelsens underskrifter og til yderligere sikkerhed 7 gårdejere og håndværksmestre.

Bestyrelsesformand var i perioden 1907–1921 doktor Søren Segel, der sammen med Gasberg var initiativtager til købet af Østergade 24. Da Segel rejste fra øen, blev han afløst af H. P. Andreasen, Statene. I 1926 skiftede man påny formand, idet gårdejer Keilgaard overtog formandsposten, og han beholdt dette hverv helt til 1956.

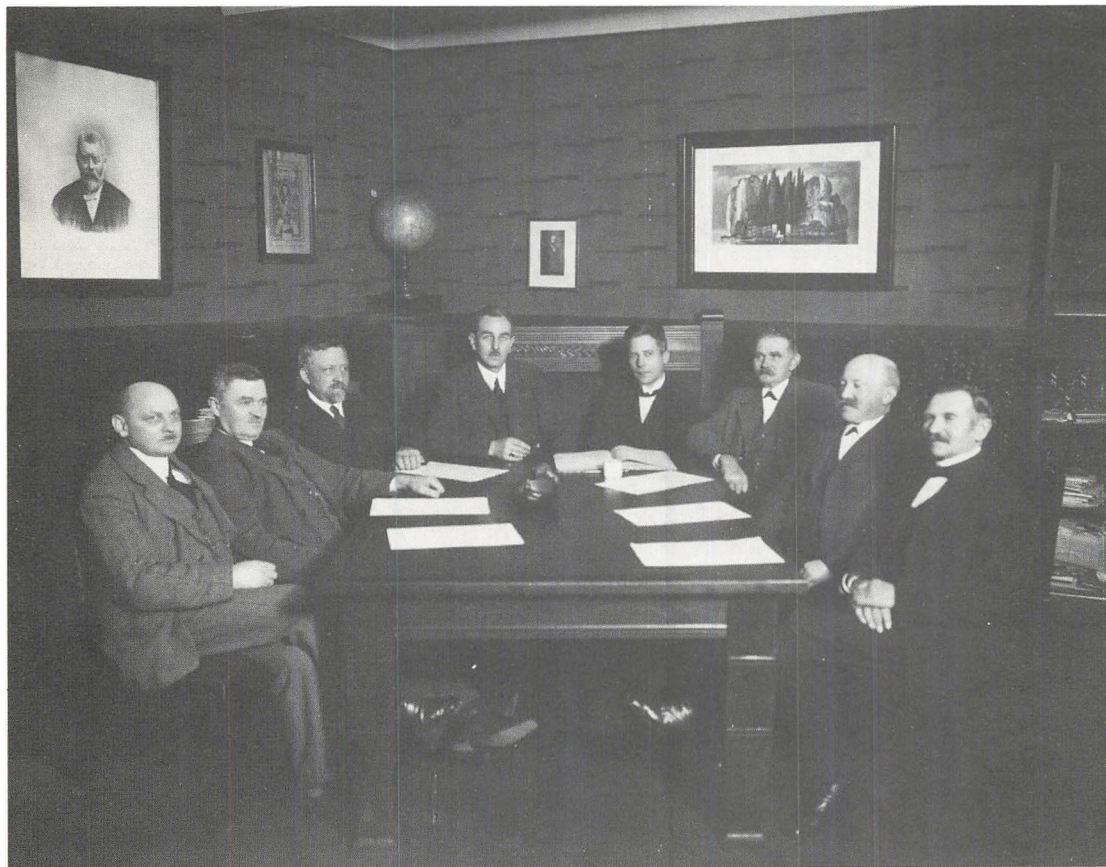
På samme tid fik Folkebladet også ny redaktør. Det skete på den måde, at Holger Kristiansen byttede job med Herman Borgstrup på Vendsyssel Venstreblad i Hjørring, en radikal avis. Redaktørskiftet skete pr. 1. januar 1927. Den ny redaktør gjorde en ihærdig indsats for at forbedre lokalstoffet, og det gav som ventet flere abonnenter. Den største konkurrent, Langelands Avis, havde mindre lokalt stof, og især skortede det på

nyheder fra landet. Fra 1927 til midten af 30-erne steg antallet af abonnenter med ca. 50%. Blandt de emner, de radikale naturligt interesserede sig for, var husmandsudstykningsen, og Borgstrup skriver i sine erindringer:

»Omkring 1930 fandt udstykningen efter lensloven sted. Den kom sidst til Langeland, hvis lensgreve efter lovens vedtagelse i 1919 havde betegnet den som en »grundlovsstridig tvangslov.« Det var dog ikke alle, der så sådan på sagen. I hvert fald var det et problem, der samlede stor opmærksomhed på øen. Jeg fulgte Niels Frederiksen og hans hjælpere på alle deres ture til Tryggelevgaard, Lykkesholm, Snaremose o.s.v. og noterede omhyggeligt i bladet, hvem der overtog lodderne, hvor store

disse var og vilkårene, der fulgte med. Folk ville gerne læse om dette, og for Langelands Folkeblad blev disse år en periode med betydelig fremgang.«

Holdningen i Folkebladet var stadig kompromisløs, når det gjaldt militære spørgsmål, og naturligvis blev tonen skærpet før valgene. I 1929 før valget bragte Folkebladet en række billeder, som illustrerede den militære udvikling 1914–1928 i de forskellige lande og tilføjede, at »de gav et overbevisende Indtryk af, hvor haabløst lidt et dansk krigsmæssigt Apparat ville kunne betyde.« I en overskrift udtrykte man sig mere direkte: Til Helvede med et sådant Militærvæsen! Det var pastor Morten Pontoppidan, der fik lagt de ord i munden, og han må formodes

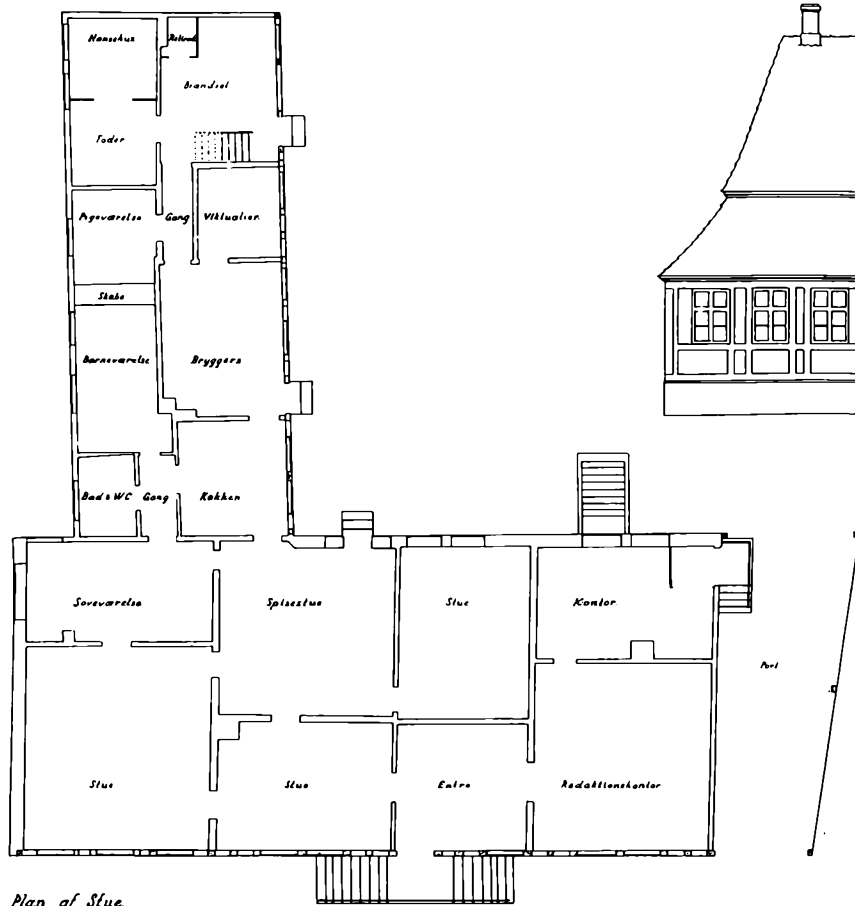

Folkebladets bestyrelse i 1927. Fra venstre ses fabrikant P. Larsen, møller A. Hansen, Illebølle, gårdejer Chr. Pedersen, Fodslette, gårdejer A. Keilgaard, Fodslette, redaktør H. Borgstrup, Johan Nielsen, Skiften, murermester H. P. Christiansen, Tranekær, samt gårdejer N. K. Larsen, Lejbølle.

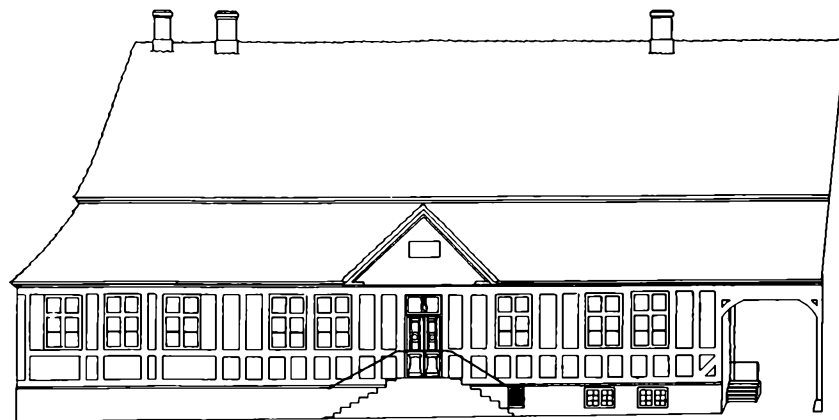
at have ment det bogstaveligt. Ansvarer for den neutralistiske afmilitariserede udenrigspolitik, som Danmark konsekvent fastholdt trods mellemkrigstidens oprustning i Europa, havde vel på regeringsplan især de radikale politikere, men i sidste ende var det de radikale vælgere sammen med deres meningsfæller blandt socialdemokraterne. Forholdene på Langeland og andre steder, hvor de radikale var stærke, havde betydning for meningsdannelsen i partiet, og gennem den nøgleposition de radikale indtog også betydning for den førte politik på Christiansborg. Langelænderne havde deres andel i den antimilita-

ristiske linje. De var for flertallets vedkommende imod bomber og kanoner.

Bladets drift forløb i øvrigt tilfredsstillende trods de vanskelige økonomiske tider i 20-erne og 30-erne. Der var tradition for et årligt driftsoverskud og udbetaling af et aktieudbytte på 4% til aktionærerne. I begyndelsen af 30-erne var driftsindtægterne på små 100.000 kr. De fleste indtægter, nemlig knap 60% kom via annoncer i bladet. Abonnentsindtægterne udgjorde godt 30%, mens accidenstryk og diverse indtægter udgjorde de resterende 10%. Udgifterne var fordelt på ganske

Plan af Stue.

Facade mod Gade.

Opmåling af ejendom
Østergade 24, Rudkøbing.
Facade og plan.

mange poster. Den største var udgifter til lønninger, 50%, mens udgifterne til papir, vedligeholdelse, porto, repræsentant-skab m.v. var små.

Oplagsfremgangen fik i 1931 bladets ledelse til at udskifte den gamle fladtrykspresse med en moderne Duplex rotations-maskine, der kunne trykke indtil 5000 blade i timen. Den kostede 35.000 kr. Det var mange penge, og det blev nødvendigt at indbyde til ny aktietegning. Der blev tegnet for 11.500 kr. nye aktier á 100 kr. og 10 kr.

I 30-erne blussede bladfejden mellem Langelands Avis og Langelands Folkeblad op igen. Den ny redaktør og forpagter af Avisen fra 1934 var en stridens mand. Asger Karstensen, der var født på Langeland, var oprindeligt højremand men gik senere over til Venstre. Han var desuden bladejer og havde bl.a. lagt

sag an mod Ekstrabladet, der også dengang var rapkæftet, og i en toldsag havde kaldt ham »Toldsviger og Bedrager.« Karstensen kom til Langeland i 1932 som modkandidat til Munch for partiet Venstre. Han var bestemt ikke nogen god ven af radikal politik, og et af hans mål var at bekæmpe radikalismen på Langeland. Over for Munch kunne han dog intet stille op, men måtte igennem 30-erne notere det ene politiske nederlag efter det andet. Som bladmand var Karstensen mere effektiv, selv om han brugte midler, der ikke altid var lige fine. Langelands Avis blev for eksempel solgt til særpris til husmænd, arbejdere, fiskere og dermed ligestillede – angiveligt for at yde disse lavindkomstgrupper en håndsrækning. Mens den egentlige bevæggrund var at øge avisens oplag og gøre indhug i Folkebladets læserskare, som netop var at finde blandt disse erhvervs-

P. Munch taler ved sit jubilæum som folketingsmand i 1934. De mange fremmødte giver en idé om den radikale bevægelses styrke og Munchs popularitet. Ved denne lejlighed som mange andre var Østergade 24 de radikales højborg på øen.

grupper. Da Folkebladet og Social-Demokraten fastholdt deres abonnentspris ens for alle, fik Avisen flere holdere på de andres bekostning, men nogen større betydning fik det dog ikke. Herman Borgstrup var som Holger Kristiansen engageret i forskelligt foreningsarbejde, blandt andet var han medlem af øens forskønnelsesudvalg, Langelands Museums bestyrelse og fra 1935 radikalt medlem af byrådet. Redaktør Karstensen angreb med forkærlighed de radikale lederskikkelser, og da han intet kunne stille op mod Munch, faldt han over Herman Borgstrup, som først og fremmest blev angrebet i sin egenskab af formand for turistforeningen. Karstensen ønskede formanden udskiftet og bragte flere urigtige påstande om Borgstrup. Dette oprørte til sidst turistforeningens øvrige medlemmer, og næstformanden Chr. Kiilsgaard indkaldte til protestmøde mod Karstensen. Protesterne standsede for en tid de personlige angreb mod Borgstrup, men redaktør Karstensen førte den taktik at gå stille med dørene en tid, hvorefter han ufortrødent gentog sine påstande.

Venstreredaktøren var en slem kanut at slås med, men det gik, og de radikale kunne til gengæld glæde sig over et samarbejde med socialdemokraterne, som havde flertallet i Rudkøbing. Den socialdemokratiske støtte gjaldt dog ikke Borgstrups hjertesag – en langelandsbro. Årsagen var en lidt skæv start for denne sag. I 1931 havde amtsrådsmedlem Keilgaard, fabrikant Larsen, motorforeningens formand, skolebestyrer Kærtøft og Borgstrup på eget initiativ taget bro sagen op. Meningen var at sætte skub i de gamle tanker om en broforbindelse fra Tåsinge til Langeland, og de fire tog forbindelse til Munch, der gav sin uforbeholdne støtte. Efter et møde på hotel Rudkøbing konstitueredes et broudvalg bestående af de fire ovennævnte. Dette var uheldigt, idet bro sagen dermed blev et radikalt anliggende, og resultatet var da også en afstandtagen fra såvel de konservative og Venstre som socialdemokraterne. I lang tid blev udvalget kaldt »det radikale broudvalg«. Bro sagen havde dog fra starten også støtte fra fremsynede mænd som godsejer Duborg og frem for alt gårdejer K. Hansen, Klausebølle. I 1936 nedsatte amtet et officielt broudvalg, men krigen satte en stopper for det videre arbejde. Det blev dog genoptaget i 50-erne, og i 1962 kunne broen indvies.

Denne vase af kongeligt porcelæn blev overrakt Peter Munch ved højtideligheden på hotel Langeland. På den ene side er malet et billede af Folkebladets bygning, mens bagsiden var prydet med Munchs portræt.

Haven, der hørte til Østergade 24, var omkring 1 tønde land stor, og den blev et væsentligt aktiv for bladet og en glæde for skiftende redaktører i forhuset. Herman Borgstrup fik med bistand af en havekonsulent lagt haven om, så der kunne afholdes politiske møder. Øens husmandsforeninger var tit gæster i den dejlige have og på bladet, og der blev også holdt grundlovsmøder i haven. I 1934 var Folkebladets have ramme om et særligt stort arrangement i anledning af Dr. Munchs 25-års jubilæum. Der mødte omkring 1000 deltagere frem til jubilæumsfesten, som startede en sommersøndag klokken fire i strålende solskin og med vajende dannebrogsgflag. Efter et musikalsk indslag bød Keilgaard velkommen, og Niels Frederiksen, Karl Skytte og Munch holdt taler. Derefter fulgte en festmiddag på hotel Langeland med 500 deltagere til suppe, steg og dessert, og på dette tidspunkt overrakte fra Folkebladet en

gave til Munch – nemlig en smuk vase af kgl. porcelæn dekoreret med jubilarens eget portræt og købmandsgården. Den festlige dag sluttede med et stort fakkeltog fra Folkebladet til Torvet, hvor der påny holdtes taler, hvorefter folkemængden fulgte Munch og hans kone til færgen og sagde farvel med et rungende hurra. Folkebladets eget 25-års jubilæum fejredes også på hotel Langeland.

Gennem årene kom der mange gæster på Folkebladet fra ministre og udenlandske ambassadører til redaktørens nærmeste venner. Redaktørens hjem var ramme om mindre selskaber. Det var altid med en lille spisning. Borgstrups holdt 2 gange om året selskab for deres landbovenner og én gang om året selskab med vennerne. Ellers var det kun kaffe, hvortil der blev serveret brød.

Indtil 1920-erne var der beboelse i hele forhuset, men udviklingen krævede mere plads til bladvirksomheden. I 1940-erne var der indrettet 2 kontorer i forhuset – ét til redaktions-

kontor, hvor redaktøren, 2 journalister og journalistelevnen sad, og ét til ekspeditionen, hvor 2 damer tog imod annoncer, og hvad der kom til. Journalisterne havde ingen fast arbejdstid. De havde sjældent fri om aftenen, da der gerne var et møde eller en begivenhed, de skulle dække. Tit blev det sent, men om morgenen skulle de aflevere deres manuskript, for typograferne gik straks i gang med at sætte. Dagen igennem arbejdede journalisterne på redaktionskontoret. Når avisen var gået i tryk, kunne de gå hjem til middagsmad. Trykningen startede klokken halv fire. På trykkeriet arbejdede 8–9 mand. Der blev arbejdet alle dage på nær søndag fra syv til fem. Hvis der kom en vigtig nyhed, efter at trykningen var startet, blev maskinen standset og nyheden kom med, men det var sjældent, det skete. Der blev trykt to blade hver dag, idet også »Ærø Folkeblad« blev trykt i Rudkøbing.

Den ny tids teknologi holdt også sit indtog på Folkebladet. Der var 3 telefoner og én telegraf, der fortalte lidt fra omegnen.

Langelændere samlet i et fakkeltog på Torvet i Rudkøbing 1934 for at hylde Peter Munch.

Via fjernskriver fik man verdensbegivenhederne fra Ritzaus Bureau. Desuden var der 2 skrivemaskiner til rådighed, og i 1935 fik redaktøren bil. I øvrigt deltog redaktørens hustru, Astrid Borgstrup, også i arbejdet på avisen. Hun læste korrektur og passede telefonen, når der var travlt og det kneb for journalisterne at få fred til at grifle deres artikler færdige. Herman Borgstrup arbejdede selv til sent ud på natten og kom sjældent til ro før halvto-to. Især ved juletid var der meget overarbejde. Der blev fremstillet en juleavis på 60 sider sideløbende med den daglige avis. Typograferne måtte arbejde til klokken halv seks. Så gik de hjem og kom igen klokken syv samme aften for at trykke julestoffet. Det blev nogle lange arbejdsdage, så det hjalp, at redaktørfruen gav aftenkaffe klokken ni.

Fra krigstidsensur til bladdød

I 1940-erne stod den radikale bevægelse stærkere end nogensinde. De radikale var øens stærkeste parti med 3893 stemmer i 1943 mod Socialdemokratiets 3028 og Venstres 2503. Munch fik ved valget det største stemmetal, som nogensinde var afgivet på en kandidat i langlandskredsen, og Folkebladet var øens største dagblad. Krigen gik uden de store begivenheder på Langeland. Besættelsesmagten indførte dog censur. Journalisterne kunne ikke længere skrive, hvad de ville. Alle artikler blev censureret af tyskerne, og der kom så brev eller telefonmeddelelse om, at det og det måtte ikke sættes. Det var en vanskelig tid, men bilen fik bladet dog lov at bruge, så man

Folkebladets håndsetteri i 1930. Sættelereolerne rummer sats i forskellige skrifttyper og -størrelser. Til højre i billedet ses faktor Rasmussen.

kunne køre ud og snakke med folk. Næsten alle andre biler på øen var i de år klodset op. Som så mange andre gemte redaktøren illegale blade og papirer for tyskerne. De var gemt på allerøverste loft i forhuset. Der blev dog aldrig foretaget ransagning på bladet. Men da tyskerne i 1944 afvæbnede det danske politi, gik typograferne og byens øvrige arbejdere i to dages proteststrejke.

Efter krigen blev Munch og de radikale af mange nationale og visse dele af modstandsbevægelsen angrebet som hovedansvarlige for 9. april. Disse angreb gik så langt som til at beskyldte blandt andre den radikale Scavenius for at gå tyskernes ærinde. En ny forsvarsvenlig strømning var et resultat af krigsårene og såvel tilslutningen til Nato som den kolde krig, der prægede 50-ernes politiske klima, lå langt fra den traditionelle radikale nedrustnings- og neutralitetspolitik. Trods dette klarede partiet sig godt i 50-erne takket være et solidt tag i en vis del af landbefolkningen på Langeland – først og fremmest fiskere og husmænd. Munchs efterfølger blev Aage Fogh, som repræsenterede kredsen i perioden 1945–1964. Fogh var i en årrække formand for partiets folketingsgruppe.

Personalet bestod i 1954 af redaktøren, 2 journalister, 2 kontordamer og 8 typografer. Den samlede lønudgift var knap 50.000 kr. Årets salg var på 224.000 kr., mens udgifterne til brændsel og diverse udgjorde omkring 65.000 kr. Oplaget var ved avisens 50-års jubilæum i 1955 omkring 3.400.

Det radikale Venstres stemmetal var i efterkrigstiden:

1945: 3413
 1947: 2956
 1950: 3321
 1953: 2900.

Efter jubilæet trådte Keilgaard tilbage som formand for Folkebladet. Han blev afløst af skotøjshandler Mads Jensen, Tryggelev, der i 1969 atter afløstes af Otto Hansen, Humble, indtil 1972, da Aksel Jørgensen, Helsned, overtog formandsposten.

I 1960-erne gik det stærkt tilbage for de gamle demokratiske foreninger på Langeland. De visnede langsomt, og i 1967 blev det vedtaget at samle sogneforeningerne i en fællesforening for

I 1967 lod redaktør Pries Nielsen et skilt opsætte over porten til Folkebladet. Det var 4 m langt og just ikke en prydding for bygningen. Pries Nielsen havde glemt at spørge Bygningssynet om lov og måtte i hast skrive en forklaring. Tåsingboerne havde svært ved at finde frem til annoncebladet (Broen), mente han. Skiltet blev senere taget ned og facadebeklædningen på naboejendommen nr. 22 er heldigvis også fjernet.

hver af de 3 nye langelandske kommuner. I 1961 flyttede Borgstrup og hans hustru fra Østergade 24, og en ny redaktør, Frede Pries Nielsen, rykkede ind i Folkebladets bygning. Han havde tidligere været redaktionssekretær ved Skive Folkeblad og kom med det mål at rette op på de økonomiske vanskeligheder, bladet befandt sig i. Langelands Avis havde ligesom Folkebladet oplevet en række vanskelige år og i 1950-erne, og i 1960 besegledes Avisens skæbne. Svendborg Avis indkorporerede Langelands Avis i sine spalter, og Folkebladet fik nu en kapitalstærk og moderne stor avis at slås med.

Pries Nielsen måtte starte med at skære ned på udgiftssiden under indtryk af det vigende abonnenttal. Der blev sparet, hvor der kunne spares, og selv de små ting måtte tages op, som det fremgår af følgende brev, dateret 14. august 1961, fra Pries Nielsen til Kemisk Teknisk Industri:

»Vi har idag modtaget et parti håndsæbe og en dunk bone-

voks i fuld overensstemmelse med den ordre, vi afgav ved besøg af Deres repræsentant for nylig. Deres repræsentant nævnede, at vi plejede at få en dunk bonevoks, når han kom, og i henhold hertil bestilte undertegnede, der er ny her på bladet, igen en dunk.

Det viser sig imidlertid, at vi har adskillige dunke bonevoks fra Deres firma stående. (Nok til de første 10 år, som den der har med rengøringen at gøre udtrykker det). De forstår derfor sikkert, at vi har skyndt os at returnere den nye dunk.«

Der blev skåret ned på mange andre områder, blandt andet søgte redaktøren at udmelde Folkebladet af Organisation af bladudgivere i provinsen – men forgæves. I øvrigt var bladet stadig sprællevende, og der kom mange ansøgninger til redaktøren om elevpladser. Som så mange andre små blade var Folkebladet en god læreplads. Der var også gang i læserbrevene, og undertiden kunne de være vanskelige at bringe, som for eksempel dette:

»Vil Langelands Folkeblad være venlig og svare mig under 'Spørg og Svar': Er der nogen, der har lov til at komme om natten og kigge end af mit soveværelse og lure og så siden senere mig godt bag efter. Jeg er ene ...«

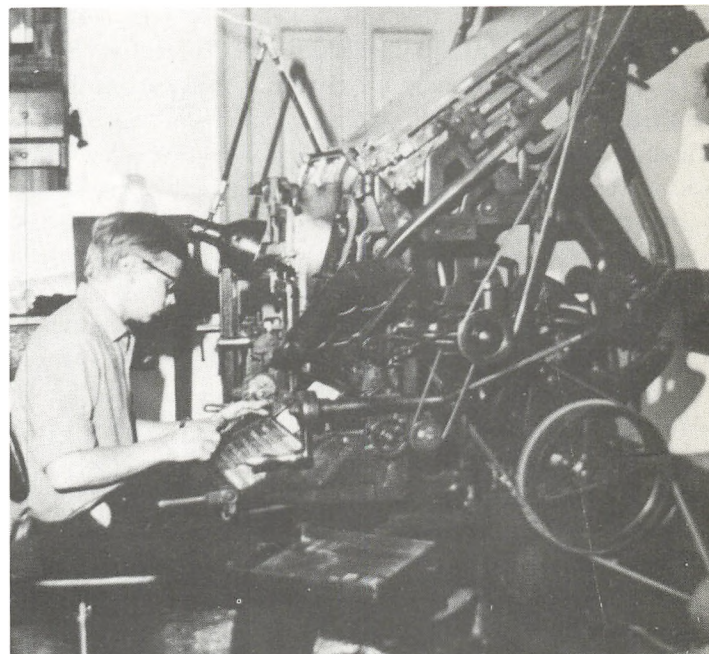
Det var ikke let at gøre alle tilfreds – heller ikke radikale ledere: Aage Fogh skrev i 1961: »Jeg havde ventet, at vælgerne på Langeland fik lidt nøjere kendskab til de synspunkter, jeg forfægter i folketinget!« Vedligeholdelsen af de gamle bygninger var en økonomisk belastning for bladet i de dårlige tider. Det gik ud over driftsbudgettet, selv om det ikke var de store udgifter.

I 1962 indbragte årets salg af aviser og annonceindtægterne 397.000 kr., men udgifterne til løn og øvrige driftsomkostninger var stigende. Redaktørens løn androg godt 22.000 kr., journalisten tjente 20.000 kr. og en typograf 16.–17.000 kr. om året. Faktoren lå på samme løn som redaktøren. Folkebladet holdt stadig skansen mod Svendborg Avis' Langelands udgave. Begge aviser udkom 6 gange om ugen i et nettooplag på 2.700 stk., men hvor Svendborg Avis var på sammenlagt 16 sider, var Folkebladets gennemsnitlige sidetal 6. De to dagblade havde også en forskellig distribution. Mens Folkebladet kun havde en fjerdedel af sine læsere i Rudkøbing, havde Avisen tæt på

halvdelen af sine i købstaden. Ude på landet vendte billedet i nogen grad. Der havde Folkebladet 67% af sine købere, Avisen »kun« nogle og halvtreds procent. Endelig kunne Folkebladet sælge ikke helt få eksemplarer til andre byer – formentlig til langelændere, der var flyttet fra øen. Men disse havde øjensynlig ingen interesse i at købe Langelands Avis.

Postabonnterterne fordelte sig i 1964 på følgende måde:

Rudkøbing landdistr.	73	Humble	181
Lohals	74	Tryggelev	35
St. Snøde	72	Nordenbro	58
Lejbølle	37	Bagenkop	104
Tranekær	40		
Tullebølle	52		
Simmerbølle	28	Århus	5
Spodsbjerg	28	København	61
Longelse	52	Svendborg	11
Lindelse	83	Odense	26

Sættemaskine på Folkebladet. Maskinen betjentes som en skrivemaskine og støbte bogstaverne ud i bly.

To af Folkebladets gamle mærkesager blev i 1962 realiseret: Langelandsbroen og anlæggelse af parkeringsplads i det grønne område bag Østergade, Ørstedsgade, Nørregade og Sidselbagersgade. Også bagvejen langs Vejlen var en af Folkebladets kæpheste. Den blev heldigvis ikke til noget.

Bladet var i 1964 stadigvæk en stor arbejdsplads målt efter langelandske forhold. Foruden redaktøren arbejdede der en forretningsfører, 2 kontorfolk og 1 agent, 2 journalistelever, 6 typografer, 2 typograflærlinge, 1 rengøringsassistent samt 10 avisbude. Den samlede løn androg nu 208.000 kr. Det tekniske udstyr var efterhånden forældet. Det bestod af 1 duplex rotationspresse fra 30-erne og 3 ældre linotype-sættemaskiner. Avisen blev sat i bly, og der var stadig brug for håndsætning. I 1964 solgte bladet Den gamle Accissebod fra matrikel nr. 130 a. Og året efter ringede klokkerne for Langelands Folkeblad. Konkurrencen med Svendborg Avis og de store driftsomkostninger havde på trods af god journalistik og et målbevidst arbejde på at bedre situationen umuliggjort videre drift. I stedet for helt at lukke valgte man at sælge, og som køber af Folkebladet meldte Fyns Tidende sig. Fyns Tidende var Svendborg Avis' værste konkurrent, og situationen var nu den, at langelænderne havde mistet deres lokale aviser. Socialdemokraten, der havde skiftet navn til Langeland i 1948, blev nemlig også trykt og redigeret i Odense. Det langelandske marked var overtaget af de store kapitalstærke fynske bladhuse. Redaktionen blev ved salget bevaret som lokalredaktion. Også en del af sætteriet fortsatte, og Folkebladet vedblev at udkomme til abonnenterne, dog i Fyns Tidendes skikkelse. Bladet og annonceavisen »Broen«, startet i 1961, blev fremover trykt i Odense. Folkebladet var dog langt fra kommet i sikker havn ved den ny ordning. Tværtimod havde man måttet opgive selvstændigheden. Den selvstændighed som reddede for eksempel Kerteminde Avis. Situationen var vanskelig for pressen. Den hårde konkurrence og bladdøden, der hærgede efterhånden som T.V.-alderen skred frem, fik selv de store dagblade til at vakle. I 1971 blev Folkebladets ejendom solgt. Bygningerne var for store og for dyre at vedligeholde nu, da trykkeriet var ophørt. Redaktionen flyttede til Østergade 60. Også redaktøren måtte flytte. Syv år senere blev det besluttet at lukke Folkebladets

LANGELANDS FOLKEBLAD

ONSDAG DEN 10. NOVEMBER 1971

Den bayske gård solgt - Folkebladet flytter i 73

Løbeseddel med nyheden om salget af Østergade 24.

redaktion ved en aftale mellem Den fynske Bladfond i Odense og A/S Svendborg Avis. På redaktionen beskæftigede man 7 personer. Redaktøren og 1 journalist blev overført til Langelands Avis. Den 15. november 1978 udkom Folkebladet for sidste gang. De radikale havde mistet mælet, og Pries Nielsen skrev:

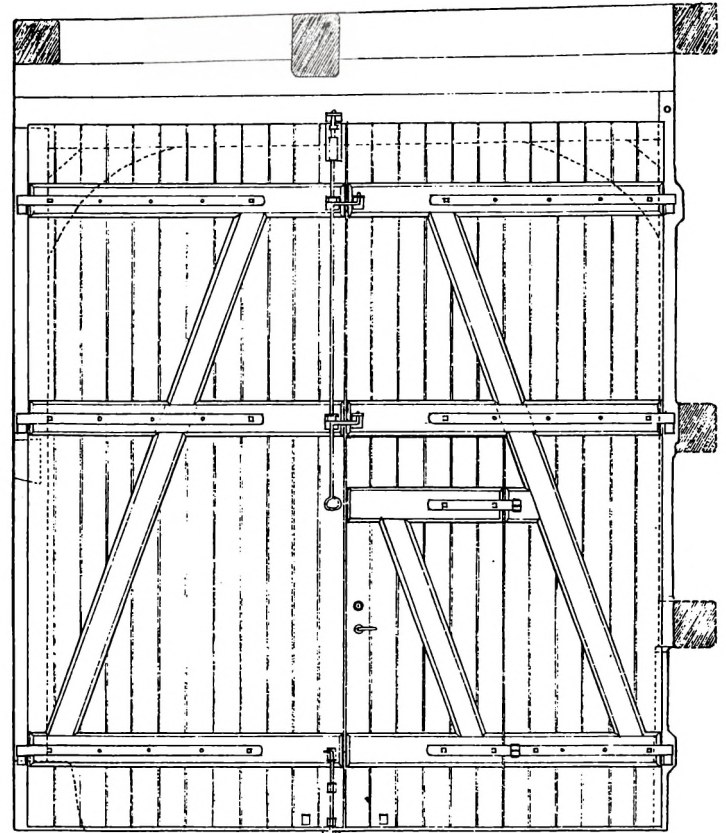
Det var en bygning i forfald, som ægteparret Borch erhvervede. Resultatet af års sparsommelighed kunne ses på tag og mure. På fotografiet her anes forfaldet på sidebygningen.

»Når undertegnede her har sat sig til at skrive den sidste ledende artikel i Langelands Folkeblad, skal det ikke nægtes, at der er et ord, som presser sig på for at komme med. Og det er ordet skuffelse. Enhver kan formentlig sætte sig ind i, at det er en trist ting, at et mål, man har sat sig og så at sige sat alt ind på, må opgives. Det mente vi, vi nåede, da vi narrede bladdøden i 1965 ved fusion med Fyns Tidende, og vi har i alt fald også haft mange gode år siden. Men den opbakning, vi havde forventet, fik vi i hvert fald ikke i tilstrækkelig grad. Vi må altså her ganske enkelt erkende, at vi ikke har formået at leve op til vore egne forventninger.«

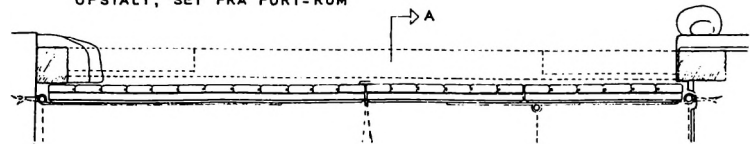
Slægten vender tilbage, og bygningerne restaureres

Skønt Pries Nielsen og Folkebladets øvrige medarbejdere med tungt hjerte forlod den gamle købmandsgård, kunne de dog glæde sig over ét: Gården kom i de rigtige hænder. Bay's gård blev så at sige tilbagekøbt af slægten. Køberne var Flemming og Dorrit Borch i Charlottenlund. Flemming Borch, der var

ingeniør og direktør, var selv barnebarn af Johannes Bay. Johannes og Eunice Bay fik fire børn. Sønnen Carl udvandrede til Argentina, Gerda Marie blev gift med ingeniør Niels Borch født i Kolding, Ingeborg med købmand Chr. Bennetzen, Rudkøbing, og Karen Margrethe blev gift med forpagter Erik Møller. Pries Nielsen skrev: »Det er opmuntrende, at den Bayske gård igen går ind i den Bayske slægts historie og dermed

OPSTALT, SET FRA PORT-RUM

Porten som den kom til at se ud efter ændringsforslagene.

Den gamle grundmurede brænderibygning før og efter restaurering.

til et nyt fond af pietetsfølelse og vilje til at holde dens værdighed og skønhed i hævd.«

De nye ejere gik straks i gang med en omfattende restaurering af de gamle, noget medtagne bygninger. Der blev ikke sparet nogen anstrengelse på at bringe de gamle bygninger i bedst mulig stand. Forhuset var fredet, men nu ønskede Borch også

sidehuset fredet, hvilket også skete. Det særlige Bygningssyns konsulent og tilsynsførende var arkitekt Jens Chr. Varming fra Karsten Rønnows tegnestue i København. Han fulgte meget nøje restaureringsarbejdet. I februar 1973 indberettede han til bygningssynet om arbejdet: »Muremester Skov har med stor omhu udsøgt teglsten til udskiftning på sidehusets tagflade og forhusets tagflade mod gården. De udførte udskiftninger falder fuldstændigt sammen med de gamle teglsten i farve og størrelse og reparationsarbejderne er af høj kvalitet.« I stedet for de gamle sortglaserede tegl måtte nye specialfremstilles. Gamle glaserede tegl var ikke til at opdrive. – Det var dog ikke alt, der fandt nåde for Varmings skarpe blik. Blandt andet skulle en ny gadeport op. Den gamle var forlængst gået til og Folkebladet havde holdt portrummet åbent. Der blev tegnet en ny port. Den var i første omgang lavet som en rammekonstruktion, men blev kasseret til fordel for en ny revledør.

Da den udvendige istandsættelse og en gennemgribende ombygning af trykkeribygningen var sluttet, begyndte den indvendige istandsættelse af forhuset i 1975. Overalt skete det med respekt og omhu for det gamle. I år, da hovedbygningen runder de 200, fremtræder bygningskomplekset i den bedst tænkelige bevaringstilstand. Der er ofret mange penge og meget arbejde på at nå så vidt – til gengæld har det været anstrengelserne værd. En smukkere bolig skal man lede længe efter, og bygningens monumentale facade mod Østergade er én af Rudkøbings seværdigheder. Måtte huset fremover være til glæde for beboerne og kommende generationer af langelændere og tilreisende.

Østergade nr. 24 er en af Rudkøbings store gamle ejendomme, og mange af de mennesker, som i årenes løb har boet der, har haft betydning for byens liv og udvikling. Slægten Bay, der ejede gården fra 1780 til 1913 og siden igen fra 1971, giver samtidig ved sine slægtsskabsforbindelser og giftermål et tydeligt billede af den sociale lagdeling, der helt til slutningen af 1800-tallet var et fast mønster i de danske provinsbyers befolkning.

Et mønster, der kan afbildes som en pyramide, der set ovenfra og nedefter bestod af en meget lille gruppe kongeligt udnævnte embedsmænd, der dannede toppen – derefter et lag storkøbmænd, hvorfra man rekrutterede byrådet, et trin længere nede kom de almindelige handlende og de solide håndværkermestre, derpå en ret stor gruppe småhåndværkere og skippere – så kom matroser, håndværkssvende og fiskere, lidt længere nede det talrige tyende og de forskellige former for arbejdsfolk og nederst en underklasse bestående af syge, gamle, forældreløse og alskens fattigfolk, der ofte sad i så elendige kår, at vi i vore dage savner forudsætningerne for at forstå det fuldt ud.

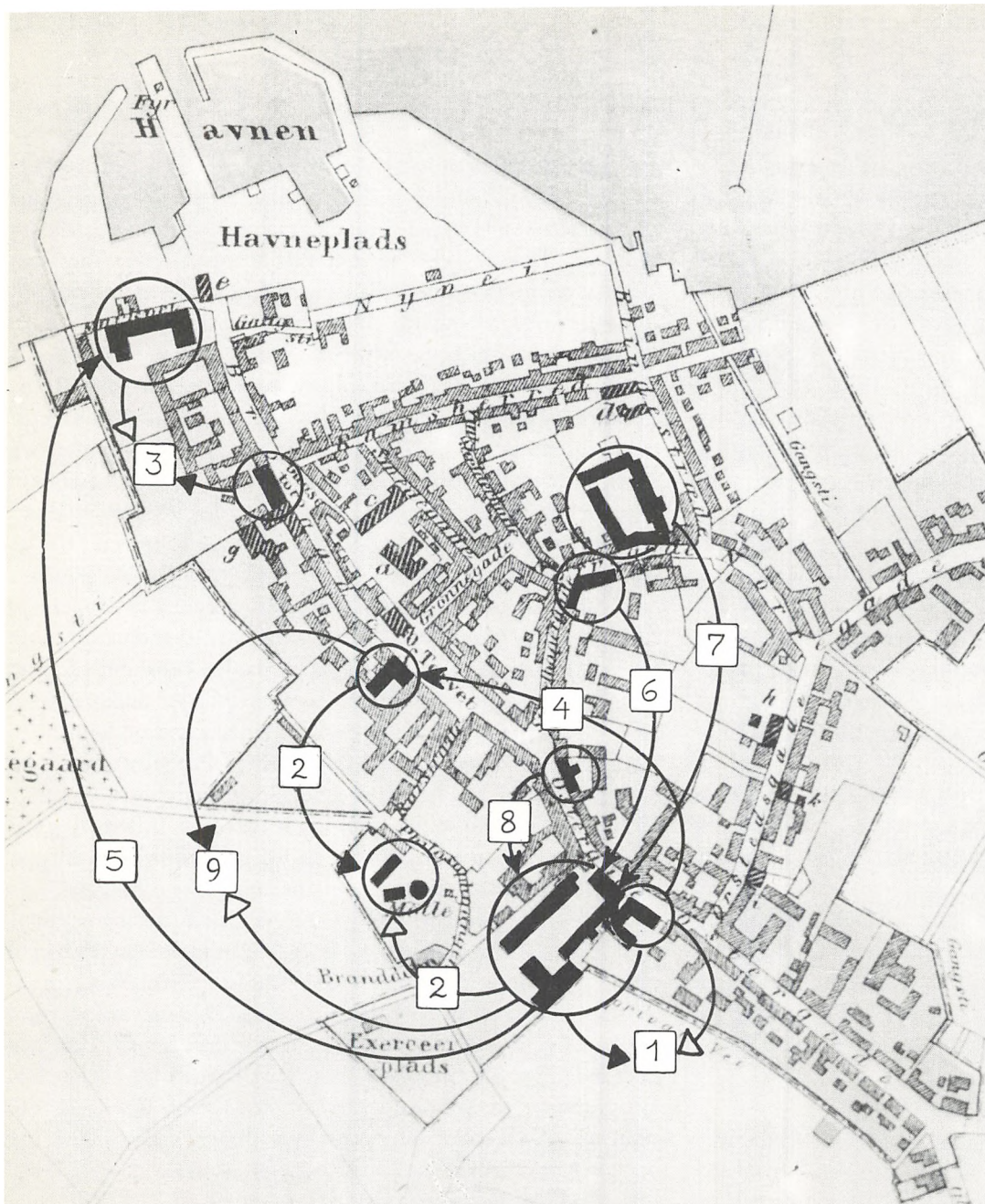
Det gamle ordsprog »krage søger mage« havde i høj grad sin gyldighed før i tiden. Man giftede sig hovedsagelig indenfor sin egen klasse, og også ens bopæl var meget ofte socialt bestemt. I Rudkøbing var således Østergade, Torvet og Brogade så udpræget de store købmænds gader, mens søfolk, fiskere og småhåndværkere flokkedes i Ramsherred og Strandgade, hvorimod Nørregade og Sidsel Bagersgade var en art blandingsområde med folk af alle stænder. Kortet over byen med de forskellige slægtsskabsforbindelser indtegnet kan måske tydeliggøre forholdene.

Selv om året 1782 må betegnes som et vigtigt tidspunkt i ejendommens historie, eftersom Christian Povlsen Bay da lod den nuværende hovedbygning opføre, kan vi følge gården og

dens række af skiftende ejere tilbage til 1745, hvor den blev ejet af købmanden *Rudolph Sebbelov*. Den ældste af bygningerne på grunden – sidelængen af bindingsværk – kan godt stamme fra hans tid. Der er ikke bevaret mange oplysninger, der kan fortælle os om mennesket Rudolph Sebbelov, men dog nok til, at man i store træk kan få et indtryk af hans liv.

Rudolph Sebbelov var født i Odense i 1688 som søn af Jørgen Clausen Sebbelov, der var sognepræst på Strynø fra 1690–1724. Rudolph Sebbelov var gift med Christine Nielsdatter Ibsens. De to første årtier af 1700-tallet var en ond tid. Danmark og Sverige kunne ikke enes, og Den store nordiske Krig fra 1709 til 1720 bragte mange trængsler over de to landes befolkninger. Selvom Langeland ikke direkte blev berørt af krigen, mærkedes den også hårdt her, ikke blot gennem skatter og udskrivninger, men også ved tab af menneskeliv. Som et enkelt eksempel kan nævnes, at da lineskibet »Dannebrog« i 1710 sprang i luften i Køge Bugt, omkom 16 langelændere fra dets besætning. Under krigen gjorde Rudolph Sebbelov tjeneste i flåden under admiral Sehested, og han skrev i et brev til stiftsbefalingsmanden, at han udstod meget ondt i sidste fejde både i Pommern og andre steder. Men han var blandt de heldige, der kom hjem, og i 1727 fik han borgerskab som købmand i Rudkøbing. Allerede på det tidspunkt må han have opnået en vis position blandt borgerskabet, idet han var premierløjtnant i borgerbevæbningen, og i 1750, da man ventede kong Frederik den 5. på besøg, blev Rudolph Sebbelov udnævnt til Borger-Capitain. Han døde i juli 1756 og efterlod ejendommen til sin søn Jens Groth Sebbelov.

Udover at han var døbt den 5. oktober 1732 og var købmand ligesom sin far, ved vi intet om ham, og hans tid som ejer af den fædrende gård blev da også kun kort. Allerede i 1761 solgte han ejendommen til købmand *Gregers Henriksen Wrangel*, som tidligere havde været skipper i Svendborg, men i 1762 tog borgerskab i Rudkøbing. Han solgte nu gården videre i 1763 til købmand *Jens Pilegaard* og døde få år efter i 1767.

- ↪ Kvindelige ægtefælle
- ➔ Mandlige ægtefælle
- ➔ Arv eller afstamning

Man giftede sig før i tiden helt overvejende med folk fra det samme sociale lag, som man selv kom fra. Kortet viser slægtskabsforbindelserne mellem ejerne af nogle af Rudkøbings store ejendomme i tidsrummet 1780-1850.

1. Østergade 24 – Niels Hansens købmandsgård i Østergade. (Nu nedrevet.)
2. Østergade 24 – Bymøllen – Hotel Langeland – Niels Hansens købmandsgård.
3. Strandgården – apoteket.
4. Niels Hansens købmandsgård – Hotel Langeland.
5. Østergade 24 – Strandgården.
6. Nørregade 12 – 14 – Østergade 24.
7. Nørregården – Østergade 24.
8. Østergade 9 – 11 – Østergade 24.
9. Østergade 24 – Hotel Langeland – Niels Hansens købmandsgård.

Slægten Bay kommer til

Den nye ejer blev da regnet for at være byens rigeste mand. Han var født i 1718 som søn af Peder Jensen Pilegaard og Anne Margrethe Christensdatter. Peder Jensen Pilegaard døde omkring 1722, hvorefter hans enke giftede sig med købmand Morten Andersen Bay, der boede nede i »Nørregården« i Nørregade (nuværende Nørregade nr. 17). Foruden Jens Pilegaard havde hun i sit første ægteskab sønnen Niels Pilegaard.

Købmand Morten Andersen Bay var en anset og dygtig mand, som blev en god stedfader for de to drenge, der i 1734 fik en halvbroder *Christian Povelsen Bay*. En halvsøster havde de allerede fået i 1723. Det gik alle de tre drenge godt, da de blev voksne. Niels Pilegaard rejste til København, hvor han blev juvelerer og fik forretning i Skindergade. *Jens Pilegaard* blev landmand og var en tid forvalter ved baroniet Schelenborg. Senere slog han sig på handel, og omkring 1755 nedsatte han sig som købmand i Rudkøbing, hvor han snart arbejdede sig op til at blive byens største købmand og skibsreder. En stor del af hans formue blev sat i ejendomme. Han var ejer af den store gård Nørregade nr. 12 og 14 (nuværende Bondo Petersens gård), Østergade nr. 8 og endelig fra 1763 også Østergade nr. 24, hvor han havde bopæl. Jens Pilegaard var ungarl, og alt tyder på, at han har følt sig nært knyttet til sin familie. Han tog sin brodersøn, der bar hans navn, til sig og sørgede for, at han blev både skipper og handelsmand, men den, der stod ham nærmest, var sikkert hans 16 år yngre halvbroder Christian Povelsen Bay. I 1780 døde han. Bekendtgørelsen om dødsfaldet lyder: »Min i Live kiere Broder, Kiøbmand J. Pilegaard døde Natten mellem 7. og 8. hujus og efterlader sig ei Hustru og ei Livsarvinger. Rudkjøbing, 14. Decbr 1780. Niels Pilegaard«.

Det viste sig, at han havde indsat sin halvbroder Christian Povelsen Bay som universalarving, bortset fra at hans broder Niels og dennes søn Jens hver skulle have nogle få tusinde rd. Det samme fik halvsøsteren. Desuden var der afsat 500 rd. til et legat »Jens Pilegaards Legat«, hvis renter skulle tilfalde 6 fattige.

Fra de to arvinger Jens Pilegaard den Yngre og Christian Povelsen Bay, udspringer 1800-tallets 2 største købmandsfami-

lier i Rudkøbing – slægter, der en overgang knyttet til »Strandgården«, Brogade nr. 25 og i ca. 130 år til Østergade nr. 24.

Den store arv efter Jens Pilegaard tilfaldt en mand, der allerede i forvejen var økonomisk velfunderet. Ved sin fars død i august 1770 havde han overtaget hans ret betydelige forretning, og Christian Povelsen Bay viste sig hurtigt at have arvet faderens dygtighed. Forretningen voksede sig stor. I 1770 ved vi, at han boede i sin gård, der lå, hvor nu Østergade nr. 9 og 11 ligger, men desuden var han ejer af sin sødegård »Nørregården« samt et 6 fags hus i Ramsherred. Han var gift med Dorthea Helene Olsen, der var født i 1737 som datter af købmand Hans Henrik Olsen i Rudkøbing, og selv om vi ikke mere har nogen mundtlig overlevering bevaret om de to, så ses det tydeligt af de officielle dokumenter, at ægteparret var mere end almindeligt agtet i byen. Rudkøbing kirkebog for den periode viser, at madam Bay gang på gang var gudmoder ved barnedåb. Var der tvillinger i et fattigt hjem, så var Dorthea næsten sikkert den ene gudmoder, og var det ene barn en pige, blev hun kaldt Dorthea. Den 5. februar 1779 døbt i Rudkøbing kirke apoteker Ørsteds og Karen Hermansdatters søn, kaldet Anders Sandøe, båret af Christian Bays hustru Dorthea.

I 1619 var det ved lov blevet fastsat, at en købstads hele borgerskab hvert år skulle vælge 2, 4, eller flere af byens gode borgere til takserborgere. Disse takserborgere skulle så hvert år ligne borgernes skatter sammen med det foregående års kæmner. Christian Povelsen Bay var blevet valgt til takserborger for årene 1769 og 1770, og da der i året 1800 blev klaget over skatteligningen og de gamle takserborgere måtte gå af, var han mellem de ny, der blev valgt til at lave en ny ligning – et træk, der viser den tillid hans medborgere gennem en lang årrække havde til ham.

I årene 1773–1775 nævnes han som konsumptionsforpagter i Rudkøbing, hvilket vil sige, at han havde forpagtet retten til at opkræve en meget væsentlig del af de forbrugsafgifter, der skulle betales af byens borgere.

Denne velstående købmand blev en hovedrig mand, da han i 1780 modtog den arv, der blandt andet omfattede købmandsgården Nørregade 12 og 14 samt Østergade 24. Kort tid efter at han havde arvet, solgte han ejendommen Østergade nr. 9 og 11

og flyttede selv hen i Østergade nr. 24, hvor han i 1782 byggede det nuværende stuehus. Helt som i hans tid står det ikke mere, men endnu ses i frontespicen en firsidet sandstensplade med en skålvægt i relief og indskriften »Soli Deo Gloria, Anno 1782« samt to slyngnavne C. P. B. og D. H. B. (Christian Povelsen Bay og Dorthea Helene Bay). Ejendommen blev i 1791 vurderet til 1780 rd., hvilket var en stor sum dengang.

I 1783 blev han valgt til kaptajn for Borgervæbningen og i 1785 til brandinspektør. 1798 blev han valgt til at være medlem af den nyoprettede havnekommission, hvor han sad til 1804, og som en ekstra æresbevisning valgtes han i 1803 til forligelseskommissær. En meget anset stilling, der altid blev besat med byens mest fremtrædende mænd.

Også forretningen blomstrede. I mange år var han byens

største skatteyder. I 1781 svarede han for eksempel en skat på 17 rd. af en samlet skatteudskrivning på 252 rd. Tal man i vore dage kan betragte med dyb misundelse.

I året 1796 var han både byens største købmand og skibsreder. Han ejede en galease og tre jagter på tilsammen 70 læster (140 tons), og disse skibe kunne hver afslutte 5 rejser om året – desuden var han byens største grundejer med i alt 73 tdr. land. I 1795 ønskede regeringen oplysning om, hvor store lagre købmændene havde. Det viste sig, at 8 af Rudkøbings købmænd havde i alt 6139 tdr. ærter og korn, og af disse var Christian Povelsen Bay den, som med 1855 tdr. havde mest korn på lager. Efter ham kom købmand Christian Boye med 804 tdr.

Dorthea Helene fødte sin mand 11 børn, hvoraf de fem nåede

Nørregade 12–14. Stuehuset i forgrunden, bagest den 2 etages pakhusbygning fra 1804.

at blive mere end 22 år, men af dem skal dog kun nævnes den ældste levende søn *Hans Henrik Bay*, der blev døbt den 11. august 1769. De mange børnefødsler har måske været medvirkende til, at Dorte Helene døde i en alder af kun 57 år i juni måned 1794.

Trods de personlige sorger, der ramte ham i disse år, var Christian Povelsen Bays virkelyst uændret. I 1799 lod han opføre forhusene til den meget smukke ejendom på hjørnet af Nørregade og Sidsel Bagersgade – nuværende Bondo Petersens gård. Det var dog ikke til eget brug, for efter ejendommen var blevet vurderet, solgte han den til sin søn Hans Henrik, der på det tidspunkt havde etableret sig som selvstændig købmand. Også han har sat sig spor i denne ejendom, idet han i 1804 lod bygningen, nuværende Nørregade 14 opføre i 2 etager som kornmagasin, pakhus og værelser.

De sidste år af den gamle købmands liv blev præget af krigen mellem England og Frankrig – den krig som Danmark-Norge ulykkeligtvis blev draget med ind i i 1807, hvorved vi mistede vor flåde, og rigsfællesskabet med Norge blev opløst.

I august 1807 kom Danmark, som før nævnt, i krig med England, og de næste syv år blev en tung tid for vort land. Efter tabet af den danske flåde kunne engelske krigsskibe næsten uhindret krydse i de danske farvande, og mange af vore handelsskibe blev opbragt af fjenden. Som altid var det den fattigste del af befolkningen, der led de største savn, og i den forbindelse hører vi for sidste gang noget til Christian Povelsen Bay. For at afhjælpe nøden oprettede Rudkøbings borgere i 1813 en såkaldt frivillig provideringskommission, som skulle indsamle og uddele fødevarer til de trængende, dels gratis og dels for en ringe betaling. Samme år skænkede Christian Povelsen Bay kommissionen 50 tdr. byg, 50 tdr. rug og to fjerdinge smør. En ikke ringe afslutning på et langt liv. Han døde kort tid efter den 4. oktober 1813.

I den forbindelse kan nogle endnu bevarede tal fortælle lidt om den afstand, der kunne være mellem folk i en så lille by som Rudkøbing. Ved Christian Povelsen Bays begravelse oplyser eksekutorprotokollen, at der til »jordefærden« blev leveret 45 flasker rødvin, ½ anker rødvin, 15½ potter akvavit, 4 potter dansk akvavit, 2 potter rom, 4 pund lys og 5 kvarter sort klæde.

Det blev ikke billigt – omkostningerne for de nævnte poster beløb sig til 1997 rd. kurant. Samtidig bør man lægge mærke til, at det stort set kun drejer sig om drikkevarer. Selv om der ikke er anført nogen udgift for madvarer, må man gå ud fra, at der også har været stor spisning, men råvarerne er her formodentlig for største partens vedkommende taget fra husets egne beholdninger.

Til sammenligning kan nævnes, at Chr. Kiilsgaard i sit værk om Rudkøbing anfører, at et par fattigbegravelser i årene 1795–1797 kostede henholdsvis 10 rd. og 9 rd. og 13 sk. Selv om man regner inflationen under Englandskrigen med, har afstanden været stor mellem på den ene side købmand Bay og på den anden side barber Grub og gamle Johanne Margrethe Rasmusdatter.

En ny generation rykker ind

Det blev den før nævnte søn, *Hans Henrik Bay*, der nu overtog ledelsen af den store købmandshandel i Østergade. Hans fødselsdato kender vi ikke, men han blev døbt den 11. august 1769, og i 1799 løste han borgerskab som køb- og handelsmand samt brændevinsbrænder. Samme år havde han jo købt den store gård på hjørnet af Nørregade og Sidsel Bagersgade af sin far og fik hurtigt oparbejdet en solid forretning.

Allerede et par år inden han løste borgerskab, havde Hans Henrik Bay giftet sig med den godt 20-årige Cecilie (Sidsel) Christine Nølsdatter Ravn, der var datter af rudkøbingkøbmanden Niels Hansen og Marie Cathrine Christensdatter Ravn, der boede i det nuværende Østergade 36–38. Der er noget, der kan tyde på, at det bryllup ikke har været efter den gamle Christian Povelsen Bays ønske. Efter kongelig bevilling af 13. november 1797 foregik vielsen i hjemmet den 29. juni 1798 uden forudgående troløvelse eller lysning. Som forlover underskrev sig Christian Olsen og købmand Niels Hansen.

Det er påfaldende, at Christian Povelsen Bay ikke er mellem forloverne – det var nemlig skik på den tid, at svigerfædrene optrådte i den rolle. Noget besynderligt virker også det lange tidsrum mellem bevillingens udstedelsesdato og den dato, brylluppet blev holdt. Det kan tyde på, at der, om man så må sige,

Hans Henrik Bay. Silhouetbillede på Langelands Museum.

har været »sand i maskineriet« et eller andet sted. Man aner et modsætningsforhold mellem de to svigerfædre – rent fagligt var de jo konkurrenter.

At der omsider *skulle* være bryllup er klart nok, for den 16. november samme år fødes det nygifte pars første barn, der i dåben får navnet Christian Povlsen Bay. Det har nok heller ikke været helt tilfældigt. Nu gav den gamle sig. Næste år sælger han

sin nybyggede gård i Nørregade til Hans Henrik og Sidsel, som hun oftest blev kaldt.

De følgende år viste da også Christian Povelsen Bay, at han havde fået en både dygtig og karakterfast svigerdatter.

Når omstændighederne ved dette bryllup skal fremhæves, er grunden den, at vi måske her for første gang i slægten Bay ser et glimt af et karaktertræk, der tydeligt nedarves gennem de næste par generationer. En vis stædighed, der undertiden kan udarte til stivsind.

Hans Henrik Bay må lige som sin far og farfar have været vel anskrevet blandt Rudkøbings borgerskab. Allerede i 1801 blev han udnævnt til kaptajn i Borgerbevæbningen. Den var i anledning af krigen med England blevet omdannet, og da der på dette tidspunkt var al mulig udsigt til at komme i aktiv tjeneste, var det en ansvarsfuld post at være borgerkaptajn. Stillingen har måske været for krævende i tid og ansvar, for allerede næste år blev han fritaget for sin post. På det tidspunkt var krigen iøvrigt ophørt, men den efterfølgende fredsperiode blev kun kort.

Da, som tidligere nævnt, de spanske tropper i Danmark 1808 kom til Langeland, gav det naturligvis mange problemer. Selv om spaniolerne indtil den 9. august betalte alt, hvad de rekvirerede, kunne man ikke undgå, at uheldige elementer blandt soldaterne tog sig selv til rette og plyndrede, så dagene indtil indskibningen den 21. august blev ikke rare for de midtlangelske sogne.

Hans Henrik Bay fik i dagene omkring den 10. august indkvarteret 400 spanske soldater, der blev anbragt på halm rundt omkring på lofter og i sidehuse. Der blev kogt mad til dem i store kedler, men det var vanskeligt at skaffe tilstrækkeligt til dem. Imidlertid opdagede spaniolerne, at et af Bays pakhuse var fyldt op med røget flæsk, og da de begyndte at tale om det, blev han bange for, at de skulle udplyndre det.

Han ytrede sin ængstelse for en af de spanske officerer, og denne foreslog da, at Bay skulle åbne pakhuset og holde udsalg af flæsket ved at sælge det kontant, efter at det var delt i stykker på nogle få pund. Forslaget viste sig at være godt. Spaniolerne betalte i sølv, og på halvanden dag var hele lageret solgt.

Da Bays butikssvend så det gode resultat, rådede han nu sin husbond til at åbne butikken, der havde været lukket, mens

spaniolerne var i byen. Det gjorde han, og soldaterne strømmede nu til og købte mange småting. Der var heller ingen utilfredshed med priserne, med undtagelse af prisen på spillekort, som der blev solgt mange af. De prøvede at få Sidsel til at slå af i prisen, men forgæves, af hvilken grund hun måtte døje en del spydigheder.

Nogle timer efter at spaniolerne havde forladt Rudkøbing, begyndte man at rydde op i det værelse, hvor den spanske officer havde boet, og pigen fandt da under sengen en skindpung med en del guldpenge i. Hans Henrik Bay red straks til Spodsbjerg, hvor han fandt spanieren og afleverede pungen til ham. Officeren blev så glad, at han faldt Bay om halsen og tilbød at forære ham to hingste, hvad han dog ikke ville tage imod.

I 1811 blev Hans Henrik Bay indvalgt i havnekommissionen, og da han var medlem af denne indtil sin død i 1827, var han med til at vedtage og gennemføre anlægget af byens første havn i 1822.

Efter faderens død i slutningen af 1813 flyttede Hans Henrik Bay med sin familie op i Østergade nr. 24, men beholdt købmandsgården nede i Nørregade. Det var en økonomisk vanskelig tid. Den 5. januar 1813 havde staten udsendt sin erklæring om statsbankerotten, og det danske pengevæsen blev rystet i sin grundvold. Mange mistede i den tid det meste af, hvad de ejede, og der fulgte en række magre år for dansk erhvervsliv. Den ene store købmand efter den anden gik fallit, og heller ikke Hans Henrik Bay gik uden skrammer gennem kriseårene. Hans oldebarn, forfatterinden Thyra Jensen beskri-

*Det gamle gråpæretæ.
Foto. 1912.*

ver hans problemer, idet hun citerer, hvad hendes gamle grandonkel fortalte om sine forældre:

»– Om sin Fader talte min gamle Onkel ikke så gerne – ja, han var jo en meget smuk Mand, og levede stærkt, var også dygtig nok, sålænge det gik godt, men han var bleven forvoven i den sære Tid, han havde sat næsten alt, hvad han ejede i Opkøb af Hvede til svimlende Priser og så kom Prisfaldet inden han havde fået solgt, han tabte Hovedet og solgte ud til, hvad han kunde få. Lige efter kom Bankerotten, Papirspengene sank i Værdi fra Dag til Dag, og da det var allerværst, kom de mange, der skyldte ham Penge, med hele Poser fulde af Papirspenge og betalte ham ud, han kunne ikke nægte at tage imod dem, skønt de var værdiløse. Det blev ham for meget, han blev stiv og sær, og det så ud, som de med hele den store Børneflokk skulle gå nedenunder, hvis ikke Moder med fast Hånd havde taget Styret« –

– »Han viste mig det Gamle Gråpæretræ inde i Gården, som han sagde, at hans Moder plantede i de trange År efter Krigen med Engelskmændene, da hun kæmpede for at bevare Hjemmet og Bedriften for Mand og Børn«.

Thyra Jensen fortæller videre, at bønderne og fiskerne i krigsårene var begyndt selv at sejle til de nordtyske havnebyer med korn og fisk, som de solgte der, hvorefter de købte varer for pengene. Det var ikke lovligt, idet handelen delvist gik de danske købmænd forbi, men Sidsel Bay fandt på råd. – »Hun lod Byens dygtigste Kobbersmed lave den store Kedel, der skulde kunne tage en Spand Vand, og den hang herefter på Byens lovlige Torvedage i den åbne Skorsten i den Bayske Købmandsgård. Tilsat 1 Pund Kaffe og 1 Cicorie udsendte den sin liflige Duft helt ud på Gaden og hver Mand med sin Kvinde, der kom inden Døre – hans Forretning være nok så lille – fik den Dag sin Kop Kaffe med brun Kandis og en Portion god, fortrolig Snak. Og når de kørte hjem, da var der til Kvinderne en varm Sten i Bunden af Vognen, så de kom hjem i godt Humør og med varme Fødder, det sidste ukendt i den Tid. Det er til at forstå, at Øens Kvinder, der slet ikke var så begejstrede for de vilde Togter til de tyske Havnebyer, efterhånden blev den unge, kloge Købmandskones Forbundsfæller«.

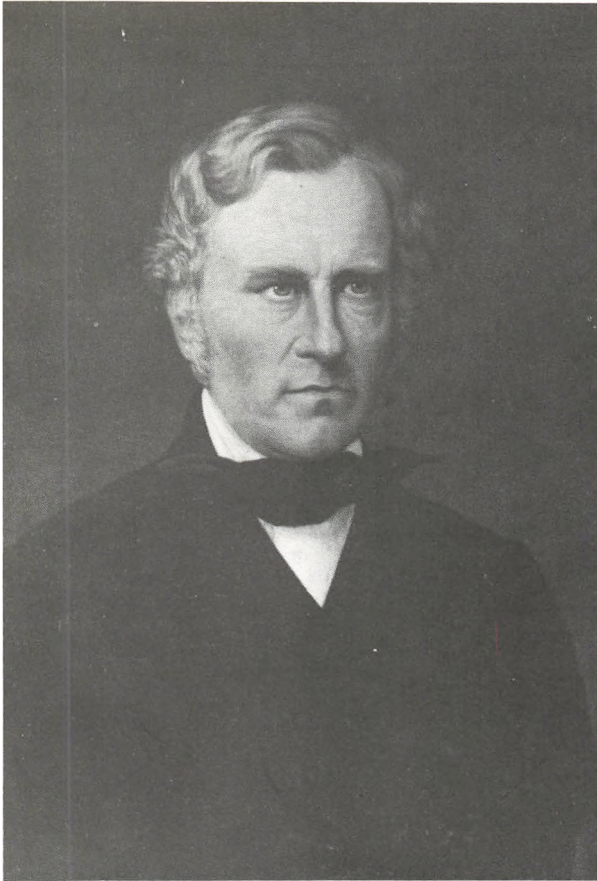
Såvidt Thyra Jensen. Der er ingen tvivl om, at Sidsel Bay har været en både dygtig og klog kvinde, men hvor meget hun

egentlig har betydet for forretningens drift, kan vi ikke dømme om i vore dage. Der er imidlertid ingen tvivl om, at det har været trange kår for ægteparret, der nøje har måttet overveje alle større forretningsmæssige dispositioner.

I 1816 lod Hans Henrik Bay bygge en galease på 72 fod, der fik navnet »Fædrenes Minde«. Den blev bygget på skibsbyggepladsen, der lå ud for den nuværende Søndre Havn. På et senere tidspunkt foretog han en vigtig økonomisk ændring, idet han nedlagde købmandsbutikken. Brændevinsbrænderiet og handelen med korn fortsatte uændret, ligesom der vedblivende var stort landbrug knyttet til gården.

Hans Henrik Bay gengivet i silhouetklip med lang pibe i 1820'erne. Han døde i 1827.

Købmand Jens Pilegaard Bay og hans hustru Ane Marie Basballe.

Slægten i Strandgården

Som årene gik, voksede børneflokken, og i 1820 fødtes det ellefte og sidste barn, en pige. Selv om de fem ældste børn var voksne, var det et hårdt slag for Cecilie Bay, da hendes mand døde 14. januar 1827. Ulykkerne var dog ikke dermed forbi – få måneder efter den 3. maj 1827 fulgte den ældste søn, Christian sin far i graven, idet han døde på en rejse til København.

Cecilie Bay formåede trods tabet at føre forretningen videre i samarbejde med sine børn. Hun fik tilladelse til at sidde i uskiftet bo, og i 1830 solgte hun ejendommen i Nørregade til

sin søn, købmand Jens Pilegaard Bay. Selv om bogen her fortrinsvis omhandler ejerne af Østergade 24, vil det være forkert at gå uden om denne meget dygtige mand. Han svang sig i løbet af få år op til at blive den største købmand i Rudkøbings historie, og i 1834 købte han sammen med 2 andre købmænd »Strandgården«, Brogade 25, af sin slægtning Jeppe Krogsgaard Pilegaard (en sønnesøn af Christian Povelsen Bays halvbroder Niels). Jens Pilegaard Bay købte senere sine medejere ud, og i 1851 lod han det gamle stuehus nedrive og byggede det nuværende meget smukke forhus. Også det store pakhud mod Brogade stammer fra hans tid.

*Cecilie Christine Bay
som 50-årig enke.
Malet i maj 1827 af
J. C. F. Viertel.*

I slægten Bay huskes endnu en begivenhed, der må have fundet sted i slutningen af 1850'erne.

En af Jens Pilegaard Bays sønner, Christian, opholdt sig et par år i England og Skotland for at uddanne sig indenfor handel. En tidlig morgen kom han hjem til sin fødeby fra sit udenlandsophold, formodentlig med et af sin fars skibe, som ankrede op i havnen. Han gik hjem til »Strandgården« og op ad den høje trappe, men da han var næsten oppe, kom en mand ud af døren. Christian bad ham vente lidt, for at han kunne komme ind, men døren blev lukket for næsen af ham. Manden gik hurtigt ned ad trappens anden side, og Christian fulgte efter ham, idet han var bange for, at der var sygdom i hjemmet, og den fremmede var en læge. En læge på dette tidspunkt af døgnet måtte betyde alvorlig sygdom. Den fremmede gik op ad Brogade, hen ad Ramsherred, Vinkældergade, Nørregade og drejede ind i Sidsel Bagersgade. Christian måtte haste af sted, men da han nåede Sidsel Bagersgade, var manden forsvundet. Christian vendte sig om og gik hjem, hvor han til sin store lettelse konstaterede, at der ikke var nogen syge dér, men da han følte sig irriteret over mandens dårlige opførsel, fortalte han senere sin mor om mødet med den fremmede. Christian var kendt for at være en meget nøgtern og jordnær mand. Han beskrev den fremmede som en kraftig, mørkkledt herre, hvis påklædning kunne have passeret på en læge eller måske en skibskaptajn i landgangstøj. Den fremmedes måde at gå på kunne tyde på det sidste.

Hans mor fortalte så, at gæsten kun kunne være den gamle kaptajn, som gik rundt og ledte efter sin gravsten. Det skulle være en af de ligsten, som man solgte på auktion fra kirken i 1836. Der fandtes en af disse sten som trappesten ved en af »Strandgårdens« bygninger. Christian fik også at vide, at den, der havde set skibskaptajnen, inden længe ville forlade øen.

Christian forlod Rudkøbing i 1860 angiveligt på grund af dårligt helbred og overtog en gård i Jylland.

Under et senere besøg i »Strandgården« hos Christians forældre, blev hans lille datter Augusta syg, og mens familien havde gæster inde i stuerne, passede en barnepige barnet ovenpå. Barnepigen gik et øjeblik for at hente noget til barnet, og da hun kom tilbage, så hun en ældre herre stå ved dets seng.

Strandgården

Hun mente, at det var en af gæsterne og ventede lidt med at gå ind til barnet. Hun lagde mærke til, at den lille ikke var bange for den fremmede. Hun hørte ham ikke tale til barnet og bemærkede heller ikke, at den fremmede forlod barneværelset.

Man fandt senere ud af, at ingen gæster havde besøgt barnet. Barnepigens beskrivelse af gæsten svarede til Christian Bays opfattelse af skibskaptajnen (meddelt af Else B. F. Andersen, født Bay).

I 1862 begyndte ^{Jens} Pilegaard Bay at realisere sine ejendomme og sælge sine skibe, og i 1864 forlod han Rudkøbing og bosatte sig i Helsingør, hvor han døde en trist død den 16. oktober 1865.

Før sin afrejse havde han i 1860 stiftet et legat på 20.000 kr., som bestyres af Langelands Sparekasses tilsynsråd »Jens Pilegaard Bays Legat«.

En ensidig kærlighedsaffære

I Østergade 24 var årene efter Hans Henrik Bays død gået stille hen. Cecilie videreførte virksomheden, og de yngste børn voksede efterhånden til. Hun huskes som enke af senere slægtled som noget streng, men meget retfærdig og præget af

gudsfrygt. Det er nok hende, der gav stødet til den yngste søn, Antons, beslutning om at læse til præst.

De fleste af børnene drog efterhånden fra hjemmet, men tilbage hos moderen sad den næst yngste, datteren Ida Antonie, der var født i 1817. Til hendes navn er knyttet en lidt vemodig kærlighedshistorie, der ikke er gået i glemme, da den ene part i den blev berømt.

Idas fætter, Mads Lange, var søn af købmand Lorentz Lange, og hans mor, Maren, var en søster til Cecilie Bay. Som ganske ung mand var Mads gået til søs og foretog flere rejser til Det fjerne Østen. I 1833 kom han en tur til Danmark og benyttede lejligheden til at besøge sin familie i Rudkøbing. Under dette besøg traf han sin kønne 16-årige kusine Ida Bay. Opholdet i Danmark blev kun kortvarigt, og det blev sidste gang, Mads Lange så sit fædreland. Da han rejste ud igen, tog han sine 3 brødre med, og de drog alle til Ostindien. Herude slog han sig ned som købmand, oplevede mange farlige eventyr i de indiske farvande, vandt sig en formue og tabte den igen. Omsider kom han til øen Bali, og i løbet af få år svang han sig op til storkøbmand, blev ven med den lokale fyrste og opnåede så megen rigdom og indflydelse, som nogen europæer vel kunne få derude på den tid.

Men han kunne ikke glemme Ida derhjemme i Rudkøbing. Gennem årene havde han sendt hende breve og mange kostbare gaver, og da han nu sad som »konge af Bali«, skrev han til hende og spurgte, om hun ville komme derud og blive hans hustru. Men Ida turde ikke – og ville måske heller ikke, for historien melder intet om den unge piges følelser for Mads. Hun blev i Rudkøbing, og skuffer og skabe i hjemmet blev efterhånden fyldt med de strålende gaver derude fra det fjerne Bali. Mads håbede vist i mange år, men omsider giftede han sig med en kineserinde. Deres ældste barn, en pige, fik slægtsnavnet Cecilie. Mads Langes datter blev iøvrigt som voksen gift med sultan Abu Badar af Johore, og der er stadig langelandsk blod i flere fyrsteslægter derude.

Ida blev gammeljomfru, men hun har efterladt sig et godt eftermæle. Ved et uheld blev en af hendes små søstersønner, Carl, skoldet så frygteligt, at han blev helt forkrøblet. Drengens forældre og den øvrige familie var af den mening, at han resten

Ida Bay.

af livet ville være dømt til at være invalid, men Ida Bay ville ikke affinde sig hermed. Hun tog Carl med sig rundt til forskellige berømte læger i Europa, og de to endte omsider i Skotland, hvor barnet blev opereret og omsider faktisk helbredt. Han blev senere skipper i Lohals og efterlod sig en stor efterslægt.

Omkring 1838 flyttede Cecilie og Ida Bay op i en ejendom i Østergade, nuværende nummer 32. Ida Bay døde i 1867, og før sin død brændte hun de gulnede breve fra Bali. Mads Langes gaver til hende blev delt mellem slægt og venner, og en del af dem findes endnu i familiens eje. Cecilie Bay døde den 1. maj 1859.

3. generation på gården

Carl Bay, der nu drev slægtsgården videre, var en mand, der på flere måder tydeligt afspejlede de karaktertræk, man sporer hos adskillige af slægtens medlemmer. På samme måde fulgte han familietraditionen ved at gifte sig indenfor sin egen stand og familie, idet han den 22. oktober 1836 ægtede sin slægtning, Johanne Marie Pilegaard, der var datter af ejeren af »Skovsbo«, Jeppe Krogsgaard Pilegaard og Johanne Christensen. Samme år var Carl Bays yngre bror, Ludvig, iøvrigt blevet gift med Johanne Maries søster, Jensine. I begge tilfælde er der fulgt en meget solid medgift med bruden, og vi hører derefter ikke mere om økonomiske problemer for slægten.

Den nye ejer af Østergade 24 var født den 6. november 1809 og hans kone den 23. juni 1815, så det var et ungt par, der flyttede ind for at overtage styret. Det viste sig hurtigt, at Carl Bay i høj grad var opgaven voksen. Han var en meget dygtig landmand og drev et stort brændevinsbrænderi, og i løbet af få år fik han adskillige tillidsposter, hvoraf flere gav ham stor indflydelse på byens liv og udvikling. Således var han fra 1850 til 1880 direktør for Langelands Sparekasse, og i 6 år, fra 1861 til 1867, medlem af byrådet. Carl Bay var en stædig og noget stejl mand, der ikke var bange for at hævde sine standpunkter uanset den offentlige mening, og havde han en gang taget stilling til en sag, lod han sig meget nødtigt rokke. Det kunne jo have ret stor betydning for mange mennesker, når man tager hans stilling i byen i betragtning, og et udmærket eksempel herpå er sagen om Rudkøbing gasværk.

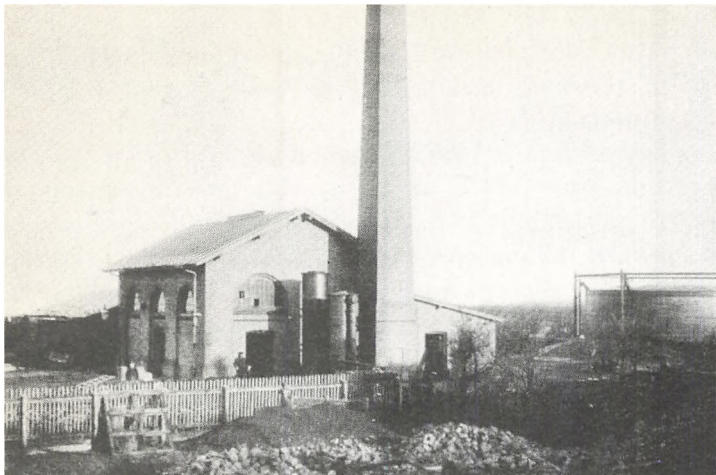
I begyndelsen af 1860'erne fik en del af byens borgere den gode idé, at Rudkøbing skulle have et gasværk. Denne nymodens opfindelse var allerede i 1853 kommet til Slagelse og Odense, mens København først havde fået sit i 1857. På det tidspunkt fandtes der ikke én gadelygte i Rudkøbing, og på grund af den dårlige brolægning og de dybe rendestene kunne en tur gennem byen ved nattetide være en vovelig ekspedition. Det må da også bemærkes, at det vigtigste formål med et gasværk ville være at skaffe gadebelysning. Gassens anvendelse til husholdningsbrug var på den tid underordnet. Så vidt, så godt, men sagen havde en økonomisk bagside, hvis størrelse

måske lettere lader sig bedømme, hvis vi betragter skattetrykket dengang. I 1866 beløb de udskrevne skatter i Rudkøbing sig kun til 11.486 rd. og offentlig gældsstiftelse var noget, man var meget betænkelig ved.

I begyndelsen af 1865 blev spørgsmålet om oprettelse af et gasværk drøftet ved et møde i byrådet, men i første omgang blev sagen henlagt. Den 12. april 1865 kom den dog igen til behandling, og der blev nedsat et udvalg, der skulle søge at skaffe oplysninger fra kommuner af Rudkøbings størrelse, der havde erfaringer med gasværker. Dette udvalg afgav sin beretning den 2. december 1865, og den 9. december vedtog byrådet med 5 stemmer mod 4, at man skulle »søge fremmet et Gasanlæg i Kommunen med dermed forbunden Gadebelysning«. Den ene af de fire modstandere var Carl Bay, der efter sigende skal have udtalt, at han aldrig ville gå med til at anlægge et gasværk, da han var sikker på, at det ville blive fattigfolks ruin.

Efter byrådets vedtagelse skulle man tro, at vejen lå klar, men det gjorde den langt fra. Det kommende gasværk blev anslået til at koste mellem 20.000 og 30.000 rd., og et så stort beløb kunne man naturligvis ikke rejse gennem skatteudskrivningen. Det måtte lånes, og man henvendte sig derfor til øens eneste pengeinstitut, Langelands Sparekasse, og bad om et lån på det nødvendige beløb. Sparekassens direktør hed Carl Bay, og borgmester Sager kunne da også oplyse på et byrådsmøde den 10. februar 1866, at der var kommet et brev fra Sparekassen, hvori denne meddelte, at »dens Status for Tiden er saaledes, at man i al Fald ikke i Aar kan give Tilsagn om et Laan af 20 til 30.000 Rdl. i et Gasanlæg«.

De følgende måneder blev gasværkssagen iøvrigt diskuteret i byen, og for at lodde stemningen i borgerskabet, indkaldte byrådet til en såkaldt rådstuesamling den 1. marts, hvortil de stemmeberettigede vælgere havde adgang. Man ville ved den lejlighed gennem afstemning forsøge at få en smule klarhed over indstillingen hos borgerskabet. Man skulle stemme om gadebelysning og oprettelse af et gasværk, og afstemningen fik til resultat, at 87 gik ind for gadebelysning og gasværk, mens 80 var imod. Nok var der flertal for et gasværk, men det var ikke stort.

Rudkøbing Gasværk 1894.

Men man manglede stadig de nødvendige penge, og da man atter henvendte sig til Sparekassen fik man det svar, at »Spørgsmaalet om et Laan til Gasværk først kunde komme til Overvejelse efter 11. December Termin«.

Og så døde sagen hen, og Rudkøbing fik først sit gasværk i 1894.

Der kan ikke være tvivl om, at Carl Bay har sin store del af æren – eller skylden – for, at gasværkssagen løb ud i sandet. Der var almindelig enighed blandt folk om, at det var ham, der havde lukket for pengeskassen og dermed faktisk afgjort sagen.

Vi ved ikke, hvorfor Carl Bay var så meget imod gasværket, for han var på ingen måder reaktionær, omend en smule forsigtig i økonomisk henseende. I politisk henseende var han liberal, hvilket han også i byrådet gav udtryk for.

Selv om han var en af byens mest velhavende og indflydelsesrige borgere, var han dog personlig en meget jævn mand, der var særdeles ligefrem i al sin færd. Hans modsætning var hans brors svigersøn, byrådskollegaen apoteker A. Bauer, som lagde vægt på at være en fin mand, og som i byrådet brugte en masse fremmedord, hvad Carl Bay ikke kunne lide og også gav udtryk for.

»Kan du forstå, hvad han siger?«, sagde Carl Bay således en

aften i et byrådsmøde over til malermester P. Bendixen, da Bauer havde ordet, »for jeg kan ikke«.

Overbibliotekar i Chicago, Jens Chr. Bay, der var gammel Rudkøbing-dreng, skriver i en artikel fra 1936 om Bauer og Carl Bay.

»Apotekeren var den stilfulde, rolige og fine Mand, som holdt en Tradition i Hævd. Carl Bay var Demokrat og gav dette Sindelag Udtryk i en velvillig Despotisme. Utallige er de Velgerninger, som historisk eller efter Sigende tillægges Carl Bay. Utallige var de Historier, som gik om ham. At »komme hos Apotekeren« var Vidnesbyrd om, at man hørte til det gode Selskab. I den Bayske Gaard kom Folket, helst og mest de, der ikke snakkede fint, hvilket Carl Bay hadede som en Pest. Men baade paa Gaasetorvet og i Østergade var der Tradition«.

Også i sit hjem holdt Bay på gammeldags, jævn husførelse, og der var ingen storhed i hans hus. Hans døtre gik således selv ned i gårdens mejeri og målte mælk, fløde og ost ud til folk, som kom og købte, selv om det var med en noget stram mine, de gjorde det (Fru Wilhjelm, 12.4. 1942. Chr. Kiilsgaard: »Fortællinger fra det gamle Rudkøbing«). Men om eftermiddagen sad de selvfølgelig på forhøjningen ved vinduerne ud mod Østergade og broderede, således som alle borgerskabets døtre dengang sad om eftermiddagen.

Når man dengang fra gaden gik op ad trappen og ind ad gadedøren, så kom man ind i en forstue med en lang disk, hvor der stod øl og brændevin til kunderne. Her sad Carl Bay altid på sine ældre dage ved vinduet til højre for gadedøren og læste og betragtede livet på gaden.

Som tidligere nævnt var Carl Bay en dygtig landmand, der drev den store gård på 119 tdr. land på bedste måde. En af hans specialiteter var, at han om foråret opkøbte kvier, der var med kalv. Når de så havde kælvet og var udmalkede, fedede han dem op med masken fra sit brændevinsbrænderi og solgte dem med god fortjeneste om efteråret.

Der er ellers ikke bevaret så mange træk om ham som forretningsmand i det daglige, men Langelands Avis 1869, nr. 19, bringer følgende lille opsats; »Anerkjendelse. Fra forskellige have vi modtaget en Anmodning som vi gerne efterkomme, da den er begrundet, nemlig at bevidne Dhrr. C. Bay

og P. C. Petersen, som iøvrigt alle her i Byen, der sælge Mælk og Fløde, anerkjendende Tak, fordi de, de høie Priser på Smør uagtet, vedblive at lade Byens Indvaanere faae de nævnte Nødvendighedsartikler til de gamle, billige Priser, hvilket navnlig komme de mange Smaakaarsfolk saa meget tilgode«.

At Carl Bay ikke var tilhænger af nye metoder, viser følgende hændelse:

Han rejste engang fra Rudkøbing til Svendborg, og på damperen kom han sammen med nogle landmænd, med hvem han drøftede den nymodens regnskabsførelse.

»Ja, jeg holder nu på den gammeldags måde at føre regnskab på«, sagde Carl Bay.

»Hvad er det for én?«, spurgte en af landmændene.

»Jo, jeg holder på skindpungen«, svarede Carl Bay. »Når året er omme, ser jeg, hvad der er i skindpungen. Er der så overskud, og jeg samtidig har holdt min bedrift ved lige, så ved jeg, at det har været et godt år. Ellers har det været et dårligt. (Julius Meyer, 1.5. 1942. Christian Kiilsgaard: »Fortællinger fra det gamle Rudkøbing«).

Carl Bays egne regnskaber har dog nok været ført mere indgående og moderne, end den foregående historie lader ane. Det borger hans 30 år i Sparekassens direktion for. I 1875, da han havde været medlem i 25 år, blev han hædret med en festmiddag i rådhusalen, hvortil han var indbudt som æresgæst.

Et særligt kapitel i Carl Bays liv er hans forhold til Trine Sivers, hans mangeårige elskerinde. Hun hed egentlig Ane Cathrine Sivertsen og kom i det Bayske hus som barnepige, men blev derefter mejerske i gårdens mejeri, indtil Carl Bay byggede et hus til hende ude på Nørrebro. Huset er formodentlig det nuværende Nørrebro 23, der nu bebos af læge Len-skjold.

Forholdet mellem hende og Carl Bay var ganske officielt, og man kunne f.eks. opleve, at når han havde været til middag på Tranekær sammen med sin kone, så kunne han på tilbagevejen lade landaueren holde uden for Trine Sivers, selv stige ud og lade vognen køre hjem med konen.

Ægteparret Bay fik altid deres øl ude fra brygger Hansen på hjørnet af Spodsbjergvej og Østergade, men mens øllet til Bays

hjemmebrug blev fortyndet, så måtte bryggeren altid først aftappe et anker af det ufortyndede øl og sende det ud til Trine Sivers, inden han kom vand i øllet til Carl Bay.

Trine Sivers' pige hentede hver morgen mælk, smør og fløde i Bays gård, og da Carl Bay afhændede gården til sin søn Johannes i 1879 var det en betingelse, at Trines pige skulle vedblive at hente mælk, smør og fløde. Men den morgen, Carl Bay var død om natten i København, og pigen som sædvanlig kom for at hente varerne, jog Johannes Bay hende ud af gården og sagde, at hun skulle sige til Trine Sivers, at hun ikke mere skulle ulejlige sig med at hente noget fra gården.

Trine huskedes endnu i 1940 af gamle folk i Rudkøbing som en høj »mager kvinde, der altid gik i sort«. Hun havde ry for at være både bidsk og påholdende.

Der findes intet billede af Carl Bay, og han ville ikke lade sig fotografere, for, som han sagde, han ville ikke risikere, at han engang, når ingen mere brød sig om ham, kom til at hænge ude på gæsteværelset eller på et lokum!

I ægteskabet med Johanne Marie Pilegaard fødtes 9 børn, men med den foregående fremstilling taget i betragtning, er det klart, at det ikke var noget lykkeligt ægteskab, omend Johanne Marie har haft den trøst, at børnene stod på hendes side.

I september 1879 solgte Carl Bay gården til sin næstældste søn, Johannes Bay, der var født den 31. december 1843, og altså var en mand i sin bedste alder ved overtagelsen. Det gamle ægtepar flyttede til København, men deres otium dér blev kortvarigt. Carl Bay døde den 29. oktober 1880 og Johanne Marie den 11. april 1881. De ligger begge begravet i Rudkøbing, men ikke i samme gravsted. Da Johanne Marie døde, mente hendes døtre, at nu skulle hun i fremtiden være forskånet for Carls nærværelse. Så mens han ligger i Bay'ernes gravsted, har hun fundet sit sidste hvilested i slægten Pilegaards.

Den sidste Bay på gården

Johannes Bay, mellem borgerne i Rudkøbing også kaldet »Johannes Brændevin« på grund af sit brænderi, var en typisk repræsentant for sin slægt. Dygtig og velbegavet, stivsindet, men ikke uden en vis barsk form for humor. I mangt og meget

Eunice og Johannes Bay.

var han sin fars søn. Ved Carl Bays død i 1880 var han blevet bestyrelsesmedlem i Langelands Sparekasse og var tilsynsførende medlem til sin død. Meget betegnende om ham blev der sagt i Rudkøbing, at Johannes Bay spillede en stor rolle i Langelands Sparekasse, men han spillede rollen i baggrunden. Af andre tillidshverv, han besad, kan nævnes, at han var medlem af bestyrelsen for Sydfynske Dampskibsselskab og var vurderingsmand for ejendomsskyld.

Han var gift med Eunice Christine Müller, der var født den 19. oktober 1856 ved Frederikssund. Hun var datter af proprietær Müller til »Storgården«, hvor man førte et herskabeligt liv med rideheste og selskabelighed på højt plan. Måske for fornemt, for der var ikke mange penge tilovers, da Müller døde. Hos slægten Bay i Rudkøbing var det lige omvendt. Man levede jævnt og havde penge, og Eunice har sikkert ikke altid været lige glad for de ændrede levevilkår. Det daglige liv i Østergade 24 lå ikke i hendes plan.

Familiens naboer har måske også mærket forskel i vaner og

*Kjesten med Gerda Bay,
senere gift Borch.*

stil. Den nu 86-årige Karen-Margrethe Jensen, der hele livet har boet i Østergade 28 fortæller, at éngang hun som lille pige var inde at lege med børnene i nr. 24, så hun fru Bay stå i køkkenet med en stor cigar i munden. Det var man ikke vant til at se hos damer i Rudkøbing i 1905.

Men Eunice måtte jo bide i det sure æble, og hendes felt blev mejeribruget. Hendes skøreste var berømt over hele øen. De 4 børn, der efterhånden blev født, blev overladt til Kjesten, der var højt elsket af dem.

Eunice var pertentlig og noget skrap og havde desårsag svært ved at holde på sine tjenestefolk. »Eunice kan ikke gå foråret i møde uden der er en duft af maling i huset«, sagde Johannes.

Johannes Bay blev den sidste brændevinsbrænder i Rudkøbing, et erhverv, der ellers havde blomstret frodigt i ældre tider. Tiden var nu ved at løbe fra de mindre brænderier, og fra 1892 indførtes en ny form for skat på det færdige produkt, hvilket nok har været medvirkende til, at han samme år nedlagde brændevinsbrænderiet. Hvilken kvalitet var hans brændevin?

Købmand P. Bondo Petersen, der i sine unge dage forhandlede brændevin fra Bays brænderi har senere fortalt byarkivar Chr. Kiilsgaard, at denne brændevin, fortrinsvis blev solgt til folk fra Sydlangeland. Den smagte nemlig stærkt af fusel, som nordlangelænderne ikke kunne lide, men som bagenkopperne syntes om.

Ligesom sin far holdt Johannes Bay af en jævn væremåde, og han var ikke bange for selv at drive sine køer ned gennem Østergade, når de skulle transporteres til Siø, hvis røgteren ikke var i nærheden.

Johannes Bay var ikke uden temperament. I 1907 var det efter lang og bitter strid blevet vedtaget, at Rudkøbing skulle have et vandværk, og at en række af ejendommene inde i byen skulle forsynes med vand fra værket. De bestående brønde i disse ejendomme skulle kastes til. Bay, som havde en god brønd, der gav masser af vand, var en forbitret modstander af den nye ordening og var indstillet på kamp til det sidste.

Da han ikke selv ville lade sin brønd kaste til, sendte man fra kommunens side et par mand hen for at gøre arbejdet. Johannes protesterede ihærdigt, men da det ikke nyttede, og mændene begyndte at kaste jord i brønden, greb han til et sidste drastisk middel. Han sprang ned i brønden for at standse arbejdet. – Der må have været et eller andet stativ fra pumpen, han har kunnet stå på –. Efter en stunds forløb må han have indset det nytteløse i at fortsætte kampen, for omsider kravlede han op af brønden, der så blev kastet til. Johannes Bays genbo, købmand Jens Winther var et interesseret vidne til striden, og fra ham stammer beretningen.

Men selv om Bay var jævn i sin væremåde, var der alligevel visse former, der skulle overholdes. Forhenværende maskinarbejder Knud Nielsen beretter, at han en dag som ti-årig bydreng omkring 1911 stod i haven hos købmand Bredal Havemann og bankede et gulvtæppe. I marken nedenfor gik Johannes Bay. Så kom dommerfuldmægtig Bønnelykke og et retsvidne ad bagvejen for at træffe Johannes Bay – de må i så fald være gået ind gennem Bays gård.

Da de fik øje på Bay, råbte de: »Halløj«, men Bay reagerede ikke i første omgang. Først efter endnu et par gange »Halløj« kom han roligt op mod dem »Var det mig, De mente?«, spurgte

*Barnebarnet Flemming.
Foto 1914.*

han. »Mit navn er Bay, ikke Halløj, og hvis De vil mig noget, så kan De henvende Dem på min bopæl«. Der blev en lidt trykket tavshed dernede på bagvejen, hvorefter Bay fulgtes med de to herrer hjem.

Da Johannes Bay blev ældre, opstod der problemer omkring gårdens fremtid. Der var allerede de sidste år solgt jord fra til byggegrunde, men der var endnu 112 tdr. land tilbage og en besætning på 80 køer. Det var dog indlysende, at det ikke ville være muligt ret mange år endnu at drive landbrug på ejendommen. Gården lå midt i byen, og udviklingen krævede byggegrunde. Den eneste søn, Otto Carl Johan Bay, var ikke interesseret i at overtage gården, døtrene ej heller, og i begyn-

delsen af 1914 solgte Johannes Bay så slægtsgården til sagførerne Harald Clausen, Rudkøbing, og C. Poulsen, Svendborg, der lod jorden udstykke til byggegrunde, mens bygningerne endnu samme år blev solgt til Langelands Folkeblad.

Eunice og Johannes Bay blev boende i Østergade til den sidste høst var bjærget. Derefter flyttede de hen på Platanvej, hvor de havde købt villaen nr. 9 af bygmester Rasmussen. Ældre mennesker i Rudkøbing husker endnu Bay som en venlig gammel herre. En enkelt lille historie er bevaret om ham fra den tid.

I sin alderdom fik Johannes Bay besøg af broderen Jeppe, som han ikke havde set i snart 50 år. Velkomsten var yderst nøgtern: »Godaw Johannes« – »Godaw Jeppe«. Da de to aldrende svende efter gensynet på havnen gik gennem Østergade med nogle af deres børn, blev Johannes pludselig overvældet af minder. »Kan du huske, da vi »fenstrede« der?« – »Sh, børnene kunne høre os«, hviskede Jeppe tilbage. (Børnene har på det tidspunkt været omkring de 50). –

Johannes Bay døde den 30. marts 1925. Efter sin mands død byttede Eunice Bay bolig med tandlæge Kiilsgaard, så hun flyttede hen i hans lejlighed i Østergade, mens han overtog huset på Platanvej.

Først i 1930 flyttede Eunice Bay til København, hvor hun tog bolig i et pensionat for ældre damer af den bedre klasse. Her blomstrede hun op, fandt en god veninde i en jævnaldrende etatsrådinde, og de to ældre damer gik på galopbanen i en alder af halvfems.

I København havde hun også mulighed for at være i kontakt med børn og børnebørn. Sønnen Otto *Carl* Johan Bay var med sin familie udvandret til Sydamerika, men den yngste datter Karen, gift med forpagter Erik Møller, havde 2 døtre, og den ældste datter Gerda, der var gift med ingeniør Niels Sophus Borch, havde børnene Poul *Flemming* og Ruth. Datteren Ingeborg, gift med købmand Bennetzen i Rudkøbing, var barnløs.

Hun døde i en høj alder den 14. april 1947 i København.

Fru Gerda Borch, født Bay.

Redaktørboligen

I slutningen af 1914 solgte de to sagførere bygningen med den tilhørende havegrund til det radikale »Langelands Folkeblad«, og der blev indrettet trykkeri i den gamle brænderibygning. Selve hovedbygningen blev, efter den havde stået tom et stykke tid, udlejet til Holger Nyholm, der havde været læge i Sønder sø, men som i sommeren 1916 blev konstitueret kreds læge i Rudkøbing. Nyholm var radikal, og hans ansættelse affødte en voldsom polemik i de lokale aviser. »Ølandenes Dagblad« beskyldte Folkebladets redaktør, Holger Kristiansen, der samtidig var folketingsmand, for at have benyttet sin indflydelse i København til at skaffe Nyholm stillingen som kreds læge.

Han markerede sig iøvrigt ikke i det offentlige liv, og en af de få gange, han træder frem, er da han står som medlem af den komité, der tog initiativet til oprettelsen af alderdomshjemmet i Ahlefeldtsgade. Efter at have boet nogle år i Østergade 24, købte han i 1923 ejendommen Ahlefeldtsgade 10. Kreds læge Nyholm døde i 1930.

Den store have var i disse år uoverkommelig at passe både for avisens redaktør og kreds lægen, så den blev delt i en del mindre lodder, der blev dyrket som en slags kolonihaver.

Efter Nyholm flyttede redaktør Holger Kristiansen ind i hovedbygningen og boede der i en kortere periode. I modsæt-

ning til sin forgænger i huset var han i høj grad en udadvendt natur. Han er født i Vendsyssel i 1875 og blev redaktør af Langelands Folkeblad i 1908. I 1911 blev han formand for den nystiftede Turistforening for Langeland, og i 1913 blev han indvalgt i byrådet og folketinget og sad i en lang periode i hovedstyrelsen for Dansk Fredsforening. Han var ivrig afholdsmænd og var primus motor ved rejsningen af Ørstedes statue på Gåsetorvet. Holger Kristiansen sad som folketingsmand for Otterupkredsen indtil 1920 og i byrådet indtil sin afrejse fra Rudkøbing i slutningen af 1926. Han flyttede da til Hjørring, hvor han blev redaktør af »Vendsyssel Venstreblad«. Han døde i Vanløse i 1940, hvor han da var redaktør af »Folkevennen«.

Holger Kristiansens efterfølger som redaktør blev Herman Borgstrup. Borgstrup var mænbo, født den 11. februar 1884 i Keldby nær Stege og var – efter at være udlært som skomager – begyndt at læse videre. Efter præliminæreksamen begyndte han som ung journalist i Odense, hvor han havde sit virke, indtil han kom til Vendsyssel.

Herman Borgstrup var ivrig radikaler, og han og hans kone Astrid faldt hurtigt til på Langeland, efter at de i slutningen af

Redaktør Herman Borgstrup og fru Astrid Borgstrup.

1926 var flyttet ind i Østergade 24. Borgstrup havde en sjælden evne til at blive accepteret af langelænderne, og han gjorde selv et stort arbejde for at blive kendt med øens historie og dens nutidige forhold. Allerede et par år efter sin ankomst blev han formand for Turistforeningen, og i 1935 blev han valgt ind i Rudkøbing byråd, hvor han sad i 22 år. Astrid Borgstrup var ligesom sin mand en levende personlighed. Hun var bl.a. med til at starte Rudkøbing Husmoderforening og blev dens første formand.

Borgstrup var en dygtig redaktør og befæstede »Folkebladet«s stilling på øen. Ægteparret var meget interesseret i havebrug, og den store have blev med bistand af havebrugs-konsulent Wad lagt om og moderniseret, så der her kunne modtages selskaber. Den store rødbøg i haven blev plantet i 1934 til minde om dr. Munchs 25 års jubilæum som kredsens folketingsmand. De store møder med radikale politikere, som i Borgstrups periode blev holdt i haven, er omtalt andetsteds i bogen, og vil derfor ikke blive behandlet her, men de var med til at gøre denne gård og dens beboere kendt over hele øen.

Som kommunalpolitiker og bladmand arbejdede Herman Borgstrup stærkt for oprettelsen af en broforbindelse til Langeland. Et enkelt træk kan her illustrere det stemmeskred, der

efterhånden skete på øen for den sags vedkommende. Mange langelændere var – af forskellige grunde – modstandere af en bro, og i 1936, da man i byrådet havde den første store debat om en broforbindelse, viste det sig, at Borgstrup stod som ene »bromand« overfor 12 modstandere. Det bevirkede, at »Folkebladet« en overgang af de andre aviser meget hånligt blev kaldt »Brobladet«. Men efterhånden vendte stemningen, og allerede i 1939 vedtog Svendborg Amtsråd at søge ministeriet om midler til bygning af en bro. Krigen og de følgende trange kår kom i vejen, men da Langelandsbroen den 10. november 1962 kunne indvies, blev det for Borgstrup sejren efter en kamp, der havde varet i 30 år.

I 1961 tog Borgstrup sin afsked, og han og Astrid flyttede ud i et rækkehus i Viebæltet. Borgstrup døde den 12. juli 1977.

Astrid Borgstrup, der lige er fyldt 85 år, bor stadig i deres gamle lejlighed. Interesseret og åndsfrisk har hun gennem en årrække hver formiddag læst op og fortalt for beboerne på Rudkøbing Plejehjem.

I april 1959 var Borgstrup blevet aflastet i sit arbejde, idet daværende redaktionssekretær Hans Jensen blev udnævnt til redaktør, idet Borgstrup dog stadig var særlig tilknyttet bladet. I slutningen af maj 1961 overtog Hans Jensen jobbet som

Langelands Folkeblads bestyrelse i 1955. Fra venstre mod højre ses telefonmester William Christensen, gårdejer Aksel Jørgensen, Helsned, redaktør Borgstrup, avisens formand gårdejer A. Keilgaard, skomager Larsen, Tryggelev, og postbud Niels Nielsen, Bøstrup.

Inger og Frede Pries Nielsen ved deres sølvbryllup i 1966.

redaktør af Fåborg Folketidende, og det meddeltes, at redaktionssekretær ved Helsingør Dagblad, Frede Pries Nielsen, fra 1. juli var blevet redaktør ved Langelands Folkeblad.

Den nye redaktør, der nu med sin kone Inger flyttede ind i redaktørboligen i Østergade formåede på den smukkeste måde at videreføre de journalistiske traditioner fra Borgstrups tid, men det blev dog kun et begrænset åremål, der blev dem tildelt i

Rudkøbing. Bladdøden var allerede på det tidspunkt ved at ramme de små lokale aviser rundt om i landet, og også Langelands Folkeblads økonomi var dårlig. Skønt Pries Nielsen kæmpede for sin avis og personligt udførte et meget stort arbejde, var der ikke mere den økonomiske og befolkningsmæssige baggrund for tre lokale aviser på Langeland. Den 5. maj 1965 måtte man meddele, at trykningen af Folkebladet ville blive overtaget af Fyns Tidende, men det var kun det første skridt mod den uundgåelige slutning, og i begyndelsen af juni 1965 blev Langelands Folkeblad overtaget af Fyns Tidende. Bladet fortsatte dog foreløbig uændret, mens også Fyns Tidende mærkede de hårde tider og gik derfor ind i samarbejde med Fyns Stifttidende i »Den fynske Bladfond«.

Efter trykkeriet blev nedlagt, var ejendommen i Østergade for stor til formålet, og den 1. december 1971 solgte Den fynske Bladfond Østergade 24 til civilingeniør Flemming Borch, en dattersøn af Johannes Bay. Købesummen var 250.000 kr. kontant for den efterhånden ret forsømte ejendom.

Pries Niensens blev boende i Østergade 24 indtil sommeren 1973, hvorefter de flyttede hen i et hus, de havde købt. Bladets kontor flyttede hen i Østergade 60. Men det gik mod slutningen for Langelands Folkeblad. Den 2. november 1978 meddelte bladet, at det fra den 16. november ville blive lagt sammen med Langelands Avis, der fra den dato ville udkomme under titlen: Langelands Avis/Langelands Folkeblad. Det var blot de sidste krampetrækninger. Foretagendets ejer var Fyns Amts Avis, og de to gamle hæderkronede aviser er i dag (1982) blot et par lokalsider i denne Svendborg-avis. Pries Nielsen fulgte med ved købet, men den 1. september 1979 fik han ansættelse ved Fjerritslev Avis, og han og hans kone flyttede fra byen.

De nuværende ejere

Den gamle gårds nuværende ejer, Poul *Flemming* Borch, er som tidligere nævnt søn af civilingeniør i firmaet F. L. Smidth & Co., Niels Sophus Borch og hustru Gerda Marie Bay. Han er født den 11. oktober 1912 i København, og da hans far efter den 1. verdenskrig af sit firma blev sendt til England, fik Flemming

*Fru Dorrit Borch
Fot. 1982*

*Civilingeniør
Poul Flemming Borch
Fot. 1965*

Borch sin første skolegang der. Familien kom tilbage til Danmark et par år senere, og efter at have fået realeksamen kom han ind på Polyteknisk Lærestalt, hvorfra han udgik som civilingeniør i 1938. Den 17. marts 1938 blev han gift med Dorrit Elsebeth Nissen, der er født den 24. februar 1916 på Frederiksberg.

I oktober 1938 blev han ansat i F. L. Smidth & Co. og arbejdede for firmaet indtil 1975, hvor han sluttede som underdirektør. Han var under sit arbejde for F. L. Smidth i en årrække bosat i Ægypten og Frankrig og var som underdirektør i København chef for den franske og flere udenlandske afdelinger.

Det var næsten tilfældigt, at Østergade 24 kom tilbage i sin gamle slægts besiddelse. Dorrit og Flemming Borch var enige

om, at de ikke ville tilbringe deres otium i København, og i 1971 lagde det sejlsporsinteresserede ægtepar under et krydstogt til i Rudkøbing, hvor fru Borch, der interesserer sig for slægtsforskning, kom i kontakt med den gamle byarkivar, tandlæge Christian Kiilsgaard. Han gjorde hende opmærksom på, at et par af byens gamle ejendomme var til salg. – Det drejede sig om Nørregården og Den gamle Borgmestergård, men ved en senere undersøgelse viste det sig så, at slægtens gamle ejendom også kunne erhverves. I forsommeren 1974 flyttede Borchs ind i den restaurerede trykkeribygning.

Og nu i 1982 – i 200-året for hovedbygningens opførelse – er ringen atter sluttet. Gården står nu nænsomt, men gennemgribende restaureret som en prydding for den by, i hvis historie dens beboere så tit har spillet en væsentlig rolle.

Kilde- og litteraturfortegnelse:

Perioden 1782–1914

Følgende kildegrupper, som befinder sig på Landsarkivet for Fyn i Odense, er anvendt:

Rudkøbing Magistratsarkiv, Rudkøbings kommunale arkiv, brandtaksationer, skøde- og panteprotokoller, auktionsprotokoller, skifteprotokoller (der findes en speciel skifteprotokol over skiftet efter C. P. Bay i 1813), Rudkøbing toldarkiv, Fyns Guvernementsarkiv, folketællinger.

Trykte kilder:

Steffen Jørgensen: Efterretninger om Rudkøbing Kjøbstads nuværende tilstand (1796).

P. Rasmussen: Rudkjøbing Kjøbstad (1849).

Rudkøbing-aviser.

Love og Anordninger.

Statistisk Tabelværk (diverse årgange).

Perioden 1914–1982

Folketælling 1916, Rigsarkivet.

Personalthistorisk samling, Byarkivet, Rudkøbing.

Rudkøbing Købstads Skøde- og Panteprotokol (F).

Brandtaxationsprotokol 172/4 samt do. 172/6. Begge Landsarkivet, Fyn.

Langelands Folkeblad april 1914. Byarkivet, Rudkøbing.

Langelands Vejviseren. Nov. 1909 – Nov. 1911, Rudkøbing.

O. Geismar: Erindringsbilleder, Nyt Nordisk Forlag & Arnold Busck, afsnittet: Fra Vendsyssel til Langeland.

Demokratisk Forening på Langeland, diverse arkivalier, Byarkivet, Rudkøbing.

Langelands Folkeblad – jubilæumsaviserne 1930 og 1955.

Viggo Sjøqvist: Peter Munch, København 1976.

P. Munch: Erindringer 3, 1914–18, København 1961.

Anton Kjølby: J. A. Hansen fra Langeland, Nykøbing Mors 1944.

Dansk Typografforbund, Rudkøbingafdeling, jubilæumstryk 65 år, Rudkøbing 1946.

Tonen i aviserne, foredrag i Rotary klub af Chr. Kiilsgaard, Rudkøbing Byarkiv.

Herman Borgstrup: En journalists erindringer, Normanns Forlag 1965.

Langelands Avis, 100 år. 1850–1950, Rudkøbing 1950.

Langelands Folkeblad. P. Munchs jubilæumsfest juni 1934.

Langelands Folkeblads Arkiv, Byarkivet Rudkøbing.

Langelands Folkeblad: Diverse korrespondance 1961–1971. Byarkivet Rudkøbing.

Fredningsstyrelsens 6. kontor. Arkivet for fredningsager.

Flemming og Dorrit Borch, Østergade 24, diverse oplysninger.

Personalthistorisk afsnit 1782–1982

Meddelere:

Civilingeniør Flemming Borch, Rudkøbing.
Fru Dorrit Borch, Rudkøbing.
Fru Karen Margrethe Møller, f. Bay.
Maskinarbejder Knud Nielsen, Rudkøbing.
Slagtermester Poul Jensen, Rudkøbing.
Fru Helga Møller, Rudkøbing.
Musiklærerinde, frk. Karen-Margrethe Jensen, Rudkøbing.
Fru Else Bethsy Andersen, f. Bay, Svendborg.
Fru Johanne Petersen, f. Hansen, Lohals.
Rudkøbing byhistoriske Arkivs personkartotek.
Rudkøbing byhistoriske Arkivs topografiske kartotek.
Rudkøbings kirkebøger 1750–1890.

Chr. Külsgaard: »Historier fra det gamle Rudkøbing«. Utrykt manuskript på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Chr. Külsgaard: »Rudkøbing Gasværk 1. Oktober 1894 – 1. Oktober 1944«.

Chr. Külsgaard: »Rudkøbing Topografi og Bystyre«. II og III.

Chr. Külsgaard: »Rudkøbing Havns Historie«. Rudkøbing 1947.

P. Rasmussen: »Oplysninger betræffende Rudkjøbing Kjøbstad«. Ruskjøbing 1849.

H. P. MUmme: »Begivenheder i Fyn 1808«. Odense 1848.

Thyra Jensen: »Fra gamle Præstegaarde«. I og II. Hagerups forlag 1930.

Aage Krarup Nielsen: »Mads Lange til Bali«. Aschehoug & Co. Kbhv. 1925.

Thorkild Baumgarten: »Familien Bay. Langeland-Familien og andre Familier Bay«. Århus 1909.

Vilhelm Bay: »Stamtavle for Slægten Bay (Langelands-slægten)«. København 1925.

Langelands Folkeblad 1905–1977.

Langelands Avis 1851–1930.

A

Abelone, spinderske, enke, s. 6
 Abu Babar af Jahore, s. 64
 Ahlefeldt, greve, s. 41
 Alberti, minister, s. 39
 Anders, tjenestedreng, s. 21
 Andersen, møller i Hesselbjerg, s. 40
 Andersen, Else Bethsy Bay, sygeplejerske, s. 63, 76
 Andersen, Ludvig, arkitekt, s. 32
 Andreas, Niels P., smedemester, s. 31
 Andreasen, H. P. Bestyrelsesformand for A/S Langelands Folkeblad, s. 41
 Andreasen, Mads, høker og værtshusholder, s. 1
 Anne, tjenestepige, s. 7

B

Bager, Jørgine, s. 32
 Basballe, madame, købmandsenke, s. 16
 Bauer, August, apoteker, s. 66
 Baumgarten, Thorkild, forfatter, genealog, s. 76
 Bay, Anton, præst, s. 64
 Bay, Augusta Pilegaard, s. 63
 Bay, Carl, købmand, brændevinsbrænder, landmand, s. 11, 26, 28, 29, 65, 66, 67, 68
 Bay, Cecilie (Sidsel), s. 28, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64
 Bay, Christian Pilegaard, s. 63
 Bay, Christian Povlsen, købmand, s. 58, 61
 Bay, Christian Poulsen (Povelsen), købmand, s. 7, 8, 9, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 28, 55, 56, 57, 58, 61
 Bay, Dorothea Helena, datter af Chr. Poulsen Bay, s. 7
 Bay, Erik, købmand, s. 7, 23, 28
 Bay, Eunice, f. Müller, s. 51, 68, 70
 Bay, Gerda Marie, gift Borch, s. 51, 70, 73
 Bay, Hans Henrik, købmand, s. 5, 10, 13, 19, 22, 23, 28, 57, 58, 59, 60, 61, 63
 Bay, Ida Antonie, s. 64
 Bay, Ingeborg, gift Bennetzen, s. 51, 70
 Bay, Jens Christian, overbibliotekar, s. 66
 Bay, Jens Pilegaard, købmand, s. 22, 61, 63
 Bay, Jeppe, s. 70
 Bay, Johannes, købmand, brændevinsbrænder, avlsbruger, s. 9, 29, 30, 34, 51, 67, 68, 69, 70
 Bay, Karen Margrethe, gift Møller, s. 51, 70

Bay, Ludvig, bror til Carl Bay, s. 65
 Bay, Morten, købmand, s. 7, 21, 22, 28
 Bay, Morten Andersen, købmand, s. 55
 Bay, Otto Carl Johan, frugtfarmer, s. 51, 69, 70
 Bendixen, købmand, s. 13
 Bendixen, Peder, malermester, byrådsmedlem, s. 66
 Bendixen, Valdemar, gårdejer, s. 40
 Bennetzen, Christian, købmand, s. 51, 70
 Blochmann, K., LF's bestyrer, s. 34
 Bonsen, Agathe, syerske, s. 5
 Borch, Dorrit Elsebeth, født Nissen, s. 51, 74, 76
 Borch, Niels Sophus, ingeniør, s. 51, 70, 73
 Borch, Poul Flemming, civilingeniør, s. 51, 52, 69, 70, 73, 74, 76
 Borch, Ruth, s. 70
 Borgstrup, Astrid, s. 47, 48, 71, 72
 Borgstrup, Herman, redaktør, s. 38, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 71, 72
 Boye, Christian Nielsen, købmand, s. 13, 56
 Brandes, Edvard, folketingsmand, s. 34, 36, 37
 Bro, J. P. G., redaktør, s. 37
 Brøndum, C. A., brændevinsbrænder, s. 26
 Buch, Hans, skipper, s. 16
 Buch, Rasmus, skipper, s. 14
 Bønnelykke, dommerfuldmægtig, s. 69

C

Caspersen, dyrlæge, s. 39
 Christensdatter, Anne Margrethe, s. 55
 Christensdatter, Karen, tjenestepige, s. 1
 Christensen, Christian, manufakturhandler, s. 31
 Christensen, Johanne, gift Pilegaard, s. 65
 Clausen, Harald, sagfører, s. 34, 70

D

Dahl, Birgitte, bundtmager, s. 33
 Duborg, A. C., godsejer, s. 45

E

Elisabeth, tjenestepige, s. 5
 Elisabeth Dorothea, enke, syerske, s. 5
 Alving, Nicoline D., detaillist, s. 33
 Estrup, Jacob Brønnum Scavenius, konseilspræsident, s. 36

F

Fahnøe, transportforvalter, købmand, s. 20
 Flindt, købmand i Lohals, s. 40
 Fogh, Aage, folketingsmand, s. 48, 49
 Frederik den Femte, konge, s. 53
 Frederiksen, Niels, folketingsmand, s. 42, 45
 Frydenberg, C., s. 39
 Førsterling, Ingeborg, s. 5
 Førsterling, Jørgen, sadelmager, s. 5

G

Gasberg, Anna, frue, s. 30
 Gasberg, M., sagfører, s. 19, 20, 22, 24, 30, 34, 38, 41
 Geismar, Oscar, redaktør, s. 38, 39
 Grub, barber, s. 57

H

Hagh, farvehandler, s. 32
 Halvorsen, Johannes, købmand, s. 39
 Hansen, Carl Ludvig, skipper, s. 64
 Hansen, Chr. Ravn, købmand, s. 22
 Hansen, I. A., møller i Illebølle, s. 40
 Hansen, I. A., skomagermester, redaktør, s. 36
 Hansen, Johannes P., købmand, s. 33
 Hansen, Kristen, gårdejer, s. 45
 Hansen, Lars, brygger, s. 67
 Hansen, Niels, købmand, s. 7, 8, 13, 22, 57
 Hansen, N. P., møller i Illebølle, bestyrelsesformand for Langelands Folkeblad, s. 38
 Hansen, Otto, bestyrelsesformand for Langelands Folkeblad, s. 48
 Havemann, Bredal, købmand, s. 69
 Herholt, Nicolai Christian, byfoged, s. 19
 Hermansdatter, Karen, gift Ørsted, s. 55
 Hjørteberg, Agnes, lærerinde, s. 31
 Hjørteberg, Marie, broderihandler, s. 31
 Hofman, Johan Andreas, bager, s. 6
 Hofman, Judith, bagerkone, s. 6
 Hørup, Viggo, politiker, s. 36

I

Ibsens, Christine Nielsdatter, s. 53
 Inger, malkepige, s. 20, 21

J

Jacobsen, Chr. A., kolonialhandler, s. 31
Jacobsen, Povel, vognmand, brændevinsbrænder, landmand, møller, s. 7
Jacobsen, Terna Bak, s. 11
Jensen, Alex, købmand, s. 38
Jensen, Hans, redaktør, s. 72
Jensen, Hans, slagtermester, s. 30, 31
Jensen, Karen-Margrethe, musiklærerinde, s. 68, 76
Jensen, Mads, skotøjshandler i Tryggelev, s. 48
Jensen, Thyra, forfatterinde, s. 59, 60
Johan, bagerlærling, s. 6
Junge, P. D., købmand, s. 33
Jørgensen, Aksel, gårdejer, s. 48
Jørgensen, Caroline, modehandlerske, s. 33
Jørgensen, Hans Christian, handskemager, s. 6
Jørgensen, Steffen, byfoged, landsdommer, s. 5, 6, 24, 75

K

Kanneworf, Johan Friedrich, cand. theol., huslærer, s. 5, 23
Karnov, Søren, sagfører, s. 30
Karstensen, Asger, redaktør, s. 44, 45
Keilgaard, Aage, gårdejer, amtsrådsmedlem, s. 34, 38, 39, 41, 45, 48
Kier, købmand, s. 13
Kiilgaard, Chr., tandlæge, byarkivar, s. 45, 47, 66, 67, 69, 70, 74, 76
Kjesten, barnepige, s. 68
Korsgaard, tandlæge, s. 30
Kristiansen, Holger, redaktør, s. 33, 39, 41, 45, 71
Krogsgaard, Jørgen, vejer, måler, brandinspektør, s. 7
Kærtoft, M. J., skolebestyrer, s. 45

L

Lang, guldsmed, s. 32
Langberg, Chr., sadelmager, s. 31
Lange, Carl, hatte- og pelsvarehandler, s. 33
Lange, Cecilie, s. 64
Lange, Lorentz, købmand, s. 64
Lange, Mads, Kongen af Bali, købmand i Ostindien, s. 64
Larsen, N. K., bestyrelsesmedlem i Langelands Folkeblad, s. 34
Larsen, P., fabrikant, s. 40, 41
Larsen, Rasmus, købmand, s. 13
Lauritzen, Anders, skibsbygger, s. 14
Lenskjøld, Poul E., læge, s. 67
Liebe, Otto, statsminister, s. 40

Lund, Hans Peter Egede, provst i Rudkøbing, s. 23

M

Madsdatter, Marie, syerske, s. 5
Madsen, Carl, redaktør, s. 39
Meyer, Julius, s. 67
Michelsen, Chr., købmand, s. 39
Michelsen, Lars, stolemager, s. 5
Mortensen, Lars, gørtler, s. 5
Moses, Chr. Bondesen, glarmester, s. 32
Mumme, H. P., s. 76
Munch, Peter, udenrigsminister, s. 38, 44, 45, 46, 48, 72
Müller, Johan Otto, proprietær, s. 68
Møller, snedker, s. 6
Møller, Erik, forpagter, s. 51, 70
Møller, Helga, s. 76
Møller, Rasmus, snedker, s. 6

N

Nielsen, Chr., gæstgiver, s. 33
Nielsen, Frede Pries, redaktør, s. 48, 49, 50, 51, 73
Nielsen, H. P., træskofabrikant, s. 31
Nielsen, Hans, skibsreder, s. 19
Nielsen, Inger Pries, s. 73
Nielsen, Knud, maskinarbejder, s. 69, 76
Nielsen, Marie, modehandlerinde, s. 32
Nielsen, Niels, købmand, s. 13
Nielsen, Valdemar, manufakturhandler, s. 20
Nielsen, Aage Krarup, forfatter, s. 76
Nyholm, Holger, kredslæge, s. 41, 71

O

Olsen, Chr., s. 57
Olsen, Dorothea Helene, gift Bay, s. 55, 56, 57
Olsen, Hans Henrik, købmand, s. 55

P

Parker, Hyde, engelsk admiral, s. 16
Peder, betjent, s. 6
Peder, plejebarn, s. 5
Pedersdatter, Anne Marie, handskemager, s. 6
Penning, Karen, jordemoder, s. 7
Petersen, brændevinsbrænder, s. 26
Petersen, Chr., gårdejer i Fodsette, s. 38, 39
Petersen, Johanne, f. Hansen, s. 76
Petersen, P. C., s. 67
Petersen, Peter Bondo, købmand, s. 69
Petersen, Preben Bondo, s. 55, 57
Pilegaard, Jens, købmand, s. 8, 9, 10, 53, 55

Pilegaard, Jens, den yngre, købmand, s. 55
Pilegaard, Jensine, gift Bay, s. 65
Pilegaard, Jeppe Krogsgaard, købmand, proprietær, s. 61, 65
Pilegaard, Johanne Marie, gift Bay, s. 65, 67
Pilegaard, Niels, juvelerer, s. 55
Pilegaard, Peder Jensen, s. 55
Pontoppidan, Morten, pastor, s. 42
Poulsen, Chr., sagfører, s. 34, 70
Poulsen, Peder, købmand, s. 13

R

Rasmusdatter, Johanne Margrethe, s. 57
Rasmussen, P., byskriver, s. 26, 75, 76
Rasmussen, gæstgiver, s. 39
Rasmussen, A., skipper, s. 16
Rasmussen, Frederik, bygmester, s. 40, 70
Rasmussen, Waldemar, manufakturhandler, s. 39
Ravn, Cecilie (Sidsel) Christine Hansdatter, gift Bay, s. 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64
Ravn, Maren Nielsdatter, gift med Mads Andreasen, s. 5
Ravn, Marie Cathrine Christensdatter, s. 57
Rosenstand, Axel, redaktør, s. 37
Rønnow, Karsten, tegner, s. 52

S

Sager, Hans Carl, borgmester, s. 65
Scavenius, Erik, udenrigsminister, s. 48
Schibbygger, Ole Christensen, købmand, s. 25
Schiel, forvalter på grevskabet Langeland, s. 19
Schnor, Claus Henrik, møllebygger, s. 7
Schröder, snedkerenke, s. 5
Schumacher, amtmand i Svendborg, s. 17, 19
Sebbelov, Jens Groth, købmand, s. 53
Sebbelov, Jørgen Clausen, sognepræst, s. 53
Sebbelov, Rudolph, købmand, s. 8, 53
Segel, Søren, læge, s. 39, 41
Sehested, Chr. Thomsen, admiral, s. 53
Sivertsen, Ane Cathrine (Trine Siverts), s. 67
Skov, Erik, murermester, s. 52
Skytte, Karl, folketingsmand, s. 45
Stage, Claus, købmand, s. 13
Stauning, Thorvald, statsminister, s. 38
Suhr, Niels Rudolph, provst, s. 5, 24
Søgaard, H. P., manufakturhandler, s. 31
Sølling, Hans, købmand, s. 33
Sølling, enkefrue, s. 33
Sørensen, S., formand for A/S Langelands Folkeblad, s. 34
Sørensen, V. C., bestyrelsesmedlem, s. 34

T

Tange, Kr. Kristensen, forstander, s. 34
Tang-Jespersen, P., skomagermester, s. 31
Thomsen, Niels Peter, osteopkøber, s. 30
Tietgen, C. F., finansmand, s. 27
Thomsen, søløjtnant, s. 17
Thygesen, købmand, s. 13
Tidemand, Conrad, consumptionsbetjent, s. 7

V

Varming, Jens Chr., arkitekt, s. 52

Vith, husjomfru, s. 7

Vrangel, Gregers Henriksen, købmand, s. 8, 53

W

Wad, havebrugskonsulent, s. 72
Westengaard, Chr. Ditlev, byfoged, s. 18
Wilhelm, frue, s. 66
Winther, Jens, købmand, arkæolog, s. 69

Z

Zahle, C. Th., statsminister, s. 35, 38, 40

Ø

Ørsted, Søren Christian, apoteker, s. 55
Ørsted, Anders Sandøe, jurist, s. 55
Øxenhaug, manufakturhandler, s. 39

1360 10107 Bibliotekerne-Helsingør

ISBN 87-98044